

"Nezakonita" djeca Tara, Vabriga i Frate tijekom 18. i 19. stoljeća

Zuprić, Monika

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:864250>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-24**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

MONIKA ZUPRIĆ

NEZAKONITA DJECA TARA, VABRIGE I FRATE U 18. I 19. STOLJEĆU

Diplomski rad

Pula, veljača 2018.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

MONIKA ZUPRIĆ

NEZAKONITA DJECA TARA, VABRIGE I FRATE U 18. I 19. STOLJEĆU

Diplomski rad

JMBAG: 0303022879

Studijski smjer: Diplomski sveučilišni studij povijesti

Predmet: Radionica za ranonovovjkovnu povijest

Mentorica: doc. dr. sc. Marija Mogorović Crljenko

Komentorica: dr. sc. Danijela Doblanović Šuran

Pula, veljača 2018.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana _____, kandidatkinja za magistru
_____ ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat
isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se
oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija.
Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način,
odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija
autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi
rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica:

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom

koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljajući na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis:

SADRŽAJ:

1. UVOD	7
2. MATIČNE KNJIGE.....	8
2.1. Općenito o matičnim knjigama.....	8
2.2. Matične knjige Tara, Vabriga i Frate.....	10
3. POVIJEST TARA, VABRIGE I FRATE.....	12
4. KRETANJE STANOVNIŠTVA.....	15
4.1. Prema popisima stanovništva.....	15
4.2. Prema matičnim knjigama	20
5. TKO SU NEZAKONITA DJECA?	26
6. UDIO NEZAKONITE DJECE	36
6.1. O čemu ovisi?.....	36
6.2. Udio u Istri	38
6.3. Udio u Taru, Vabrigi i Frati.....	43
6.3.1. Spolna struktura.....	51
7. SEZONSKO KRETANJE ROĐENJA I ZAČEĆA.....	53
8. OZAKONJENJA.....	56
8.1. Udio ozakonjene djece	57
8.2. Načini ozakonjenja	60
8.3. Status majki	61
8.4. Razdoblje od rođenja do ozakonjenja.....	62
8.5. Sezonsko kretanje začecća ozakonjene djece	63
9. NAZIVLJE	65
9.1. Osobna imena	65
9.2. Nazivi u matičnim knjigama	72

9.3. Od pogrđnog naziva do prezimena.....	76
10. ODNOS PREMA IZVANBRAČNOJ DJECI	79
10.1. Odnos društva.....	79
10.2. Odnos rođitelja	82
11. MAJKE.....	87
12. KUMOVI.....	92
13. BABICE.....	95
14. ZAKLJUČAK	101
15. IZVORI.....	104
16. LITERATURA	106
SAŽETAK	115
SUMMARY	117

1. UVOD

Povijesni izvori na kojima je temeljena ova studija jesu matične knjige. Matične knjige pružaju široku lepezu podataka koji se mogu iščitati kroz nanizane upise svećenika zaduženih za bilježenje važnih događaja u svakodnevnom životu jedne zajednice. Na daskama pozornice glavnu ulogu preuzimaju *mali* i *tih* ljudi čije tragove ne možemo pronaći u ostalim vrelima. U središtu ove studije su nezakonita djeca, odnosno djeca koja su rođena izvan bračne zajednice. Zahvaljujući maticama krštenih moguće je istražiti udio nezakonite djece, ali također između redaka uvidjeti stav društva prema pojedincima koje je podrijetlo moglo osuditi i smjestiti na marginu jednoga mikrosvijeta. Nažalost, kroz povijesne izvore rijetko je ostao zabilježen dječji glas, pa tako ni matice ne predstavljaju iznimku. Kako su se nezakonita djeca nosila s tim *žigom* koji im je utisnut od samog rođenja, moguće je samo pretpostaviti i na taj način prekinuti njihovu šutnju.

Vremenski okvir ovog istraživanja uključuje 18. i 19. stoljeće, dok je prostorno obuhvaćeno područje Tara, Vabriga i Frate, odnosno tri naselja koja su od 1847. godine ujedinjena pod jednu, tarsku župu. Kroz sačuvane matične knjige krštenih za navedena naselja analizirano je više segmenata koji se direktno ili indirektno mogu povezati s izvanbračnom djecom. U ovom radu utvrđen je udio izvanbračne djece te je on uspoređen s ostalim krajevima Istre, analizirana je onomastika i izrazi u maticama koji se odnose na tu djecu, ali i njihove roditelje, zatim kakvo je bilo sezonsko kretanje rođenja i začeca cjelokupne dječje populacije u analiziranom području te je ono uspoređeno s ritmom začeca izvanbračne djece. Nadalje, analizirano je koliko su bila učestala ozakonjenja i nakon koliko su ih vremena očevi priznavali, tko su sve bile majke izvanbračne djece i kako su te žene doživljavane u očima društva. Proučen je odnos društva i roditelja prema nezakonitoj djeci, ukratko su analizirani kumovi, odnosno kojeg su društvenog statusa oni bili, te je na kraju nekoliko redaka posvećeno babicama čija je funkcija u tadašnjim zajednicama bila iznimno važna.

2. MATIČNE KNJIGE

2.1. Općenito o matičnim knjigama

Povijesna demografija proučava kretanje stanovništva kroz prošlost te uzroke i posljedice koje su utjecale na formiranje demografske slike u određenom razdoblju. Najveću zaslugu njenom razvoju dali su francuski povjesničari i statističari okupljeni oko *škole Annales*, najproduktivnijeg historiografskog smjera 20. stoljeća.¹ Povijesna demografija se koristi raznim povijesnim izvorima, a kako se prodire dublje u prošlost, izvori postaju oskudni. Početkom 19. stoljeća francuski car Napoleon uvodi registar stanovništva, međutim francuska vlast u Istri bila je kratkog vijeka.² Prvi suvremeni popis stanovništva sastavljen je 1857. godine, dok se za ranija razdoblja moraju koristiti popisi nastali s određenom svrhom (vojni popisi, popisi za prikupljanje raznih davanja i sl.), ako uopće postoje za određeno područje.

Međutim, važan izvor za proučavanje raznih aspekata života stanovništva kroz prošlost su upravo matične knjige. Otkad su se počele koristiti matične knjige za demografska istraživanja, one su *prestale biti samo usnula masa starih arhiva, one su sada čudesna i skoro jedina dokumentacija za povijest prostog puka*.³ Matične knjige zaista su, kako ih je nazvao Jakov Jelinčić, *osobna iskaznica* određene župe.⁴ Svojevrzne matične knjige vođene su već u 2. stoljeću, a popisi katekumena vodili su se za vrijeme rimskog cara Konstantina.⁵ Na Lateranskom koncilu 1215. godine tražilo se uvođenje matičnih knjiga krštenih, kako bi župnik i mladenci bili upoznati s eventualnim srodstvom, ali se to nije provodilo.⁶ Začetak vođenja matičnih knjiga seže u 14. stoljeće, kada je župnik u župi Givry vodio od 1334. do 1348. evidenciju o

¹ Miroslav Bertoša, "Matične knjige – arhivsko vrelo o demografskim previranjima predindustrijske Europe", *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, vol. 41-42, 2000., 316.

² Danijela Doblanović, "Svetvinčenat kroz matične knjige umrlih (1791. – 1841.)", *Bertošin zbornik II, Zbornik u čast Miroslava Bertoše*, Pula-Pazin: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Državni arhiv u Pazinu, 2013., 539.

³ Stjepan Krivošić, "Izvori za historijsku demografiju: starije matične knjige", *Arhivski vjesnik*, vol. 32, 1988., 14.

⁴ Jakov Jelinčić, *Na postirskim vrelima: Matična knjiga župe Postira (1584. – 1671.)*, Postira: Župni ured Sv. Ivana Krstitelja u Postirima, Općina Postira, 2004., 17.

⁵ Isto, 18.

⁶ Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka – Nasilje i ilegitalnost u (izvan)bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća*, Zagreb: Srednja Europa, 2012., 60.

pristojbama plaćenima prilikom sprovoda, odnosno vodio je popis umrlih.⁷ Najstarijom matičnom knjigom smatra se knjiga krštenih iz 1451. godine, koja se vodila u župi Ille-et-Villaine u Bretagni.⁸ Prekretnicom u vođenju matičnih knjiga smatra se odluka Thomasa Cromwella izdana 1538. godine, kojom, u ime kralja Henrika VIII., vrhovnog glavarara Anglikanske crkve, traži od župnika da vode knjige krštenih, vjenčanih i umrlih.⁹ Međutim, temeljna odluka o njihovom vođenju na ovom području dana je na sjednici Tridentinskog koncila. Nakon Luterova raskola, Katolička crkva je sazvala ovaj Sabor, kako bi se obnovila u *glavi i udovima* te imala točan uvid u broj svojih članova.¹⁰ Na 24. sjednici Tridentinskog koncila, koja je održana 11. studenog 1563. godine, donesena je odredba o vođenju matičnih knjiga krštenih i vjenčanih, a Rimskim obrednikom 1614. godine donešen je propis o vođenju i matičnih knjiga umrlih.¹¹

U Istri su se matične knjige vodile i prije službene odluke Tridentinskog koncila o obaveznom njihovom vođenju. Naime, Jakov Jelinčić, zajedno s Ivanom Grahom, pronašao je matičnu knjigu krštenih iz 1483. godine u Umagu, iako u prijepisu do 1608. godine, to ne umanjuje njezinu vrijednost.¹² To je za sada najstarija matična knjiga u Hrvatskoj. Najstarije matične knjige u Istri sačuvane u izvorniku su matična knjiga krštenih u Labinu (1536.-1583.), matična knjiga krštenih u Balama (1538.-1573.), matična knjiga krštenih u Rovinju (1560.-1587.) i matična knjiga umrlih u istoj župi (1553.-1601.).¹³ U knjizi godišnjica smrti koja se vodi od 1696. godine za župu Sv. Lovreča Pazenatičkoga, sačuvani su prijepisi iz neke starije knjige iz početka 16. stoljeća, što svjedoči da su evidencije o umrlima vođene davno prije 1614. godine, kada je propisana odredba o vođenju matičnih knjiga umrlih.¹⁴ Na početku su matične knjige vođene narativno, a Patentom austrijskog cara Josipa II. iz 1784.

⁷ Vladimir Stipetić i Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske*, Zagreb-Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2004., 28.

⁸ Na ist. mj.

⁹ Dražen Vlahov, Jakov Jelinčić i Danijela Doblanović, "Uvod", *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 11-13, Pazin, 2004.-2006., 12.

¹⁰ Jakov Jelinčić, "Tri knjižice Stanja duša župe Buje za 1652., 1655. i 1656. godinu", *Vjesnik istarskog arhiva* 2-3, 1994., 237.

¹¹ Isti, "Matične knjige s područja Pazinštine do 1945. (1949.) godine", *Vjesnik istarskog arhiva* 2-3, 1994., 254.

¹² Isti, "Matične knjige Buzeta, važan izvor za proučavanje buzetske povijesti", *Buzetski zbornik* 9, Buzet: Općinska konferencija, 1985., 108.

¹³ Jakov Jelinčić, "Matične knjige s područja Pazinštine...", 254.

¹⁴ Dražen Vlahov, Jakov Jelinčić i Danijela Doblanović, "Uvod", 22.

godine uvode se rubrike.¹⁵ U dijelovima Istre pod mletačkom vlašću rubrike su uvedene tek 1815. godine, a u nekim župama i kasnije.¹⁶ Kratkotrajna francuska uprava u Istri izuzela je vođenje matičnih knjiga od župnika i za to zadužila načelnika, ali ponovnim dolaskom austrijske vlasti, matične knjige vraćene su pod nadležnost župnika.¹⁷ Kodeksom kanonskog prava pape Benedikta XV. iz 1917. godine, određeno je da župnik vodi matične knjige krštenih, krizmanih, vjenčanih i umrlih te knjigu Stanja duša, na način na koji je Crkva odobrila te da knjige mora pažljivo čuvati.¹⁸

Francuski povijesni demograf Pierre Chaunu za matične je knjige rekao kako su one *spisak sudbina koji fiksira trenutak*.¹⁹ Matične knjige pružaju podatke o *malim i tihim* ljudima čiji tragovi nisu ostali očuvani u ostalim vrelima. One su zabilježile važne događaje u životu ondašnjeg čovjeka, odnose crtice o rođenju, vjenčanju i smrti članova zajednice. Pomoću podataka koje pružaju, moguće je provesti istraživanje i doći do brojnih zaključaka, od migracijskog kretanja stanovništva, imovinske i socijalne strukture stanovništva, nataliteta, nupcijaliteta i mortaliteta, broja djece po obitelji, izvanbračnoj djeci, dobi ženidbe, odabiru kumova, primaljama, zanatima prisutnim u određenom mjestu, broju kuća, sve do onomastike i povijesti jezika i pisma. Na vidjelo tako izlaze *obični* ljudi, njihove svakodnevne borbe, strahovi i nade, pomoću kojih možemo prodrijeti i u povijest mentaliteta i senzibiliteta jednoga mikrosvijeta.

2.2. Matične knjige Tara, Vabriga i Frate

Najstariji podatak o vođenju matičnih knjiga župe Tar u knjigama vizitacija potječe iz 1663. godine kada je biskup zahtijevao da se kupe četiri knjige za upisivanje krštenih, krizmanih, vjenčanih i umrlih kao i knjigu stanja duša, te je napomenuo kako župnik treba bilježiti u skladu s propisima Rimskog obrednika.²⁰ Prigodom svih

¹⁵ Danijela Doblanović, "Svetvinčenat kroz matične knjige umrlih...", 540.

¹⁶ Jakov Jelinčić, *Na postirskim vrelima...*, 21.

¹⁷ Dražen Vlahov, Jakov Jelinčić i Danijela Doblanović, "Uvod", 14.

¹⁸ Na ist. mj.

¹⁹ Stjepan Krivošić, "Izvori za historijsku demografiju: starije matične knjige", 14.

²⁰ Branka Poropat, "Matične knjige župe Tar s posebnim osvrtom na matičnu knjigu krštenih (1815.-1849.) i matičnu knjigu umrlih (1815.-1862.)", u: *Tar, Frata, Vabriga – kulturna baština*, Poreč: Pučko otvoreno učilište Poreč, Zavičajni muzej Poreštine, 2006., 380.

vizitacija se ističe kako treba kupiti nove knjige za vođenje matica, dok je 1733. godine navedeno i da se stare knjige trebaju uredno čuvati (*messi in buon ordine*).²¹ Najstarija matica Tara je matična knjiga krštenih 1717.-1781., a zatim po starosti slijedi ponovno matica krštenih 1781.-1827.²² Nažalost, starije matice Tara nisu sačuvane. Prema iskazu tadašnjeg župnika Albina Banka, župni arhiv je 1948. godine gotovo propao kada se u župni stan uselila vojska i arhiv izbacila u vrt. *Popisanu stariju građu spasio je jedan talijanski učitelj uz pomoć nekog dječaka.*²³ Za Vabrigu i Fratu sačuvane su starije matice u odnosu na Tar. Najstarija matična knjiga Vabriga je matica krštenih 1679.-1807. i matica vjenčanih 1672.-1707., dok je za Fratu najstarija matica vjenčanih 1683.-1816.²⁴ Prvi upisi navedene knjige vjenčanih Frate pisani su glagoljicom. Matica krštenih Vabriga 1679.-1807. uvezana je u pergamentu na kojoj se nalazi nekoliko riječi pisanih glagoljicom.²⁵ Iz Vabriga potječe i glagoljski misal tiskan 1706. godine, a na kraju misala je napisana bilješka iz koje se može zaključiti da je misal barem do 1847. godine koristio župnik Antun Velović.²⁶ U bilješci je zabilježeno da je navedeni misal koristio do 1847. godine i da je znao misiti samo po njemu, te da je važno misal očuvati u *to vrime 1885. kada i Biskupi gaze našu starinu i popove naše proganjaju i prava naša tlače i kredu ad maiorem Italie gloriam.*²⁷ Naime, 1884. godine porečko-pulski biskup postao je Ivan Krstitelj Flappa koji je zabranio uporabu staroslavenskog jezika u liturgiji.²⁸ Ta odluka nije dočekana s odobrenjem župnika koji su iskazali svoj neposluš. Iako je ponovo u drugoj polovici 19. stoljeća u knjizi Stanja duša svećenik zapisao prezimena i na glagoljici i ćirilici, svi ostali upisi u sačuvanim maticama navedenog područja pisani su latinicom.

Najstarije matice Tara, Vabriga i Frate izložene su u sakralnoj zbirci koja se nalazi u tarskoj crkvi, dok se mlađe matice čuvaju u Državnom arhivu u Pazinu, Biskupijskom arhivu u Poreču i Matičnom uredu u Poreču. Važno je napomenuti kako su Tar, Vabriga i Frata bile zasebne župe sve do 1847. godine kada dolazi do

²¹ Na ist. mj.

²² Dražen Vlahov, Jakov Jelinčić i Danijela Doblanović, "Uvod", 201.

²³ Branka Poropat, "Matične knjige...", 380.

²⁴ Isto, 379-380.

²⁵ Jakov Jelinčić, "Uporaba hrvatskog (staroslavenskog) jezika i glagoljice u župama današnje Porečke i Pulske biskupije na temelju zapisnika biskupskih vizitacija Porečke biskupije (1600.-1800.) i sačuvanih liturgijskih knjiga", *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 17, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2010., 149.

²⁶ Na ist. mj.

²⁷ Na ist. mj.

²⁸ Na ist. mj.

njihovog ujedinjenja. Od 1. siječnja 1848. godine matice Vabriga i Frate ne vode se više odvojeno, već se podaci unose u matice župe Tar.

3. POVIJEST TARA, VABRIGE I FRATE

Tar, Vabriga i Frata su naselja koja od 2006. godine, zajedno s Percima, Rošinima i Gedićima, sačinjavaju općinu Tar-Vabriga.

Tar se nalazi na stotinjak metara nadmorske visine iznad morskog pristaništa Tarske vale. Ta je Vala, uvučena duboko u kopno i zaštićena od jakih vjetrova, omogućila da se rano razvije luka na ovom području. Uz povoljnu klimu, izvore pitke vode, plodnu zemlju i stratešku poziciju, mogućnosti nadzora toka rijeke Mirne i zapadne obale istarskog poluotoka, oko Tarske vale u brončano doba nastaju prva gradinska naselja.²⁹ Najznačajnija i najbolje sačuvana je gradina koja se nalazila na brežuljku sv. Martina. Bila je okružena s dva obrambena bedema, a iskopavanja su otkrila nekoliko grobova iz prve faze željeznog doba.³⁰ Ovo područje dolaskom Rimljana na Poluotok dolazi pod jurisdikciju porečkog agera. Nastaje više rustičnih vila koje su bile dobro cestovno povezane. Arheološki ostaci dokazuju da je rustična vila postojala na području današnje Stancije Blek, lokaliteta iznad Tarske vale. Na tom će se mjestu tijekom ranog srednjeg vijeka razviti obrambena utvrda. Upravo tada će se razviti i toponim Tar, od latinskog *Turris*, odnosno kula, koji označava vojnostratešku funkciju naselja. Prvi spomen Tara nalazi se u ispravi Otona II. iz 983. godine. Za vrijeme ranog srednjeg vijeka Tar je bio feudalni posjed porečkih biskupa, a od 10. do 12. stoljeća pripadao je benediktinskoj opatiji Sv. Mihovila pod Zemljom.³¹ Tarska utvrda bila je razlog sukoba mnogih feudalnih gospodara. Porečki biskup ju je 1293. godine prodao Mlečaninu Marcu Bulgaru, ali u 14. stoljeću pazinski knez Albert IV. dobio je polovicu feuda, a potom je 1374. Tar pripao Austriji, kao i cijela Pazinska knežija.³² Međutim, u tom razdoblju počinje se spominjati u izvorima

²⁹ Dragana Lucija Ratković i Elena Uljančić Vekić, *Crkvena baština župe Tar*, Poreč: Zavičajni muzej Poreštine, 2003., 2.

³⁰ Klara Buršić Matijašić, *Gradine Istre – Povijest prije povijesti*, Pula: ZN Žakan Juri, 2007., 361-362.

³¹ Dragana Lucija Ratković i Elena Uljančić Vekić, *Crkvena baština župe Tar*, 3.

³² Na ist. mj.

Novi Tar koji se smjestio na području današnjeg naselja. Prvi dokument koji spominje Novi Tar potječe iz 1286. godine u kojemu je biskup Bonifacio objavio da je među dobrima porečke crkve i *Turris Novae*.³³ Nije jasno točno kada je nastalo novo naselje, odnosno današnji Tar. U izvorima se od druge polovice 13. stoljeća spominje novo naselje, a često se u izvorima s *Villam Turris* označavaju oba naselja. Od 14. stoljeća za Novi Tar se više ne koristi pridjev, dok se starije naselje bilježi u izvorima kao Stari Tar.³⁴ Zašto je došlo do napuštanja starijeg naselja nije sa sigurnošću moguće utvrditi, ali moguće da je posrijedi bila neka epidemija, vjerojatno malarija, koja je natjerala ondašnje žitelje da potraže sigurnije mjesto za život. Iako je Tar bio austrijski posjed, porečki biskupi nastavili su ubirati polovicu svih desetina.³⁵ Godine 1508. Tar je pripao Mletačkoj Republici, odnosno prelazi pod jurisdikciju novigradskog podestata. Venecija je već u 16. stoljeću krenula s kolonizacijom tog prostora, ali o tome će biti više riječi u nastavku. Tar će tako sve do 1806. godine administrativno pripadati Novigradu, dok je župa Tar ostala u Porečkoj biskupiji.³⁶ Nakon pada Mletačke Republike 1797. godine, prva austrijska vlast nije ukinula tadašnje institucije. Do promjene je došlo s francuskom upravom (1805.-1813.) kada Tar postaje općina porečkog kantona.³⁷ Masovno novačanje muškaraca tijekom francuske vlasti izazvalo je nezadovoljstvo lokalnog stanovništva koje se više puta pobunilo i odbijalo poslušnost, pa su se tako i žitelji Tara u više navrata pobunili.³⁸ Druga austrijska uprava trajat će više od sto godina, odnosno od pada francuske vlasti pa do kraja Prvog svjetskog rata. *Dugo* 19. stoljeće donijelo je niz promjena i na ovom području. Austrijska vlast pridala je važnost luci u Tarskoj vali te je tada izgrađena zgrada Pomorskog saniteta i molovi. U luci je samo 1858. godine pristalo 848 jedrenjaka, a isplovilo 852.³⁹ Stanovništvo se većinski bavilo poljoprivredom, a krajem 19. stoljeća otvaraju se i kamenolomi. *Dugo* stoljeće donijelo je i brojne nedaće. Godine 1855. žitelje i ovog područja desetkovala je kolera, a u drugoj polovici 19. stoljeća bile su česte velike epidemije malarije. Epidemijama se 1870. i

³³ Gaetano Benčić, "Nastanak Tara – od kule do naselja", u: *Tar, Frata, Vabriga – kulturna baština*, Poreč: Pučko otvoreno učilište Poreč, Zavičajni muzej Poreštine, 2006., 324.

³⁴ Isto, 325.

³⁵ Dragana Lucija Ratković i Elena Uljančić Vekić, *Crkvena baština župe Tar*, 3.

³⁶ Gaetano Benčić, "Prilog poznavanju povijesti Tara, Frate i Vabriga", u: *Tar, Frata, Vabriga – kulturna baština*, Poreč: Pučko otvoreno učilište Poreč, Zavičajni muzej Poreštine, 2006., 338.

³⁷ Isto, 341.

³⁸ Nevio Šetić, "Poreč i Poreština u vrijeme Napoleona (1805-1813)", u: *Zbornik Poreštine*, vol. 2, Poreč: Istratisak Pazin, 1987., 167-168.

³⁹ Gaetano Benčić, "Prilog poznavanju...", 342.

1879. godine pridružila i glad, o čemu svjedoče zapisi kako *sela Vabriga, Frata, Tar i Žbandaj nemaju ni zrna pšenice, ni novčića, ni traga kredita. Ili im pomoći ili ih gledati kako umiru od gladi.*⁴⁰ Kraj austrijske vladavine zabilježit će tragedija Velikog rata koja će ostaviti duboke ožiljke i nad žiteljima ove istarske seoske zajednice.

Jugozapadno od Tara, prema moru, nalazi se naselje Vabriga. Iako toponim vjerojatno nije stariji od 15. stoljeća, ovo je područje bilo značajno u rimskom razdoblju. Vabriga je bila sjedište rimskog *tabulariuma* ili kancelarije, o čemu svjedoče epigrafski natpisi koji su ondje pronađeni.⁴¹ Najvažniji lokalitet je svakako rustična vila koja se nalazi na području Larona. Najprije rezidencijalna senatorska vila, ubrzo se pretvorila u centar za proizvodnju amfora.⁴² Zahvaljajući pečatima na amforama možemo pratiti vlasnike vile. Osnivač vile bio je Sisena Statilije Tauro, konzul početkom 1. stoljeća, zatim Kalvija Krispinila, Neronova prilježnica.⁴³ Lokalitet zatim prelazi u carske ruke, pa se kao vlasnici pojavljuju Domicijan, Nerva, Trajan i Hadrijan.⁴⁴ Važnost ovoj vili dao je i emporij za lokalne trgovce, odakle su amfore slane prema Padskoj nizini i alpskim predjelima, a iz dalekih carskih provincija keramika je pristizala i na ovu obalu.⁴⁵ Početkom 16. stoljeća i ovo područje prelazi pod mletačku vlast. Upravo je Mletačka Republika u više navrata već tijekom 16. stoljeća naseljavala ovo područje izbjeglicama pred Osmanlijama iz Dalmacije.⁴⁶ Od tada do danas traje kontinuitet života na tom prostoru.

Frata je malo naselje južno od Tara. Naziv mu dolazi od latinskog *fracta*, što znači mjesto na nizbrdici obraslo žbunjem.⁴⁷ Dakle, sam toponim vezan je uz raskrčivanje šume, iako je u puku ostalo vjerovanje da su na lokalitetu stanovali fratri, pa mu otud i ime. Kao i Tar, Frata se također razvila oko prapovijesne gradine, o čemu svjedoče

⁴⁰ Bernardo Schiavuzzi, "La malaria in Istria: ricerche sulle cause che l'hanno prodotta e la mantengano", *Atti e memorie della Societa istriana di archeologia e storia patria* 5, 1889., 452, prema: Gaetano Benčić, "Prilog poznavanju...", 342-343.

⁴¹ Dragana Lucija Ratković i Elena Uljančić Vekić, *Crkvena baština župe Tar*, 5.

⁴² O gospodarstvu antičke Istre vidi: Robert Matijašić, *Gospodarstvo antičke Istre – Arheološki ostaci kao izvori za poznavanje društveno-gospodarskih odnosa u Istri u antici (I. st. pr. Kr. – III. st. posl. Kr.)*, Pula: ZN Žakan Juri, 1998.

⁴³ Antonio Marchiori, *Histria fecunda et industriosa - Senatori, fatalne žene i carevi na Lorunskoj rustičnoj vili / Senatori, donne fatali, imperatori nella villa romana di Laron*, Treviso: Canova, 2008., 8-9.

⁴⁴ Isto, 9.

⁴⁵ Gaetano Benčić, "Arheološki lokaliteti na području Tara, Frate i Vabriga", u: *Tar, Frata, Vabriga – kulturna baština*, Poreč: Pučko otvoreno učilište Poreč, Zavičajni muzej Poreštine, 2006., 310-311.

⁴⁶ Robert Matijašić i Đuro Fabijanović: "Vabriga", u: *Istarska enciklopedija*, ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krležu, 2005., 852.

⁴⁷ Dragana Lucija Ratković i Elena Uljančić Vekić, *Crkvena baština župe Tar*, 6.

arheološki ostaci. U antičkom razdoblju bila je carski posjed, a u 10. stoljeću postaje biskupski posjed i slijedi sudbinu kao i naselje Tar.⁴⁸ Također i na ovom području je Venecija tijekom 16. stoljeća naselila crnogorske i vlaške obitelji. U tom je razdoblju, točnije 1596. godine, osnovana i župna crkva sv. Mihovila, koja će se tek 1847. ujediniti sa župom Tar.⁴⁹

4. KRETANJE STANOVNIŠTVA

4.1. Prema popisima stanovništva

Povijesna demografija je znanost o stanovništvu kroz povijest, s ciljem da rekonstruira demografsku sliku prošlosti i objasni uzroke i posljedice koje utječu na kreiranje te slike.⁵⁰ Izvore za proučavanje kretanja stanovništva možemo podijeliti na starije matične knjige te brojčane i poimenične popise stanovništva.⁵¹ Tek 1857. godine proveden je sustavni popis stanovništva na području današnje Hrvatske. Stoga, kako bi se rekonstruirala demografska slika za ranija razdoblja, moraju se koristiti povijesni izvori koji su s različitom svrhom nastojali popisati ondašnje stanovništvo. Za istraživano područje postoje podaci o broju stanovništva od ranog novog vijeka kada je Mletačka Republika krenula s naseljavanjem ovog područja.

Istra je tijekom 16. stoljeća bila pogođena ratovima i epidemijama kuge, što je u velikoj mjeri smanjilo broj stanovnika. Mletačka je Republika krenula u kolonizaciju Istre stanovništvom, s područja od Dalmacije pa sve do Grčke, koje je bježalo pred osmanskim ugrozom. Taj je migracijski val u velikoj mjeri promjenio etničku strukturu Istre. Najprije su kolonizacijom upravljali istarski providuri sa sjedištem u Puli, a od 1592. godine, pa sve do propasti Republike, rašporski kapetani.⁵²

⁴⁸ Na ist. mj.

⁴⁹ Nataša Nefat, "Frata", u: *Istarska enciklopedija*, ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krležu, 2005., 237.

⁵⁰ Vladimir Stipetić i Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske*, 10.

⁵¹ Stjepan Krivošić, "Izvori za historijsku demografiju – djelomični brojčani i poimenični popisi stanovništva, *Arhivski vjesnik*, vol. 36, 1993., 159.

⁵² Miroslav Bertoša, *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*, Pula: ZN Žakan Juri, 1995., 25-26.

Početak 16. stoljeća Tar je bio opustošen kugom, tako da je u mjestu ostalo tek 18 obitelji pa je mletački Senat naselio nekoliko obitelji sa zadarskog područja.⁵³ Kolonizacija Tara se nastavila te je 1576. i 1588. godine krenuo migracijski val iz Dalmacije i Crne Gore.⁵⁴ Organizirano naseljavanje Vabriga bilježi se 1527. godine stanovništvom s područja Zadra, a 1556., 1566. i 1584. zabilježen je dolazak vlaških i crnogorskih obitelji.⁵⁵ Naselje Frata je također bilo opustošeno kugom i malarijom pa kolonizacija tog područja kreće već 1556. i 1566. godine.⁵⁶ Venecija je naseljavala čitave porodice na novom području. Tako saznajemo da se u srpnju 1584. nastanio *Chirin Stoinich* s ostalim obiteljima s područja Zadra u Vabrigu.⁵⁷ Kapetan *Giorgio Poropatich* doveo je 1590. godine 25 vlaških obitelji u Fratu, a *Stefano Radoicovich*, koji je u izvoru naveden kao turski podanik, sa svojom velikom rodbinom nastanio se u Taru 1596. godine.⁵⁸

Posjetom apostolskog nuncija Agostina Valiera Porečkoj biskupiji 1579. godine, sastavljen je popis u kojemu saznajemo da je Tar imao oko 320 stanovnika.⁵⁹ U popisu stanovništva iz 1596. godine u Taru je zabilježeno dvadesetak kućanstva.⁶⁰ Godine 1578. doseljeno je 19 obitelji iz *Turske* na području Vabriga i Frate, a riječ je o slijedećim obiteljima: *Costouich, Ostoich, Muscouich, Blaseuich, Daniel, Brletich, Grubissich, Nacionouich, Vellanouich, Nogubich, Bragnouich, Bodoimich, Antolouich, Mircouich, Braiouich, Ichnich, Conalich, Lucontich* i pop *Greguor Marinouich*.⁶¹ Naseljeni su na posjedima porečkih građana kojima su morali plaćati desetinu, ali su se sukobili s njima te su raskinuli ugovore i tražili državnu zemlju i povlastice.⁶² Godine 1637. naselje Frata povećalo se na 27 obitelji koje su posjedovale 20 grla krupne i 700 grla sitne stoke.⁶³ Novo stanovništvo se sukobljavalo s tadašnjim vlastima oko plaćanja poreza i ostalih daća. Primjerice, porečki biskup je poslao izvješće Svetoj Stolici krajem 16. stoljeća u kojemu je zapisao da novi vlaški narod

⁵³ Dragana Lucija Ratković i Elena Uljančić Vekić, *Crkvena baština župe Tar*, 4.

⁵⁴ Na ist. mj.

⁵⁵ Isto, 5.

⁵⁶ Isto, 6.

⁵⁷ Gaetano Benčić, "Prilog poznavanju...", 339.

⁵⁸ Na ist. mj.

⁵⁹ Isto, 340.

⁶⁰ Marija Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena – Položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima: primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću*, Zagreb: Srednja Europa, 2006., 32.

⁶¹ Miroslav Bertoša, "Pisma i poruke istarskih rektora", u: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, sv. 52, Zagreb: JAZU, 1979., 9.

⁶² Na ist. mj.

⁶³ Isti, *Istra: Doba Venecije*, 753.

nastanjen na Poreštini uzrokuje neugodnosti i odbija platiti desetinu kaptolu katedrale.⁶⁴ Sukobi su se nastavili i u sljedećem stoljeću, primjerice, sukob između porečkih kanonika i stanovnika Frate 1647. godine.⁶⁵

Značajne podatke za analizirano područje donosi novigradski biskup Tommasini sredinom 17. stoljeća.⁶⁶ Zabilježio je kako Tar ima dvadesetak ognjišta, dok je za ljude istaknuo da su jaki i spremni za naporan rad na zemlji, a među njima ima i veoma starih stanovnika. Tommasini dalje piše kako je prije sedamdeset godina Tar naseljen s novim stanovnicima, zasađena je loza i njive su obrađene, a prije na tom području nije bilo tako. U Vabrigi ima oko 40 ognjišta, a u Frati nešto manje od 30 ognjišta te je naglašeno kako su ova dva sela novija od Tara. Zabilježio je također kako je čuo od starijih ljudi kako su novi stanovnici po samom dolasku u velikoj mjeri činili razne krađe, ali kasnije su se smirili. Dakle, nakon nekoliko desetljeća stanovništvo se smirilo, počelo je krčiti šume i obrađivati njive te plaćati poreze.

Iz knjige pastoralne vizitacije porečkoga biskupa Giovanbattiste dell Giudicea iz 1653. godine doznajemo da je u Taru bilo 260, u Vabrigi 106, a u Frati 50 stanovnika.⁶⁷ U drugoj polovici 18. stoljeća stanovništvo Tara, Vabriga i Frate bilježi značajan rast. Broj žitelja Tara 1766. godine dosegnuo je broj od 416 te se održavao do pada Venecije, odnosno 1797., kada je u Taru bilo 402 stanovnika.⁶⁸ Vabriga također bilježi rast stanovništva tijekom 17. stoljeća, ali taj rast je zaustavljen već 1790. godine kada je broj stanovnika opao za 25%, odnosno u mjestu je bilo samo 97 žitelja, da bi se broj krajem 18. stoljeća ponovo povećao na 114.⁶⁹ Tijekom 18. stoljeća broj stanovnika se povećao i u Frati. Međutim, 1790. godine kada u Vabrigi dolazi do velikog smanjenja stanovništva, broj žitelja Frate se navedene godine povećao za 16%, odnosno tada je bilo 210 stanovnika.⁷⁰ U narednih sedam godina broj stanovnika opao je za 25%, odnosno broj stanovnika Frate sveden je na 158 žitelja.⁷¹

⁶⁴ Gaetano Benčić, "Prilog poznavanju...", 340.

⁶⁵ Na ist. mj.

⁶⁶ Giacomo Filippo Tommasini, *Commentari storico geografici della Provincia dell'Istria*, Trieste: Circolo di cultura Istro-Veneta "Istria", 2005., 405-406.

⁶⁷ Dragana Lucija Ratković i Elena Uljančić Vekić, *Crkvena baština župe Tar*, 4-6.

⁶⁸ Egidio Ivetić, *La popolazione dell'Istria nell'età moderna. Lineamenti evolutivi*, *Collana degli Atti*, sv. 15, Trieste-Rovigno: Centro di Ricerche storiche, 1997., 335.

⁶⁹ Na ist. mj.

⁷⁰ Na ist. mj.

⁷¹ Na ist. mj.

Na samom početku 19. stoljeća broj stanovnika Tara i Vabriga nije se promjenio, dok je broj stanovnika Frate opao za 33%. Austrijski popis stanovništva iz 1805. godine je identičan francuskom popisu stanovništva iz 1806. godine.⁷² Za vrijeme francuske uprave broj stanovnika Tara i Vabriga nastavio je rasti, dok je broj stanovnika Frate 1811. godine u odnosu na 1805. godinu opao za čak 63%! Nažalost u matičnoj knjizi umrlih Frate od 1750. do 1818. godine svećenik nije navodio uzroke smrti, pa tako ne znamo što je utjecalo na tako drastično smanjenje stanovništva. Sredinom 19. stoljeća u odnosu na 1811. godinu u Taru se broj stanovnika povećao za 35%, Vabriga za 58% i Frate za čak 78%! Tijekom druge polovice 19. stoljeća stanovništvo Tara i Vabriga će nastaviti svoj rast, dok će broj žitelja Frate naglo opasti.⁷³ U odnosu na popis iz 1869. godine, 1880. godine broj stanovnika opao je za 64%, odnosno u Frati je tada bilo samo 76 stanovnika. U iduća dva desetljeća broj stanovnika svih triju naselja će rasti te će tako Tar i Vabriga ulaskom u novo stoljeće dosegnuti najveći broj stanovnika.

U nastavku slijedi pojedinačni prikaz broja stanovnika za Tar, Vabrigu i Fratu od kraja 16. stoljeća do 1900. godine (tablica 1 i grafikon 1).

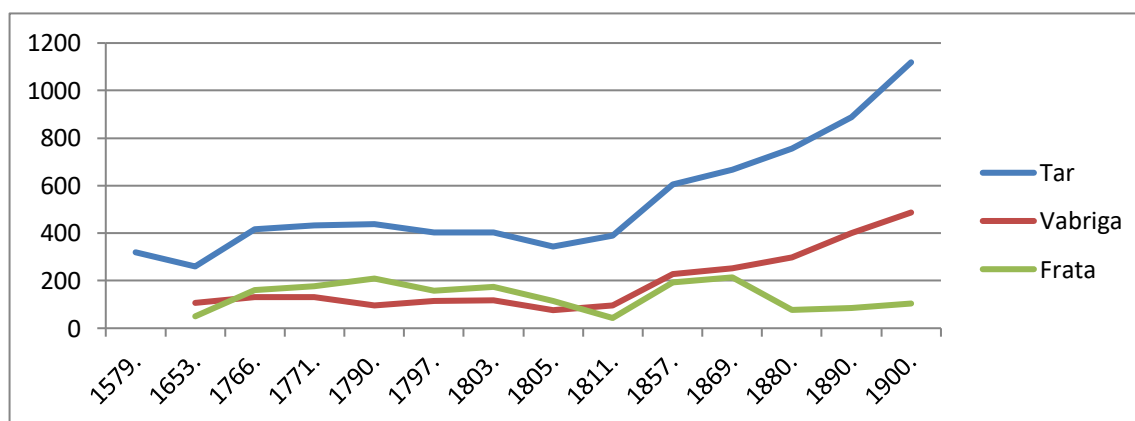
⁷² Ivan Erceg, "Kretanje stanovništva u bivšoj mletačkoj Istri za vrijeme austrijskog i francuskog vladanja (1803.-1811.)", *Zbornik zavoda za povijesne znanosti HAZU*, sv. 13, Zagreb: HAZU, 1981., 18.

⁷³ Mirko Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.-1971.*, Zagreb: JAZU, 1979., 555.

Tablica 1. Broj stanovnika Tara, Vabriga i Frate od kraja 16. stoljeća do 1900. godine

	Tar	Vabriga	Frata	Ukupno
1579.	320	-	-	-
1653.	260	106	50	416
1766.	416	131	160	707
1771.	433	130	176	739
1790.	437	97	210	744
1797.	402	114	158	674
1803.	402	117	174	693
1805.	343	76	116	535
1811.	390	97	43	530
1857.	604	229	194	1027
1869.	666	252	214	1132
1880.	756	297	76	1129
1890.	887	400	85	1372
1900.	1119	487	104	1710

Grafikon 1. Broj stanovnika Tara, Vabriga i Frate od kraja 16. st. do 1900. godine

4.2. Prema matičnim knjigama

Zahvaljujući matičnim knjigama krštenih, vjenčanih i umrlih, moguće je analizirati razne segmente svakodnevnog života ondašnje zajednice. Rođenja, vjenčanja i smrti predstavljaju ključne trenutke u životu *malog* čovjeka. Upravo zato, matične knjige nisu samo skup nanizanih podataka pomoću kojih se mogu sastaviti statistički podaci, već one kriju sreću i nadu, ali i tugu i strah u teškim godinama gladi, bolesti i/ili ratova. Je li društvo prosperiralo ili je bilo razdoblje velikih nedaća, možemo iščitati upravo iz matičnih knjiga. Pomoću postojećih matičnih knjiga krštenih i umrlih za Tar, Vabrigu i Fratu tijekom 18. i 19. stoljeća (tablica 2 i tablica 3) moguće je pratiti po godinama omjer broja rođenih i umrlih. Kretanje broja rođenih i umrlih poklapa se s postojećim popisima stanovništva, što je moguće točnije pratiti tijekom 19. stoljeća kada su podaci brojniji. Primjerice, jasno se može iščitati da je u zadnjem desetljeću 19. stoljeća došlo do povećanja broja stanovnika, odnosno broj rođenih u Taru dosegnuo je svoj vrhunac krajem 19. stoljeća, točnije 1897. godine kršteno je čak 69 novorođenčadi.

Česte su bile krizne godine, kada natalitet pada, a mortalitet raste. U matičnim knjigama umrlih nalazi se posebno polje u kojemu su zabilježeni uzroci smrti. Međutim, ti se podaci moraju iščitavati s oprezom. Naime, svećenik nije uvijek navodio točne uzroke smrti, budući da nije bio upoznat s njima, a dostupnost liječnika koji može dati ispravan razlog smrti, u malim seoskim zajednicama bila je iznimno rijetka. Često se navodi kao uzrok smrti samo groznica (*febris*) ili istrošenost (*consumptio*), pomoću čega se ne može točno dokučiti da li je posrijedi bila neka epidemija, glad ili neki drugi razlog. Ipak, kada dolazi do rasta mortaliteta, jasno se može zaključiti da je to nečim uzrokovano. Kada se sagleda odnos broja rođenih i umrlih Tara kroz 19. stoljeće (grafikon 2 i grafikon 3), može se odmah iščitati krizne godine. Tijekom drugog desetljeća 19. stoljeća smrtnost u Taru je bila visoka. Naime, zbog hladnih ljeta između 1810. i 1820. godine, propadali su urodi, a čitavu je Europu pogodila nestašica hrane i epidemija gladi.⁷⁴ Diljem Istre tih teških godina došlo je do društvene krize, poremećenih odnosa u gospodarstvu i politici, klimatskih promjena

⁷⁴ Danijela Doblanović, "Kruh od kukuruznih oklasaka – glad i kriza smrtnosti u Pazinskoj knežiji 1810. godine", u: *Cerealia, oleum, vinum: Kultura prehrane i blagovanja na jadranskom prostoru. Zbornik radova III. Istarskog povijesnog biennala*, Poreč: Državni arhiv u Pazinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zavičajni muzej Poreštine, 2009., 192.

(pomicanje velikih alpskih ledenjaka i zadržavanje uslijed ljeta prostranog polja niskog tlaka zraka), što je dovelo uzastopno do propale ljetine, epidemija, ali isto tako do širenja straha, a potom rezignacije među stanovništvom.⁷⁵ Tih se godina često pronalazi kao uzrok smrti istrošenost, pothranjenost, slabost, a povećava se i broj luralica i prosjaka, koji su na svom putu traganja za boljim životnim uvjetima, svoj život okončali izvan matičnog područja. U Taru je velika kriza smrtnosti bila 1823. godine, kada je umrlo čak 40 žitelja. Tijekom ljetnih mjeseci 1823. i 1824. godine došlo je do iznimne suše, koja je prouzrokovala propadanje ljetine.⁷⁶ Ponovo je dosegnut gotovo isti broj umrlih 1855. godine. Ta je godina u većem dijelu Istre bila godina epidemije kolere, pa tako niti Tar, Vabriga i Frata nisu bili pošteđeni. Navedena je godina zaista bila teška, uz epidemiju kolere, bila je prisutna i glad, slabost i razne groznice, koje su odnosile živote svih dobi. Već prvi zapis u knjigu umrlih 1855. govori nam o bijedi i siromaštvu koje je pogađalo ondašnje stanovništvo. Naime, u siječnju je u Taru umro prosjak (*mendicus*) od pothranjenosti (*inedia*) čije ime, podrijetlo i dob nije bilo poznato. Od kolere je navedene godine umrlo 11 stanovnika u Taru, 5 u Vabrigi i 2 u Frati. Epidemija je često u istoj obitelji odnosila veći broj članova. Tako je 19. listopada život izgubio Martin Munda, a već idućeg dana ista sudbina zadesila je i njegovog sedmogodišnjeg sina Ivana.⁷⁷ Teška je bila i 1879. godina, kada je stanovništvo Tara, Vabriga i Frate poharala malarija, a uz epidemiju se pojavila i glad, pa stanovništvo moli tadašnju vlast za pomoć, kako je navedeno te godine: *Ili im pomoći ili ih gledat kako umiru od gladi.*⁷⁸

Kroz ovih nekoliko povijesnih crtica svakodnevnog života na području Tara, Vabriga i Frate, nastojalo se prikazati kako matične knjige omogućuju kreiranje demografske slike stanovništva navedenog područja. Zahvaljujući matičnim knjigama, jasno se može iščitati koje su godine prosperiteta te u kojim je razdobljima slijedila kriza smrtnosti, uzrokovana raznim epidemijama, dugoročno prisutnim bolestima, nepovoljnim klimatskim promjenama, sušama, propalim urodima, te u konačnici glad i nemogućnosti svakodnevnog funkcioniranja.

⁷⁵ Miroslav Bertoša, "Glad i kriza mortaliteta god. 1817: istarski mikrokozmos i evropski kontekst (Obavijest o arhivskim sondiranjima i metodama elaboracije. Prethodne teze za buduću raspravu)", u: *Rad JAZU*, sv. 445, 1989., 3-4.

⁷⁶ Marko Jelenić, *Kanfanar 1811.-1825. - Demografska kretanja i svakodnevica u životu jedne župe*, Kanfanar: Udruga za očuvanje i promociju nasljeđa – Dvegrajci, 2017., 214.

⁷⁷ Matična knjiga umrlih (dalje: MKU) Tar 1815.-1862., Državni arhiv u Pazinu (dalje: DAPA), HR – DAPA 429, *Zbirka matičnih knjiga* (dalje: ZMK), knj. 517, kut. 172, god. 1855.

⁷⁸ Gaetano Benčić, "Prilog poznavanju...", 342-343.

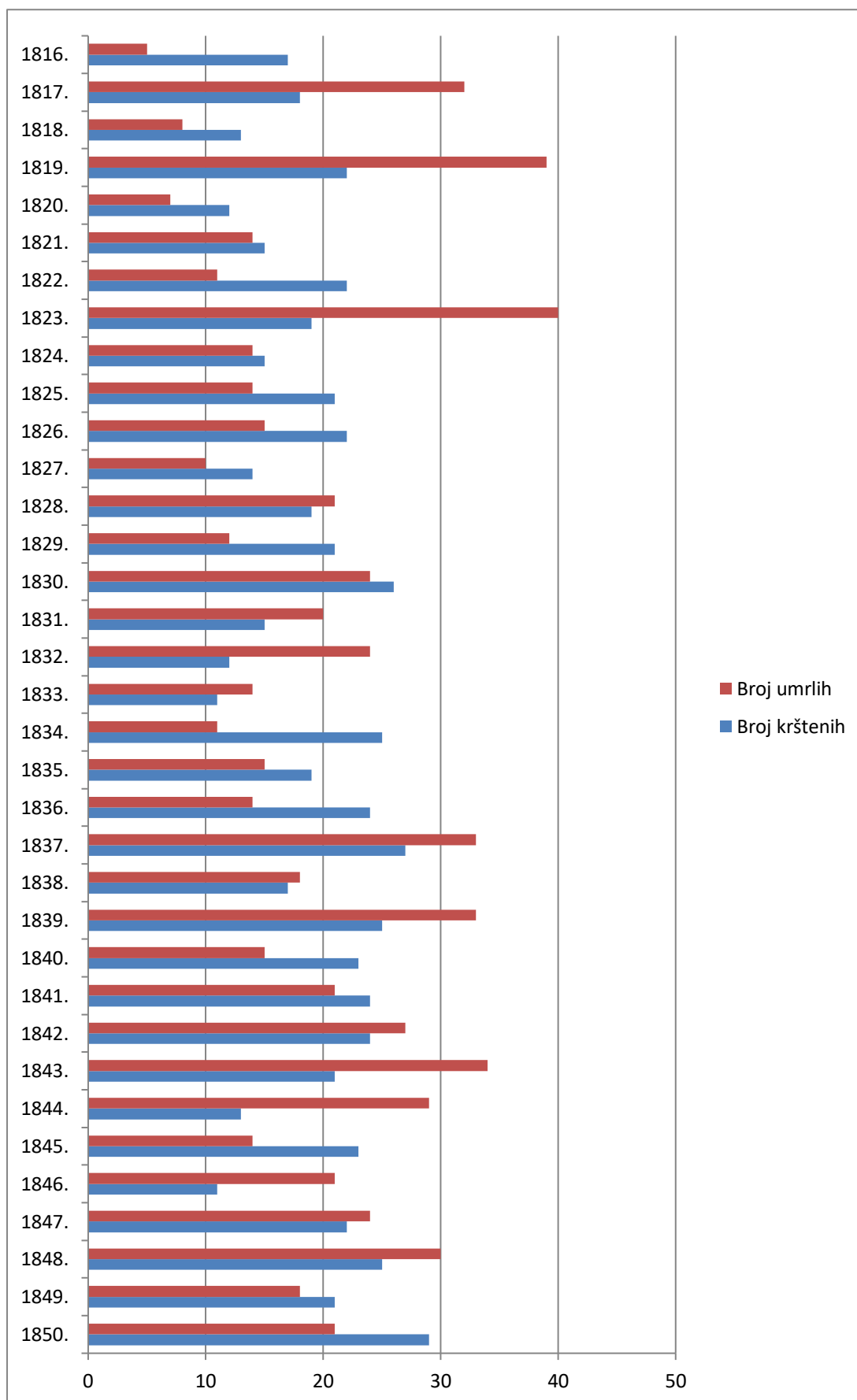
Tablica 2. Broj krštenih/rođenih i umrlih Tara, Vabriga i Frate tijekom 18. stoljeća

Godina	Broj krštenih/rođenih			Broj umrlih			Godina	Broj krštenih/rođenih			Broj umrlih		
	T	V	F	T	V	F		T	V	F	T	V	F
1710.	-	6	-	-	-	-	1756.	21	6	-	-	-	3
1711.	-	2	-	-	-	-	1757.	14	5	-	-	-	0
1712.	-	1	-	-	-	-	1758.	21	6	-	-	-	2
1713.	-	6	-	-	-	-	1759.	20	7	-	-	-	5
1714.	-	4	-	-	-	-	1760.	2	0	-	-	-	3
1715.	-	7	-	-	-	-	1761.	0	5	-	-	-	2
1716.	2	11	-	-	-	-	1762.	0	4	-	-	-	6
1717.	13	3	-	-	-	-	1763.	0	6	-	-	-	4
1718.	18	6	-	-	-	-	1764.	0	3	-	-	-	13
1719.	20	6	-	-	-	-	1765.	0	3	-	-	-	6
1720.	16	8	-	-	-	-	1766.	0	2	-	-	-	5
1721.	19	4	-	-	-	-	1767.	0	7	-	-	-	2
1722.	17	11	-	-	-	-	1768.	28	5	-	-	-	0
1723.	20	3	-	-	-	-	1769.	16	5	-	-	-	1
1724.	14	8	-	-	-	-	1770.	17	5	-	-	-	8
1725.	12	3	-	-	-	-	1771.	17	5	-	-	-	6
1726.	27	14	-	-	-	-	1772.	20	5	-	-	-	5
1727.	7	5	-	-	-	-	1773.	9	5	-	-	-	8
1728.	15	5	-	-	-	-	1774.	19	6	-	-	-	5
1729.	17	6	-	-	-	-	1775.	17	5	-	-	-	13
1730.	9	4	-	-	-	-	1776.	17	10	-	-	-	10
1731.	18	7	-	-	-	-	1777.	24	10	-	-	-	4
1732.	16	8	-	-	-	-	1778.	20	7	-	-	-	6
1733.	13	9	-	-	-	-	1779.	15	10	-	-	-	2
1734.	21	7	-	-	-	-	1780.	23	10	-	-	-	5
1735.	19	10	-	-	-	-	1781.	28	7	-	-	-	6
1736.	15	4	-	-	-	-	1782.	20	14	-	-	-	5
1737.	17	13	-	-	-	-	1783.	14	1	-	-	-	23
1738.	20	3	-	-	-	-	1784.	14	9	-	-	-	9
1739.	18	15	-	-	-	-	1785.	13	4	-	-	-	5
1740.	18	8	-	-	-	-	1786.	11	6	-	-	-	14
1741.	11	6	-	-	-	-	1787.	19	4	-	-	-	9
1742.	17	9	-	-	-	-	1788.	19	2	-	-	-	14
1743.	8	14	-	-	-	-	1789.	12	3	-	-	-	11
1744.	16	9	-	-	-	-	1790.	14	4	-	-	-	7
1745.	17	6	-	-	-	-	1791.	22	3	-	-	-	3
1746.	23	12	-	-	-	-	1792.	22	5	-	-	-	8
1747.	11	9	-	-	-	-	1793.	19	6	-	-	-	7
1748.	23	9	-	-	-	-	1794.	17	6	-	-	-	2
1749.	13	7	-	-	-	-	1795.	17	3	-	-	-	8
1750.	14	7	-	-	-	2	1796.	19	9	-	-	-	8
1751.	17	5	-	-	-	6	1797.	12	2	-	-	-	3
1752.	19	3	-	-	-	5	1798.	15	2	-	-	-	12
1753.	20	8	-	-	-	4	1799.	31	8	-	-	-	6
1754.	17	5	-	-	-	2	UK.	1305	563	0	0	0	303
1755.	20	7	-	-	-	0							

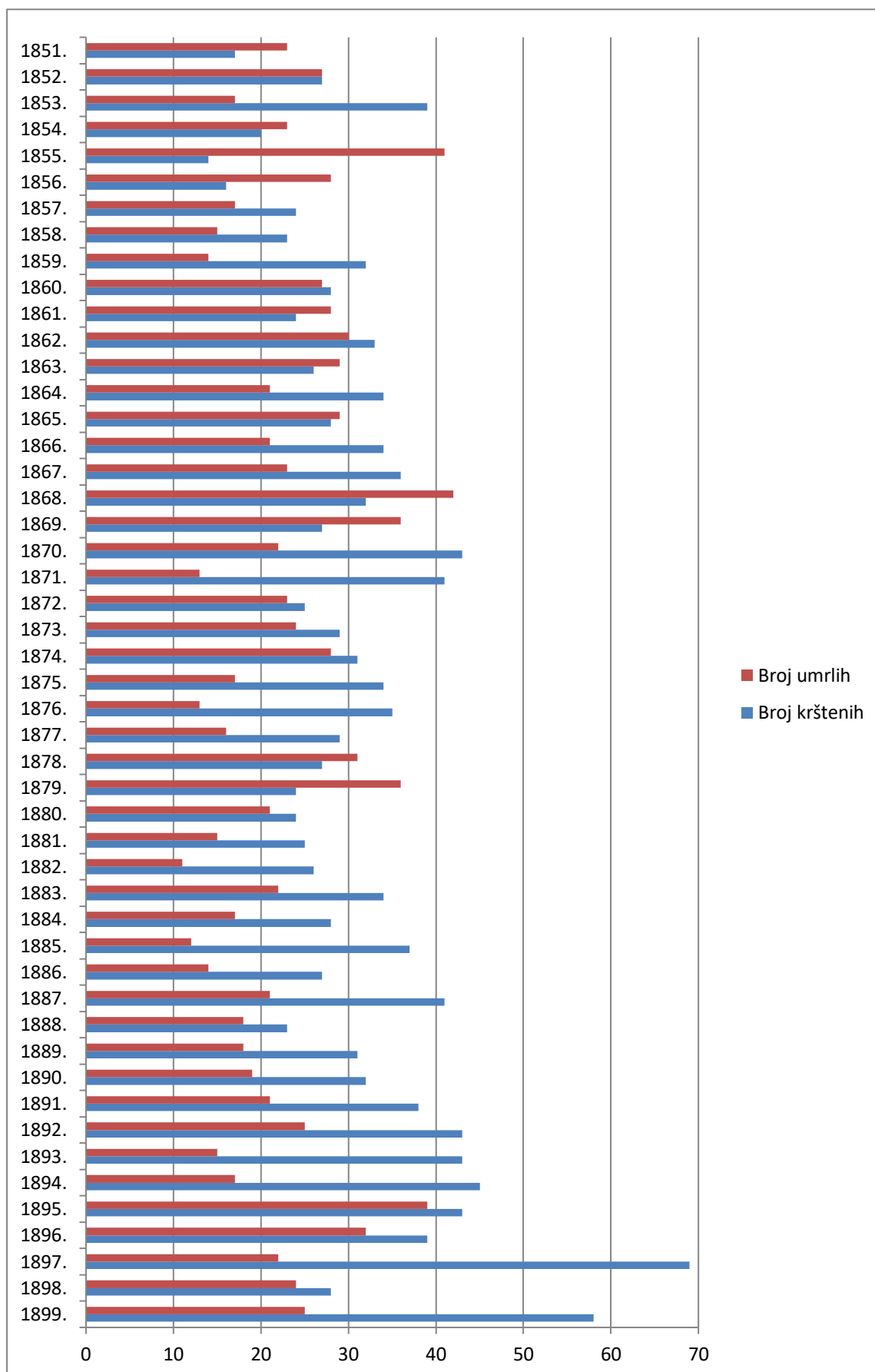
Tablica 3. Broj krštenih/rođenih i umrlih Tara, Vabriga i Frate tijekom 19. stoljeća

Godina	Broj krštenih/rođenih			Broj umrlih			Godina	Broj krštenih/rođenih			Broj umrlih		
	T	V	F	T	V	F		T	V	F	T	V	F
1800.	16	7	-	-	-	9	1851.	17	11	5	23	7	3
1801.	22	7	-	-	-	5	1852.	27	7	9	27	2	3
1802.	20	1	-	-	-	19	1853.	39	12	2	17	9	5
1803.	14	2	-	-	-	16	1854.	20	6	2	23	12	4
1804.	11	1	-	-	-	8	1855.	14	6	3	41	15	9
1805.	20	4	-	-	-	14	1856.	16	9	7	28	10	4
1806.	23	9	-	-	-	8	1857.	24	7	2	17	3	4
1807.	25	6	-	-	-	2	1858.	23	11	5	15	6	0
1808.	28	-	-	-	-	4	1859.	32	10	4	14	4	0
1809.	20	-	-	-	-	4	1860.	28	7	6	27	5	5
1810.	22	-	-	-	-	4	1861.	24	11	3	28	4	5
1811.	12	-	-	-	-	1	1862.	33	8	3	30	5	5
1812.	10	-	-	-	-	7	1863.	26	7	5	29	1	6
1813.	21	-	-	-	-	3	1864.	34	6	7	21	10	4
1814.	15	-	-	-	-	6	1865.	28	11	4	29	5	2
1815.	19	2	2	-	2	5	1866.	34	14	7	21	13	4
1816.	17	6	6	5	3	8	1867.	36	8	6	23	8	3
1817.	18	6	6	32	3	2	1868.	32	8	1	42	9	9
1818.	13	5	3	8	2	6	1869.	27	14	7	36	7	3
1819.	22	11	6	39	13	2	1870.	43	15	6	22	8	2
1820.	12	7	1	7	8	5	1871.	41	9	5	13	2	3
1821.	15	1	6	14	8	4	1872.	25	15	3	23	9	4
1822.	22	9	4	11	2	2	1873.	29	12	5	24	6	1
1823.	19	6	8	40	28	9	1874.	31	10	2	28	14	3
1824.	15	5	4	14	0	6	1875.	34	17	5	17	5	1
1825.	21	3	8	14	1	8	1876.	35	18	6	13	14	2
1826.	22	10	8	15	4	4	1877.	29	12	5	16	9	8
1827.	14	8	3	10	10	0	1878.	27	11	4	31	11	6
1828.	19	5	7	21	3	4	1879.	24	13	4	36	13	8
1829.	21	7	0	12	0	4	1880.	24	8	5	21	2	3
1830.	26	3	6	24	2	3	1881.	25	22	5	15	10	1
1831.	15	10	6	20	4	8	1882.	26	13	6	11	11	1
1832.	12	10	6	24	6	7	1883.	34	15	8	22	11	2
1833.	11	2	8	14	16	8	1884.	28	9	4	17	9	4
1834.	25	13	7	11	4	3	1885.	37	17	9	12	6	7
1835.	19	4	11	15	7	5	1886.	27	15	7	14	8	4
1836.	24	20	13	14	5	3	1887.	41	26	4	21	17	2
1837.	27	8	7	33	12	13	1888.	23	25	6	18	12	3
1838.	17	11	10	18	11	7	1889.	31	18	7	18	9	5
1839.	25	10	8	33	7	5	1890.	32	14	5	19	6	4
1840.	23	14	9	15	5	9	1891.	38	21	5	21	6	3
1841.	24	13	7	21	8	2	1892.	43	22	7	25	7	0
1842.	24	9	8	27	10	9	1893.	43	12	2	15	10	1
1843.	21	10	6	34	9	11	1894.	45	32	11	17	13	4
1844.	13	11	7	29	8	14	1895.	43	13	6	39	15	7
1845.	23	3	5	14	9	3	1896.	39	23	4	32	14	2
1846.	11	14	7	21	12	1	1897.	69	20	8	22	9	4
1847.	22	7	7	24	10	3	1898.	28	14	10	24	8	4
1848.	25	10	2	30	13	7	1899.	58	27	10	25	5	3
1849.	21	7	2	18	12	0	UK.	2551	998	477	1824	678	482
1850.	29	10	1	21	7	2							

Grafikon 2. Broj krštenih/rođenih i umrlih u Taru (1816.-1850.)

Grafikon 3. Broj krštenih/rođenih i umrlih u Taru (1851.-1899.)

5. TKO SU NEZAKONITA DJECA?

Nezakonita djeca su djeca rođena izvan braka, odnosno djeca roditelja koji nisu bili crkveno vjenčani. Takva su djeca bila u nepovoljnijem položaju u obitelji i društvu u odnosu na zakonitu djecu. Iako ta djeca nisu imala nikakvu krivicu za svoj položaj, društvo ih je stigmatiziralo. Pojmovi *zakonit* i *nezakonit* prisutni su do današnjeg vremena, iako bi pravednije trebali postojati samo *nezakoniti* roditelji, a ne *nezakonita* djeca.⁷⁹ Nezakonita djeca bila su prisutna svugdje i u svim slojevima društva, a njihov udio u određenoj populaciji varirao je s obzirom na razdoblje, geografski položaj, društvene norme koje su prisutne u određenoj zajednici te ostalim gospodarsko-političkim čimbenicima.

Ta su djeca nosila majčino prezime. U matičnim knjigama krštenih bilježilo se je li dijete zakonito ili nezakonito, a kasnije kada su uvedene rubrike, u maticama se nalazilo i posebno polje za bilježenje. Svećenik je bio dužan zabilježiti samo ime majke, iako je često bio upoznat i s imenom oca, pa bi i njegovo ime zapisao, ali bi ga onda biskup ukorio da to više ne čini. Kada je riječ o zakonitom djetetu navedeno je samo ime majke ili eventualno i njezino djevojačko prezime. Međutim, u upisima nezakonite djece podrijetlo majke je detaljno. Primjerice, 20. veljače 1877. godine rođen je *Mateo*, čiji otac nije bio poznat, dok je za majku navedeno: *Catharina vidua Ioannis Braicovich fil. Martini, nata Stanissa filia Antonii def. Iacobi et Euphemia Bernazza fil. Gregorii*.⁸⁰ Dakle, majčino podrijetlo je zaista detaljno, čak se navodi ime i prezime njezine majke, odnosno bake djeteta.

Kako bi se bolje shvatio stav prema nezakonitima, potrebno je vratiti se unatrag i shvatiti kako je rimsko pravo percipiralo majčinstvo i instituciju braka. Yam Thomas istražio je kako se u antičko vrijeme doživljavalo majčinstvo, stoga donosim u ovom odlomku kratki pregled njegovog rada.⁸¹ Naime, prema mnogim antičkim zapisima, novorođenče je dobivalo status kakav je imala njegova majka, odnosno moglo se

⁷⁹ Matija Berljak, "Nezakonita djeca ili nezakoniti roditelji?", *Bogoslovska smotra*, vol. 49, Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1979., 178.

⁸⁰ Matična knjiga krštenih (dalje: MKK) Tar 1869.-1912., HR – DAPA 429, ZMK, knj. 515, kut. 172, god. 1877.

⁸¹ Thomas Yan, "La divisione dei sessi nel diritto romano", u: *Storia delle donne in Occidente – L'Antichità*, Roma-Bari: Editori Laterza, 1995., 103-178.

roditi kao stranac, rob ili slobodan građanin.⁸² Međutim, odmah u početku takvo poimanje nailazilo je na neodobranje, odnosno zahtijevalo se da dijete slijedi oca (*patrem sequitur*), ako je začeto u braku, te time dobije sva njegova prava.⁸³ Tako nastaju dva modela: brak daje djetetu status oca, a nezakonito rođenje mu daje status majke. Ključan trenutak je prokreacija djeteta, odnosno sam čin začeća. Prema tadašnjim shvaćanjima, za prokreaciju aktivnu ulogu preuzima muškarac, dok je žena potpuno pasivna, odnosno žena samo prima sjeme od muža kojemu je ona zakonita žena ili od bilo kojeg muškarca kojeg društvo odbija prepoznati, odnosno pravno on ostaje nepoznat (*pater incertus*).⁸⁴ Dakle, rimsko pravo određuje zakonitost ili nezakonitost djeteta u trenutku kada je žena oplodena, odnosno s obzirom na činjenicu je li u trenutku prokreacije već bila sklopljena zakonita veza partnera. U antičkim zapisima se navodi kako majka samo rađa dijete, dok je s pravne strane ključan trenutak začeće djeteta u kojemu je muškarac bio glavni akter. Ono što čini ženu društveno priznatom i daje joj dobru reputaciju nije više porod, već brak. Sama latinska riječ za brak, *matrimonium*, označava legalan položaj za *mater*, odnosno majku.⁸⁵ Naravno da je žena majka i ako nije sklopila brak, ali onda su joj djeca nezakonita, odnosno ona su zakinuta za očevo prezime i sva njegova prava.

Na crkvenu koncepciju braka utjecale su hebrejska, rimska i germanska tradicija.⁸⁶ Hebrejska se temeljila na stjecanju žene, rimska da se brak sklapao sporazumom, germanska je brak shvaćala kao ugovor između dva roda, a otac je predavao kćer mužu.⁸⁷ Tijekom srednjeg vijeka brak se mogao lako sklopiti, odnosno sam brak je doživljavao liberalno, iako je Crkva rano htjela staviti instituciju braka pod svoju nadležnost i zahtjevala da se sklapanje braka provede na točno propisan način. Nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva u 5. stoljeću svjetovne vlasti više nisu regulirale brak, već je prepušten obiteljima, rodovima i feudalnim gospodarima.⁸⁸ Ključno za Crkvu bilo je utvrditi točan trenutak sklapanja braka. O tome su crkveni teolozi i kanonisti posebno raspravljali između 11. i 12. stoljeća, odnosno trebalo je točno definirati u kojem trenutku je brak sklopljen, jer ga je trebalo razlikovati od ostalih seksualnih veza, a trebao je i zakonski biti priznat, upravo zato da djeca

⁸² Isto, 148.-149.

⁸³ Isto, 141.

⁸⁴ Na. ist. mj.

⁸⁵ Isto, 143.

⁸⁶ Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, 24.

⁸⁷ Na ist. mj.

⁸⁸ Isto, 42.

rođena u takvoj zajednici budu zakonita.⁸⁹ Crkva je tako preuzela dva stajališta: prvi, temeljen na rimskoj tradiciji, podrazumijevao je da brak započinje sporazumom, i drugi, koji se temeljio na germanskoj tradiciji da je za savršen brak potrebna i konzumacija.⁹⁰ Na kraju je prevladalo stajalište da je za brak ključan sporazum, teoriju koju je sredinom 12. stoljeća usavršio profesor Pariškog sveučilišta Petar Lombard, uvevši razliku između sporazuma u futuru (*de futuro*) i u prezentu (*de presenti*).⁹¹ Dakle, sporazum u futuru označavao je zaruke, koje se uvijek mogu raskinuti, dok je sporazum u prezentu zapravo označavao da je brak sklopljen i on se ne može raskinuti. Tako je u srednjem vijeku bio dovoljan sporazum mladenaca da bi brak bio valjan. Prilikom razmjene sporazuma nije bila potrebna svečanost, niti prisutnost svjedoka ili svećenika, već je bilo dovoljno da je muškarac navršio 14, a žena 12 godina, da zajedno sklope sporazum u prezentu na bilo kojem mjestu i u bilo kojem trenutku.⁹²

Na sinodu u Veroni 1184. godine brak je po prvi puta pridružen euharistiji, krštenju i pokori, a 1274. godine na koncilu u Lionu proglašen je sakramentom.⁹³ Međutim, tek će Tridentinski koncil dati ključne promjene za sam čin sklapanja braka. Crkva je na taj način zahtjevala svetost prilikom sklapanja braka, međutim bila je nemoćna u istjerivanju raznih običaja, često neobuzdanih ceremonija koje je svadba uključivala.⁹⁴ Svaka je zajednica ljubomorno čuvala svoje stare tradicije vezane uz vjenčanje. Katolička je crkva težila još od Lateranskog koncila (1215.) da brak mora biti sklopljen javno.⁹⁵ Prije Tridentinskog koncila to nije bio uvjet, odnosno kako je već navedeno, za valjanost braka bio je dovoljan samo konsenzus mladenaca, a ne prisutnost svjedoka i/ili svećenika. Zbog toga su često stradavale žene, jer bi muškarci nakon seksualnog odnosa tvrdili da s dotičnom nisu bili ni u kakvoj vezi ili da nisu s njom sklopili brak, a bez svjedoka, ona to nije mogla dokazati. Na taj način bi žena bila izigrana, a ako je ostala trudna, dijete bi bilo nezakonito. Žene su često tužile muškarca na sudu, ali najčešće bi sud presudio u korist muškarca. Za pitanje bračnih preljuba i sporova bio je nadležan crkveni sud.⁹⁶ Takvi slučajevi zabilježeni su

⁸⁹ Na ist. mj.

⁹⁰ Na ist. mj.

⁹¹ Na ist. mj.

⁹² Isto, 42-43.

⁹³ Isto, 25.

⁹⁴ Johan Huizinga, *Jesen srednjeg vijeka*, Zagreb: Matica hrvatska, 1964., 109.

⁹⁵ Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, 77.

⁹⁶ Ista, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 121.

i u notarskoj knjizi bužetskog notara Martina Sotolića.⁹⁷ Primjerice, krajem 15. stoljeća zabilježen je takav slučaj u kojemu Eufemija na sudu tuži Ivana. Ona je tvrdila da joj je Ivan obećao brak, da je s njime više puta općila te da imaju i kćer. Ivan je potvrdio da je više puta općio s Eufemijom, ali je tvrdio da joj brak nije obećao. Budući da nije bilo svjedoka, Ivan je samo prisegnuo na Evanđelje kako joj nikad nije obećao brak i suci su donijeli presudu u njegovu korist. Na taj način Eufemija je obeščašćena, a njezina kći nezakonita.⁹⁸ Najbolji način da se izbjegne tajni brak bilo je javno slavlje, gdje će javno i pred svjedocima mladenci potvrditi svoj sporazum. Na Tridentinskom koncilu je 11. studenog 1563. godine donešen dekret *Tametsi*, prema kojemu je propisano da se brak treba sklopiti javno pred licem crkve, odnosno ispred crkve, a od donošenja Rimskog obrednika (1614.) u crkvi, uz prisutnost dva ili više svjedoka.⁹⁹ Prije samog sklapanja braka bile su potrebne tri objave tj. napovjedi u tri blagdanska dana tijekom mise, kako bi se utvrdilo ima li među mladencima zapreke za vjenčanje.¹⁰⁰ Iako je od Tridentinskog koncila nadalje bila propisana prisutnost svećenika i svjedoka, brak su i dalje sklapali mladenci svojim pristankom, tako da Crkva nije nikada odustala od svoje konsenzualne doktrine prilikom sklapanja braka.¹⁰¹

Kanonsko pravo zadiralo je u privatni život, u svakodnevne stvari, postalo je poveznica vjere i svjetovne vlasti, a reguliralo je najintimnije kutke tadašnjeg društva.¹⁰² Međutim, ti propisi crkvenog prava bili su zasigurno u kršćanskom društvu veoma važni, ali ipak nisu mogli u potpunosti odrediti ukupan život, jer doktrina nije mogla u potpunosti strukturirati savijest ljudi, uzimajući u obzir da su na određenu zajednica utjecale potrebe, navike i tradicionalna vjerovanja.¹⁰³ Svi bračni sporovi ušli su u nadležnost crkvenog prava i sudstva, iako su crkvene vlasti kompromisno prepustile svjetovnim sudovima nadležnost u imovinskim pitanjima, odnosno u

⁹⁷ Isto, 121-122.

⁹⁸ Isto, 122.

⁹⁹ Ista, *Druga strana braka*, 77.

¹⁰⁰ Na ist. mj.

¹⁰¹ Isto, 78.

¹⁰² Zdenka Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi – Bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*, Zagreb: Algoritam, 2007., 30.

¹⁰³ Marija Mogorović Crljenko, "Biskupi i svećenici – posrednici u bračnim sporovima (područje Istre od kraja 15. do sredine 17. stoljeća)", u: *Acta Histriae* 17, 1-2, 2009., 217; Zdenka Janeković Römer, "Posrednici spasenja: senjska Spovid općena iz 1496. godine", u: *Sacerdotes, iudices, notarii...: posrednici među društvenim skupinama. Zbornik II. istarskog povijesnog biennala*, ur. N. Budak, Poreč: Pučko otvoreno učilište - Zavičajni muzej Poreštine, 2007., 136.

sporovima vezanim uz miraz i nasljedstvo.¹⁰⁴ Stvari će se promijeniti tek u 18. stoljeću. Austrijski car Josip II. godine 1782. uvodi građanski brak, a nekoliko godina kasnije Revolucija u Francuskoj proglašava da je ženidba ugovor, a 1791. godine uvodi i razvod.¹⁰⁵

Kroz ovaj kratki pregled institucije braka tijekom povijesti jasno je da su se okolnosti mijenjale, a samim time i uvjeti koji su trebali biti ispunjeni da bi brak bio pravovaljan. Međutim, ostaje činjenica da je brak kroz stoljeća osiguravao djeci rođenoj unutar takve zajednice pravo da se smatraju zakonitima te samim time da imaju znatno povoljniji položaj u društvu. Ipak, nije uvijek bilo moguće sklopiti brak, odnosno postojalo je niz zapreka koje nisu dopuštale da dvoje ljudi ostvare bračnu zajednicu. Kanonsko pravo razlikovalo je apsolutne zapreke od onih relativnih, pri čemu su u apsolutne zapreke spadali: nedostatna dob, impotencija muža, redovnički zavjet, prethodni brak koji nije razriješen, brak s osobom druge vjeroispovijesti ili heretikom, dok se u relativne zapreke ubrajalo duhovno, adoptivno, krvno i tazbinsko srodstvo.¹⁰⁶

Prema Sari Matthews Grieco mogu se razlučiti tri modela *nedopuštenih veza*.¹⁰⁷ Prvi model je odnos između pojedinaca iz različitih društvenih slojeva, u kojemu je većinom muškarac iz višeg socijalnog i ekonomskog sloja.¹⁰⁸ U tom slučaju je najčešće riječ o vezi između gospodara i sluškinje. Žene iz nižeg društvenog sloja bile su predmetom seksualnog iskorištavanja muškarca koji im je dao posao, odnosno prema staroj tradiciji gospodar je ima pravo nad tijelom svoje sluškinje. Bilo je i ljubavnih veza između gospodara i sluškinje. Crkva je načelno takvu vezu priznavala, jer to ipak nije bila zapreka za sklapanje braka, ali takve su se veze rijetko ozakonjivale, jer je zajednica smatrala da nisu prikladne te članovi višeg sloja su uvijek za zakonitog partnera tražili osobu iz istog sloja. Znalo se dogoditi da muževi brutalno zlostavljaju i vrijeđaju svoju zakonitu suprugu, a sluškinju, koja im je bila zapravo konkubina, drže kao gospodaricu kuće.¹⁰⁹ Bilo kako bilo, iz takvih se veza rađao najveći broj nezakonite djece, jer se takve veze većinom nisu mogle

¹⁰⁴ Zdenka Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 30.

¹⁰⁵ Raffaella Sarti, *Živjeti u kući - Stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi (1500.-1800.)*, Zagreb: Ibis grafika, 2006., 24.

¹⁰⁶ Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, 89.

¹⁰⁷ Sara Matthews Grieco, "Corpo, aspetto e sessualità", u: *Storia delle donne in Occidente – Dal Rinascimento all'età moderna*, Roma-Bari: Editori Laterza, 1995., 89-91.

¹⁰⁸ Isto, 89.

¹⁰⁹ Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, 226.

ozakoniti. O položaju sluškinja i njihovoj djeci biti će više riječi u nastavku ove studije. Drugi model neozakonjenih veza je onaj između pojedinaca iz istog društvenog sloja.¹¹⁰ Ovdje je najčešće riječ o već gore navedenom slučaju, u kojemu su žene tužile muškarca na sudu, jer im je obećao brak, a danu riječ nije održao. Već je navedeno kako je u predtridentinskom razdoblju, kada za sklapanje braka nije bila potrebna prisutnost svjedoka i/ili svećenika, presuda većinom išla u korist muškarca, a žene koje su često već zatrudnjele, morale su se nostiti s društvenom osudom. No, i nakon Tridentinskog koncila, muškarci su obećavali ženama brak, a nakon seksualnog odnosa bi to negirali, a žena bi tako ostala izigrana i okaljane časti. Treći model neozakonjenih veza je slučajni kratki susret.¹¹¹ Ovdje može biti riječ o silovanju ili o obostranoj volji pojedinaca za seksualnim činom, a posljedica je mogla biti trudnoća iz koje će na svijet doći nezakonito dijete.

Kako je već spomenuto, među relativnim zaprekama kanonskog prava bilo je srodstvo, koje je predstavljalo dovoljan razlog za poništenje braka. Prepreka zbog srodstva mogla se riješiti traženjem dispencije, odnosno oprosta od pape.¹¹² Najčešće su supružnici navodili kako nisu znali da su u srodstvu. Kanonsko je pravo preuzelo od rimskog prava, podjelu srodstva na *cognatio* i *agnatio*, pri čemu je *cognatio* pravo krvno srodstvo, koje uključuje majčine i očeve rođake, dok se agnatsko srodstvo odnosi samo na očeve rođake.¹¹³ Dakle, crkveno pravo nije dopuštalo brakove među srođnicima, dok je laička koncepcija braka tolerirala razvod, ali i brakove u srodstvu, jer je najbitnije bilo, posebno u višim slojevima, osigurati nasljednike.¹¹⁴ Marija Mogorović Crljenko proučavala je knjige ženidbenih oprosta i dozvola za vjenčanja na području Porečke biskupije za razdoblje od 1604. do 1620. godine, te je došla do zaključaka da je čak 84% razloga za traženje dispencije bilo srodstvo, dok su ostali razlozi bili: različita župa, konkubinat, drugi brak, obećanje braka i zamonašenje.¹¹⁵

Jedna od zapreka za sklapanje braka moglo je biti i neodobrenje roditelja, iako je Crkva zahtijevala samo pristanak mladenaca, a ne i njihovih roditelja, svjetovna vlast

¹¹⁰ Sara Matthews Grieco, "Corpo, aspetto e sessualità", 89-90.

¹¹¹ Isto, 90.

¹¹² Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, 92.

¹¹³ Na ist. mj.

¹¹⁴ Ista, "Libertatum et dispensationum matrimonialium: knjige ženidbenih oprosta i dozvola za vjenčanje Porečke biskupije u 1. pol. 17. st.", u: *Bertošin zbornik II*, Pula-Pazin: Sveučilište Jurja Dobrile, Državni arhiv u Pazinu, 2013., 323.

¹¹⁵ Ista, *Druga strana braka*, 100-101.

nije bila u skladu s crkvenom. Raznim propisima, u Istri najčešće gradskim statutima, svjetovna je vlast nastojala sankcionirati supružnike koji bi sklopili brak bez pristanka roditelja. Primjerice, prema Motovunskom statutu prilikom udaje djevojka je morala dobiti dopuštenje oca ili dvojice rođaka i majke, a u slučaju da ni njih nema, trebala je tražiti dopuštenje čak od podestata.¹¹⁶ Prema istom Statutu mladić se mogao vjenčati i bez očeva dopuštenja, ali samo ako je navršio 22. godinu.¹¹⁷ U Francuskoj su 1556. godine brakovi za muškarce mlađe od trideset, a za žene mlađe od dvadeset pet godina, sklopljeni protiv volje roditelja, proglašeni nevažećima, a dotični mladenci kažnjeni su razbaštinjenjem.¹¹⁸ U velikim gradovima diljem Europe u 16. stoljeću vlast je zabranjivala sklapanje braka za sluge i pridošlice koji nisu bili sposobni sami se uzdržavati te su bili na teret javnoj skrbi.¹¹⁹ U Tirolu je zabranjeno župnicima da vjenčaju siromahe ukoliko nemaju dozvolu lokalnih vlasti, a često sluge nisu mogle sklopiti brak bez dopuštenja gospodara.¹²⁰ Vlasti su nastojale zabraniti ženidbu sa stanovništvom iz susjednih, najčešće neprijateljskih, zemalja. Primjerice, car Josip II. je u 18. stoljeću izdao naredbu, u okviru vojne politike, prema kojoj su svi muškarci iz austrijskih nasljednih zemalja, kada bi se za stalno naselili u Ugarskoj (što uključuje i Hrvatsku i Slavoniju) te bi željeli sklopiti brak, morali bi imati dozvolu pokrajinske vlade i vojne prefektore.¹²¹ Nakon te odredbe došlo je do naglog povećanja izvanbračne djece na tom području.

Osim propisanih crkvenih i svjetovnih normi, uvijek prisutan bio je princip identiteta koji je smatrao nedostojnim sklopiti bračnu zajednicu s *drugacijima*, bilo po pitanju jezika, vjere, etniciteta, državnih granica ili bilo kojoj drugoj razlici prisutnoj u mentalitetu određene zajednice. Primjerice, jedno ne tako davno svjedočanstvo govori o tome. Iskaz kazivača rođenog 1942. godine u Modrušanima, objašnjava kako je jedan brat oženio ženu koja je bila iz Kanfanarštine, pa su tako *svi Modrušani zvali tu familiju Vlahinjini*, dok su preostala dva brata i dalje nosila svoj stari nadimak.¹²² Dakle, cijela obitelj je zadobila pogrдно ime u navedenoj zajednici zbog

¹¹⁶ Ista, "Žena u obitelji i društva – prema odredbama Motovunskog statuta", *Vjesnik istarskog arhiva*, vol. 8-10, 2001.-2003., 207.

¹¹⁷ Na ist. mj.

¹¹⁸ Raffaella Sarti, *Živjeti u kući*, 22.

¹¹⁹ Isto, 28.

¹²⁰ Isto, 29.

¹²¹ Ante Gabričević, "Prirodno kretanje stanovništva na području župe sv. Vida u Brdovcu između 1672. i 1981. godine", *Starine JAZU* 59, Zagreb: JAZU, 1984., 231.

¹²² Sandi Blagonić, *Od Vlaha do Hrvata - Austrijsko-mletačka politička dihotomija i etnodiferencijski procesi u Istri*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2013., 137.

žene koja je bila iz susjednog područja. Često su muškarci u ruralnim krajevima ljubomorno čuvali djevojke te zajednice, ne dopuštajući im da se udaju za mladiće iz, po njima, nečasnih krajeva. Tako je i za tarsko područje ostala sačuvana poslovice, zabilježena još u 19. stoljeću, a ona glasi: *Ča je za Tar, iz Tara ne gre*, a odnosi se upravo na djevojke.¹²³

Nadalje, zapreke su mogle biti i imovinske prirode. Za samo vjenačnje, odnosno slavlje, trebalo je izdvojiti sredstva s kojima će se to podmiriti, a još zahtjevnije bilo je isplatiti miraz i opremu mladenke. Kako je zapisao Marin Držić u "Skupu": *Tko ima udavat kćer, ima febru kvotidijanu, koja ga ne čini spat ni mirovat noć ni dan....*¹²⁴ Ako obitelj trenutno nije imovinski bila sposobna za svadbeno slavlje i opremanje mladenke, svadba se odgađala, a mladenci su bili dužni sačekati, čega se naravno nisu svi pridržavali. Tome u pomoć su priskočili država i pojedinci koji su osnivali zaklade iz kojih se davala pomoć za udaju siromašnih djevojka.¹²⁵ Takve zaklade su postojale u Dubrovniku, odnosno u riznici katedrale formirala se zaklada iz oporučnih zapisa, dok su prave kreditne institucije toga tipa bili firentinski *Monti delle doti*.¹²⁶ Diljem kršćanskog Zapada od srednjeg vijeka nadalje, osnivale su se bratovštine, koje su dobrovoljno djelovale u određenoj zajednici. I u Taru je također tijekom 18. stoljeća djelovalo čak sedam bratovština: Sv. Martina, Sv. Donata, Gospe Karmelske, Sv. Petra, Sv. Roka, Presvetog Sakramenta i Sv. Križa.¹²⁷ Navedene bratovštine imale su približno dvadeset muških članova, što znači da je cijelo stanovništvo izravno ili neizravno bilo povezano s njima te od njih imalo korist.¹²⁸ Moguće je pretpostaviti da su one mogle imovinski pomoći i svojim siromašnijim članovima za isplatu miraza ili u organizaciji svadbenog slavlja, ali nažalost njihove poslovne knjige nisu podrobnije istražene. Još je jedna zapreka prisiljavala mladence da odgode vjenačanje, a sastojala se u tome da roditelji ne prenesu svojim sinovima imovinu i obavljanje obiteljskog posla, pa tako nasljednici nisu bili u mogućnosti zasnovati obitelj. Nakon ženidbe nasljednika roditelji su se mogli povući prepuštajući mu

¹²³ Stjepan Žiža, "Poslovice i uzrečice iz Istre i sa Kvarnerskih otoka", *Zbornik za narodni život i običaje*, vol. 19, Zagreb: JAZU, 1914., 149.

¹²⁴ Zdenka Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 149.

¹²⁵ Na ist. mj.

¹²⁶ Na ist. mj.

¹²⁷ Vjekoslav Štoković, "Poslovne knjige istarskih bratovština – značajni izvori za proučavanje društvene i gospodarske povijesti (jedan primjer iz Tara na Poreštini)", *Vjesnik Istarskog arhiva*, vol. 1 (32), 1991., 93.

¹²⁸ Isto, 94.

upravljanje imanjem, ali isto tako to se moglo dogoditi tek nakon smrti roditelja.¹²⁹ Ne treba čuditi činjenica o čestim sukobima koji su izbijali između nestrpljivih sinova i roditelja koji nisu željeli pustiti *komandu*.¹³⁰ Nestrpljivi nasljednici bi se upuštali u seksualne odnose prije sklapanja braka, što je dovodilo do rođenja izvanbračne djece.

Dakle, zapreka je bilo mnogo koje nisu omogućavale sklapanje bračne zajednice ili su na duže vrijeme odgađale taj čin. Sve je to dovodilo do nedopuštenih veza, a posljedica je bila rađanje nezakonite djece. Ljudi su pokušavali na razne načine ukinuti određenu zapreku i realizirati svoj plan. Jedan od dopuštenih načina bilo je traženje dispencija kada je zapreka bila srodstvo. Međutim, postojali su i nedopušteni načini, koje možemo povezati s običajima neke zajednice. Jedan takav način bile su otmice. Glavni cilj otmice bio je oteti ženu kako bi ju se natjeralo na vjenčanje. Ako se oteta žena ne bi udala, čast joj je bila okaljano i ona sama bi došla na loš glas, kao i njezina obitelj. Otmice su se većinom događale u ruralnim područjima, a bile se posebno raširene među slavenskim stanovništvom koje je u 16. i 17. stoljeću mletačka vlast naselila na području Istre s područja Dalmacije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine.¹³¹ Više otmica zabilježeno je i na području Tara, Vabriga i Frate, a evo jednog primjera iz Vabriga kojeg je istražila Marija Mogorović Crljenko proučavajući knjige otmica koje se čuvaju u Biskupijskom arhivu u Poreču.¹³² Godine 1608. oteta je Elena, kćerka pokojnog Petra Kostovića iz Vabriga. Ona je kazala kako je na blagdan Sv. Marije Magdalene (22. 07.) uvečer došla kod nje Marica Nogalić i upitala je hoće li se udati za Mateja Majušića iz Vabriga. Elena je odmah odgovorila da ne želi, a na to joj je Marica rekla da će prije nego se sunce spusti iza planine biti uzeta. Navedene je večeri otišla po svježu vodu sa svojim sestričnima te je primjetila Ivana Majušića i odmah je posumnjala da će joj učiniti nešto loše, jer joj je već bio zaprijetio da će je ukrasti na silu i dati je za ženu bratu Mateju. Nažalost, njezini su strahovi bili točni. Ivan ju je uhvatio za ruku i rekao joj da polako ide uz cestu, te su tako došli do barke Jure Nogalića. Ivan ju je na silu ugurao u barku, pa se uputio prema Novigradu. Držali su je dva i pol dana. U svojem je iskazu rekla da je bila silovana i da joj je oduzeto djevičanstvo, da je snažno plakala, ali da je nisu

¹²⁹ Jasna Čapo Žmegač, "Konstrukcija modela obitelji u Europi i povijest obitelji u Hrvatskoj", *Narodna umjetnost*, 33/2, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 1996., 188.

¹³⁰ Raffaella Sarti, *Živjeti u kući*, 62-63.

¹³¹ Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, 142.

¹³² Isto, 155-157.

puštali (*Ive mi ha violato per forza et mi ha tolto la mia virginita et ho sempre cridato oime oime lasciarmi stare*). U iskazu stoji da ju je silovao Ivan. Da li se radi o pogrešci pisara iskaza ili ju je silovao Ivan, pa tek potom predao svom bratu Mateju iz procesa nije potpuno jasno. Time je njezina čast bila okaljana. Svako općenje sa ženom izvan zakonite bračne veze bilo je nečasno te su djevojke da bi povratile čast, prisiljene udati se za otmičara. To se može isčitati iz svjedočenja Elenine majke Lucije koja je rekla da je njezina kćer izgubila čast te je ne može nikome dati za ženu (*...et se venisse un figliolo d'un principe non posso darla per mio honore*). Elena je zbog *oduzete časti* bila prisiljena udati se za otmičara i prihvatiti vjenčanje (*mi contento di pigliarlo per mio marito*). Kazna za otmičara i sve njegove pomagače bila je javna pokora prije vjenčanja, a sastojala se od toga da moraju klečati pred oltarom u župnoj crkvi tijekom mise držeći u rukama svijeću.¹³³

Ipak, češće su bile dogovorene otmice, a ne nasilne. Dogovorene otmice bi se najčešće počinile kada roditelji nisu bili suglasni s vjenčanjem, pa bi ih se na taj način prisililo da prihvate tu vezu. U provedenim istraživanjima Marije Mogorović Crljenko za područje Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća čak 64% otmica je bilo dogovoreno.¹³⁴ Primjerice, u Taru je 1595. godine oteta djevojka Marica, kći Antuna Naperotića, a u procesu je posvjedočila da nije silom oteta, već da je dobrovoljno otišla s Nikolom te da nije željela prihvatiti odluku strica da se uda za Martina Načinovića koji je bio stariji i imao već troje djece.¹³⁵ Nakon otmice veza je bila konzumirana te na taj način žena je bila prisiljena udati se za svog otmičara. Otmice su tako mogle poslužiti za ostvarivanje nedopuštenih ljubavnih veza, sve do nasilnog odvođenja djevojke i njezine prisile na vjenčanje.

¹³³ Isto, 157.

¹³⁴ Isto, 154.

¹³⁵ Ista, "Položaj kćeri u istarskoj obitelji u 15. i 16. stoljeću", *Povijesni prilozi*, vol. 29, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2005., 74.

6. UDIO NEZAKONITE DJECE

6.1. O čemu ovisi?

U gornjem poglavlju navedene su norme kojima su vlasti nastojale regulirati obiteljski život. Što je određena zajednica imala više normi, crkvenih ili svjetovnih, ali i normi usađenih u mentalitetu *elite* te zajednice, koje su spriječavale da se bračna veza ostvari, to je i broj nezakonite djece bio veći. Međutim, na svaku osobu u određenom društvu utječu vrijeme, mjesto, društvene norme i socijalni položaj, odnosno razni činitelji koji određuju svakodnevni život čovjeka.

Geografsko područje u velikoj mjeri utječe na život pojedinca. Nije bilo jednako živjeti i djelovati unutar gradske ili seoske zajednice. Ruralna područja su bila konzervativna i strogo su nastojala očuvati svoje stare običaje. Seoske zajednice su bile male, svi su se međusobno poznavali, pa je u takvim mjestima bilo gotovo nemoguće prikriti trudnoću, a kasnije i izvanbračno dijete. Selo nije bilo samo oblik stanovanja, nego i organizirana društvena grupa koja je imala unutarnju strukturu sa svojim poglavarima na čelu, dok gradovi nisu imali nikakvu formalnu strukturu.¹³⁶ Veliki gradovi koji su se razvili tijekom 18. i 19. stoljeća, omogućavali su svojim stanovnicima liberalnije uvjete života i veću intimnost. Ne treba, stoga, čuditi činjenica da je u velikim gradovima broj izvanbračne djece bio puno veći nego u ruralnim područjima. Primjerice, u razdoblju od 1841. do 1848. godine u Veneciji je udio izvanbračne djece bio 13,9%, dok je taj udio u Grazu bio čak 66%!¹³⁷ Veliki broj nezakonite djece bio je i u Zagrebu. Naime, u periodu između od 1841. do 1844. udio izvanbračne djece u cijelom Zagrebu iznosio je 34%, a u samom Gradecu čak 49,9%.¹³⁸ Na veći broj izvanbračne djece u gradovima utjecale su imigracije koje su često bile samo privremene. U Ljubljani je 1857. godine bilo 44,5% *nezavičajnog* stanovništva, a broj nezakonite djece iznosio je 38,1% ili u Beču je *nezavičajnog*

¹³⁶ Nella Lonza, "Dvije izgubljene duše: čedomorstva u Dubrovačkoj Republici (1667.-1808.)", u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, sv. 39, 2001., 281.

¹³⁷ Tihana Luetić, "Demografska analiza stanovništva grada Samobora od kraja 18. stoljeća do 1857. godine", *Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti HAZU*, br. 21, 2003., 216.

¹³⁸ Na ist. mj.

stanovništva bilo 48,1%, a udio izvanbračne djece čak 49,5%.¹³⁹ Ako je grad osiguravao posao, u njega i njegovu okolicu dolazila je brojna radna snaga, što je dovodilo do povećanja i broja izvanbračne djece. Primjerice, u Samoboru je broj izvanbračne djece početkom 19. stoljeća bio 4,47%, ali kada u grad dolazi brojna radna snaga, udio nezakonite djece sredinom istog stoljeća iznosio je čak 37%.¹⁴⁰ Pri tome treba uzeti u obzir i vojnu politiku cara Josipa II., pri čemu su brojni muškarci sposobni za vojnu službu emigrirali iz austrijskih zemalja.¹⁴¹ Već je spomenuto kako je car zakonima zabranio vjenčanje muškaraca iz austrijskih nasljednih zemalja koji bi se preselili u Ugarsku (u čijem sastavu su bile Hrvatska i Slavonija), ako im to nisu dopustile vojne vlasti. U takvim okolnostima je broj izvanbračne djece porastao. Također, i dolazak vojnika na određeno područje pridonio bi njihovom povećanju. Primjerice, u Dubrovačkoj Republici je tijekom 17. i 18. stoljeća bilo oko 13,64% izvanbračne djece, ali padom Republike u 19. stoljeću u Gradu je bila veća koncentracija austrijske vojske, a povećao se i broj privremenih doseljenika, pa je udio izvanbračne djece porastao na 33%.¹⁴²

Neuravnotežena spolna struktura stanovništva utjecala je isto na povećanje broja izvanbračne djece. Primjerice, u ratovima je ginuo veliki broj muškaraca, dok se broj žena nije tako drastično smanjivao. U tom bi slučaju broj žena u fertilnoj dobi nadmašivao broj dostupnih muškaraca za bračnu vezu, ali ipak su se ostvarivale seksualne veze koje nisu mogle biti ozakonjene, a samim time niti djeca rođena iz takvih odnosa. U nekim područjima je broj bračnih partnera bio izuzetno nizak. To je prvenstveno vidljivo na otocima koji su predstavljali izoliranu cjelinu. Zbog toga se na nekim otocima (Mljet, Korčula) broj predbačnih začeca približavao broju od 50%, što govori da je postojao *probni* brak te su tako partneri smanjivali rizik od neproduktivnog braka.¹⁴³ Također i odsutnost muškarca utjecala je na povećanje izvanbračne djece. Primjerice, galijoti-kažnjenici koji su bili osuđeni na deset ili dvadeset godina veslanja na galijama, pa bi njihova odsutnost razorno djelovala na

¹³⁹ Stjepan Krivošić, *Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u XVIII. i prvoj polovini XIX. stoljeća*, Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Varaždin, 1991., 52.

¹⁴⁰ Tihana Luetić, "Demografska analiza stanovništva grada Samobora...", 217.

¹⁴¹ Isto, 218-219.

¹⁴² Nenad Vekarić i Božena Vranješ Šoljan, "Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj", *Analitički zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 47, 2009., 47.

¹⁴³ Isto, 49.

obitelj.¹⁴⁴ Žene osuđenika na galije rađale su najviše izvanbračne djece (uz one čiji su se muževi nalazili na bojištima).¹⁴⁵

I društveni sloj je utjecao na brojnost izvanbračne djece. Najveći broj nezakonite djece rađao se među nižim staležima. Sluškinje su u najvećoj mjeri bile majke izvanbračne djece, a potom slijede seljanke. Međutim, o majkama će biti kasnije više riječi.

Na trend povećanja broja izvanbračne djece utjecao je i *duh* vremena. Naime, na mijenjanje percepcije moralnih normi djelovali su društveni i demografski trendovi, koji su izravno utjecali na razdoblje *raskalašenosti* i razdoblje *čistunstva*.¹⁴⁶ U razdoblju kriza i nakon njega ljudi se upuštaju u kršenje moralnih normi, prepuste se raskalašenom načinu života. Ne treba čuditi činjenica da je broj izvanbračne djece bio u porastu nakon teških godina epidemija, ratova, gladi. Primjerice, u Dubrovniku se broj nezakonite djece povećao nakon razornog potresa iz 1667. godine, kada je u hospital na ukop godišnje dovedeno preko 20, kako ih bilježe izvori, *bastarda* ili *spurjana*.¹⁴⁷ U doba krize, kada opada broj stanovnika, kuće su prazne, roditelji rano umiru i mlada djeca dolaze na čelo domaćinstva, ženidba je uvjet za uspješno daljnje funkcioniranje obitelji.¹⁴⁸ Međutim, u vremenu dobrih kretanja, kuće su pune, roditelji su još i fertilno sposobni, rana ženidba djece nije više nužna, čak je i nepoželjna jer stvara višak ljudi u kući.¹⁴⁹ Stoga, se ženidba odgađa, ali ne i spolne veze među članovima zajednice, što dovodi do rasta broja izvanbračne djece.

6.2. Udio u Istri

Za istarsko područje nisu napravljene analize koje obrađuju udio izvanbračne djece na čitavom poluotoku. Međutim, više se znanstvenika posvetilo istraživanju stanovništva određenog mjesta kroz novi vijek. Bazirajući svoje studije na matičnim

¹⁴⁴ Miroslav Bertoša, *Istra: Doba Venecije*, 548.

¹⁴⁵ Na ist. mj.

¹⁴⁶ Nenad Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda - Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća*, Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999., 92-93.

¹⁴⁷ Rina Kralj Brassard, "Nikola (1673.-1674.) – komunsko dijete", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, vol. 49, 2011., 121.

¹⁴⁸ Nenad Vekarić i Božena Vranješ Šoljan, "Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj", 47.

¹⁴⁹ Na ist. mj.

knjigama dotakli su se i problematike izvanbračne djece, pa će se u nastavku dati kratki pregled tih radova i istraživanja (tablica 4). Udio izvanbračne djece u Istri varirao je s obzirom na mjesto i razdoblje, ali i ostali činitelji su utjecali na njegovo povećanje ili smanjenje.

Za područje Draguča glagoljske matice istražio je Dražen Vlahov. U Draguču je od 1579. do 1650. godine bilo samo 6 slučajeva nezakonite djece, što čini oko 1% u ukupnom broju rođenih.¹⁵⁰ Vlahov zaključuje da se tako mali broj nezakonite djece mogao i očekivati, jer se radi o malobrojnoj sredini u kojoj su se svi poznavali, a postojali su i bliži rodbinski odnosi.¹⁵¹ Prema njemu na takav udio veliki utjecaj imali su i popovi glagoljaši unutar zjednice, koji su izvanbračne veze smatrali velikim grijehom, iako su i oni sami živjeli u takvim odnosima.¹⁵² Isti je proučavao i područje Boljuna, gdje je udio nezakonite djece u periodu od 1598. do 1612. iznosio samo 1,5%.¹⁵³ Na području Lindara u periodu od 1592. do 1648. godine samo je dvoje djece bilo nezakonito, što čini manje od 0,2% u ukupnom broju krštenih.¹⁵⁴

Za razdoblje 17. stoljeća analiziran je broj izvanbračne djece Pule, Vrsara i Pićna. U Puli je u periodu od 1613. do 1678. godine broj nezakonite djece bio 7,22%.¹⁵⁵ Prema Slavenu Bertoši, Pula je tada bila gospodarski izolirana od ostalih gradskih središta na obali Jadrana, a tada je u grad neprestano dolazilo novo stanovništvo koje se sukobljavalo sa starosjediocima.¹⁵⁶ Malo manji udio izvanbračne djece, odnosno 6%, bio je u Pićnu u razdoblju od 1664. do 1677. godine.¹⁵⁷ Pićan i Pula imali su veći udio nezakonite djece tijekom 17. stoljeća, a razlozi mogu biti česte kužne epidemije u tom razdoblju, što je navodilo ljude na kršenje društvenih normi i upuštanje u neozakonjene odnose. Prema mišljenju Miroslava Bertoše, takvo psihološko stanje *izazivalo je osjećaj prolaznosti i opće kataklizme, i slabljenje*

¹⁵⁰ Dražen Vlahov, *Glagoljske matice krštenih i vjenčanih iz Draguča u Istri 1579.-1650.*, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2015., 45.

¹⁵¹ Na ist. mj.

¹⁵² Na ist. mj.

¹⁵³ Isti, *Matična knjiga iz Boljuna - Glagoljski zapisi od 1576. do 1640.*, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2011., 14.

¹⁵⁴ Danijela Doblanović, "Crtice o stanovništvu Lindara na kraju 16. i u prvoj polovici 17. stoljeća", *Vjesnik Istarskog arhiva*, br. 2, 2013., 28.

¹⁵⁵ Slaven Bertoša, *Život i smrt u Puli: starosjeditelji i doseljenici od XVII. do XIX. stoljeća*, Pazin: Skupština Udruga Matice Hrvatske Istarske županije, 2002., 201.

¹⁵⁶ Isti, "Nezakonita djeca u puljskim matičnim knjigama krštenih od 1613. do 1678.", *Croatica Christiana Periodica*, br. 42, Zagreb, 1998., 38.

¹⁵⁷ Zoran Ladić i Goran Budeč, "O nekim aspektima demografske, društvene i obiteljske povijesti Pićna u drugoj polovici 17. stoljeća prema matičnim knjigama krštenih (rođenih)", u: *Pićanska biskupija i Pićanština*, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2012., 97.

*moralnih stega do opće raspojasanosti.*¹⁵⁸ Usprkos učestalim kriznim godinama, u drugoj polovici 17. stoljeća u Istri je zabilježen porast stanovništva od 30 do 32%.¹⁵⁹ Iako bi ovdje u obzir trebalo uzeti odnos ruralne i urbane sredine, u Istri ona nije predstavljala veliku razliku. Naime, u Istri se stanovništvo koje je živjelo u urbanim sredinama često bavilo zemljoradnjom pa su razlike između ruralnog i urbanog dijela bile manje.¹⁶⁰ Tako je i u Vrsaru broj nezakonite djece bio nizak. Krajem 17. stoljeća (1681.-1700.) je udio iznosio 3,2%, a u sljedećim desetljećima on je još opadao.¹⁶¹ U sljedeća dva desetljeća (1701.-1720.) iznosio je samo 2%, da bi zatim (1721.-1740.) još opao na 0,9%, a u periodu od 1741. do 1760. nije zabilježeno ni jedno izvanbračno dijete.¹⁶²

Tijekom 18. stoljeća za istraživana područja u Istri udio nezakonite djece bio je izrazito nizak. Danijela Doblanović Šuran bavila se istraživanjem matičnih knjiga Savičente te je došla do zaključka da je u razdoblju od 1734. do 1813. godine bilo oko 1,6% nezakonite djece.¹⁶³ U Čepiću je u periodu od 1782. do 1831. bilo samo dvoje nezakonite djece, što čini samo 0,2% u ukupnom broju krštenih.¹⁶⁴ U prosjeku je broj izvanbračne djece u Novigradu od 1591. do 1800. godine iznosio 2,2%.¹⁶⁵ Najveći broj zabilježen je u periodu 1591. do 1600. godine, a riječ je o 7,5%, dok je najmanji udio izvanbračne djece bio samo 0,3% u periodu od 1761. do 1780. godine.¹⁶⁶

U odnosu na prethodno stoljeće, u 19. stoljeću je došlo do povećanja broja izvanbračne djece. U prvoj polovici 19. stoljeća Tinjan bilježi samo 1% nezakonite

¹⁵⁸ Slaven Bertoša, "Nezakonita djeca u puljskim...", 38.

¹⁵⁹ Danijela Doblanović, *Žrvanj života – Stanovništvo Savičente od početka 17. do početka 19. stoljeća*, Zagreb: Srednja Europa, 2017., 25.

¹⁶⁰ Marija Mogorović Crljenko, "Odnos prema nezakonitoj djeci u istarskim komunalnim društvima od kraja 15. do sredine 17. stoljeća", u: *Filii, filiae...: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru. Zbornik IV. istarskog povijesnog biennala*, Poreč: Državni arhiv u Pazinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zavičajni muzej Poreštine, 2011., 148.

¹⁶¹ Marino Budicin, "Alcune linee e fattori di sviluppo demografico di Orsera nei secoli XVI – XVIII", *Atti*, vol. 18, Trst-Rovinj: Centro di ricerche storiche Rovigno, 1987.-1988., 116.

¹⁶² Na ist. mj.

¹⁶³ Danijela Doblanović, *Žrvanj života*, 61.

¹⁶⁴ Ista, "Povijesnodemografske crtice o stanovništvu župe Čepić (1782. – 1861.)", *Tabula*, sv. 12, Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2014., 93.

¹⁶⁵ Marino Budicin, "L'andamento della popolazione a Cittanova nei secoli XVI – XVIII", *Atti*, vol. 19, Trst-Rovinj: Centro di ricerche storiche Rovigno, 1988.-1989., 94.

¹⁶⁶ Na ist. mj.

djece.¹⁶⁷ Međutim, u prva tri desetljeća druge polovice istog stoljeća broj se povećao na 3,46%.¹⁶⁸ Slično je stanje bilo i u Barbanu (1820.-1840.) gdje su izvanbračna djeca činila 3,89%¹⁶⁹ i u Balama (1815.-1834.) gdje je udio iznosio 3,55%¹⁷⁰. Pazin, Buzet i Vodnjan bilježe manji udio nezakonite djece. U Pazinu je u desetogodišnjem razdoblju od 1847. do 1857. godine bilo svega 2,77% izvanbračne djece.¹⁷¹ U Buzetu je tijekom jednog desetljeća (1870.-1880.) udio izvanbračne djece iznosio 2,35%.¹⁷² Vodnjan u razdoblju od 1850. do 1860. godine bilježi tek 2,06% takve djece.¹⁷³ Veći udio izvanbračne djece bio je u Labinu i Taru. Tijekom jednog desetljeća (1861.-1871.) u Labinu je zabilježeno 4,88% izvanbračne djece u ukupnom broju rođenih.¹⁷⁴ U tridesetogodišnjem razdoblju (1850.-1880.) Tar bilježi 4,33% nezakonite djece, ali o tome će biti više riječi u nastavku.¹⁷⁵ U navedenom stoljeću i Pula bilježi veći broj izvanbračne djece. U prosjeku je udio nezakonite djece u Puli od 1613. do 1815. godine iznosio 4,35%, pri čemu se broj nezakonite djece sve više povećava nakon 1808. godine.¹⁷⁶ Veliki razvitak Pule započeo je 1856. godine kada ona postaje glavnom lukom austro-ugarske ratne mornarice, što je u grad privuklo brojnu radnu snagu iz okolnog područja, ali se i veliki broj vojnika i časnika privremeno naseljava. U takvim okolnostima je broj izvanbračne djece bio u porastu. Najveći broj nezakonite djece na području istarskog poluotoka zabilježen je u Trstu. Naime, u razdoblju od 1820. do 1829. udio nezakonite djece iznosio je 16,7%, dok se u periodu od 1840. do

¹⁶⁷ Tea Bonaca, "Ritam života župe Tinjan u prvoj polovici 19. stoljeća - analiza matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih župe Tinjan 1800. – 1850.", Diplomski rad na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, 2016., dostupno na: <https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu:707>, (9. 9. 2017.).

¹⁶⁸ Lana Krvopić, "Matična knjiga krštenih župe Tinjan 1847.-1880.", *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20, 2013., 47.

¹⁶⁹ Tea Radola, "Stanovništvo Barbana prema matičnim knjigama XIX. stoljeća", Diplomski rad na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, 2016., dostupno na: <https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu:977>, (9. 9. 2017.).

¹⁷⁰ Martina Ivas, "Stanovništvo župe Bale u prvoj polovici 19. stoljeća - Analiza matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih župe Bale od 1815. do 1834. godine", Diplomski rad na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, 2016., dostupno na: <https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu:581>, (9. 9. 2017.).

¹⁷¹ Nikola Ardalić, "Krštenja u Pazinu od 1847. do 1857.", Završni rad na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, 2015.

¹⁷² Rina Kralj Brassard, Jelena Obradović Mojaš i Miroslav Bertoša, "Stanovništvo Buzeta (1870.-1880.): početak tranzicije mortaliteta", *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, vol. 47, 2009., 136.

¹⁷³ Lea Lešić Pustijanac, "Životni ciklus vodnjanske župe u 19. stoljeću: krštenja, vjenčanja i smrti", Diplomski rad na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, 2016., dostupno na: <https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu:899>, (9. 9. 2017.).

¹⁷⁴ Davor Salihović, "Rođenja i krštenja u Labinu od 1861. do 1871.", *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20, 2013., 103.

¹⁷⁵ Monika Zuprić, "Kćeri i sinovi Tara, Varbrige i Frate - Analiza matične knjige krštenih župe Tar 1850.-1880.", *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20, 2013., 71.

¹⁷⁶ Slaven Bertoša, *Život i smrt u Puli*, 203.

1849. udio povećao na čak 24,6%.¹⁷⁷ Trst, važna austro-ugarska luka i veliki industrijski grad, također je privlačio mnoge nove doseljenike, što je utjecalo i na tako veliki broj izvanbračne djece.

¹⁷⁷ Mislava Bertoša, *Djeca iz obrtaljke. Nametnuto ime i izgubljeni identitet (imena i prezimena nahoda u XIX. stoljeću)*, Zagreb: Profil International, 2005., 74.

Tablica 4. Udio izvanbračne djece u nekim istarskim mjestima

Mjesto	Razdoblje	Udio (%)
Draguč	1579.-1650.	1
Lindar	1592.-1648.	0,2
Boljun	1598.-1612.	1,5
Novigrad	1591.-1800.	2,2
Pula	1613.-1678.	7,22
Pula	1613.-1815.	4,35
Piće	1664.-1677.	6
Vrsar	1681.-1780.	1,3
Savičenta	1734.-1813.	1,6
Čepić	1782.-1831.	0,2
Tinjan	1800.-1850.	1
Trst	1820.-1829.	16,7
Trst	1840.-1849.	24,6
Trst	1880.-1889.	16,5
Bale	1815.-1834.	3,55
Barban	1820.-1840.	3,89
Pazin	1847.-1857.	2,77
Vodnjan	1850.1860.	2,06
Tar	1850.-1880.	4,33
Labin	1861.-1871.	4,88
Buzet	1870.-1880.	2,35

6.3. Udio u Taru, Vabrigi i Frati

Najstariji upis u matici krštenih župe Tar datira iz 1716. godine, pa je od tada moguće i pratiti udio nezakonite djece na tom području. Kroz dva stoljeća, točnije u periodu od 1716. do 1899. godine, u Taru je kršteno 3856 novorođenčadi, od čega je 137 bilo izvanbračne djece ili 3,26% (tablica 5). Međutim, udio izvanbračne djece je varirao kroz to razdoblje.

U prvoj polovici 18. stoljeća udio nezakonite djece bio je 3,33%. Prvi zapis nezakonitog djeteta u sačuvanim maticama krštenih župe Tar datira iz 1721. godine kada je kršten Antun, dijete Antonije *Barische*, dok je za oca navedeno da je nepoznat (*padre incognito*).¹⁷⁸ U drugoj polovici 18. stoljeća će se udio nezakonite djece smanjiti na 2,22%. Tijekom 18. stoljeća bilo je više uzastopnih godina kada nije zabilježeno rođenje niti jednog izvanbračnog djeteta. Primjerice, u periodu od 1716. do 1720., od 1728. do 1734. ili od 1760. do 1767. godine nije zabilježeno krštenje ni jednog izvanbračnog djeteta. Tijekom tog je stoljeća godišnje zabilježeno samo jedno ili najviše dvoje izvanbračne djece.

Tijekom 19. stoljeća broj se nezakonite djece povećao, sukladno s povećanjem broja stanovnika u Taru. U prvoj polovici navedenog stoljeća bilo je 5,23% izvanbračne djece, da bi se potom u drugoj polovici broj smanjio na 3,26%. Višegodišnji periodi u kojima nije zabilježeno niti jedno nezakonito dijete su rijetki, a najduže je četverogodišnje razdoblje od 1854. do 1858. godine. To je razdoblje krize mortaliteta, odnosno razdoblje u kojemu je došlo do općeg pada nataliteta. Godine 1855. bila je epidemija kolere, a bila je prisutna i glad. Najveći broj izvanbračne djece tijekom 19. stoljeća zabilježen je 1819. godine kada ih je rođeno čak petero, što je navedene godine činilo 22,7% u ukupnom broju krštenih. Navedene godine rođeni su i blizanci Martin i Ivan, otac nije naveden, a majka je bila *Lucia Vladagna*.¹⁷⁹

Tablica 5. Udio izvanbračne djece u Taru (1716.-1899.)

Razdoblje	Ukupan broj krštenih	Broj nezakonite djece	Udio nezakonite djece (%)
1716.-1749.	540	18	3,33
1750.-1799.	765	17	2,22
1800.-1849.	956	50	5,23
1850.-1899.	1595	52	3,26
UKUPNO	3856	137	3,26

¹⁷⁸ MKK Tar 1717.-1781., Župni ured u Taru (dalje: ŽU), god. 1721.

¹⁷⁹ MKK Tar 1815.-1849., HR – DAPA 429, ZMK, knj. 513, kut. 172, god. 1819.

Najstarija sačuvana matica krštenih Tara, Vabriga i Frate je matična knjiga krštenih Vabriga od 1679. do 1807. godine. U razdoblju od 1679. do 1899. godine (izuzevši razdoblja od 1684. do 1709. i od 1808. do 1814. kada su zapisi izgubljeni) kršteno je u Vabrigi 1581 novorođenče, od čega je izvanbračne djece bilo 48 ili 3,04% (tablica 6).

U sačuvanim upisima iz 17. stoljeća (1679.-1683.) kršteno je 20 djece, pri čemu nije zabilježeno niti jedno krštenje izvanbračnog djeteta. Prva polovica 18. stoljeća bilježi izuzetno mali udio nezakonite djece u Vabrigi, odnosno samo 0,35%. U tom polustoljetnom razdoblju kršteno je 288 novorođenčadi, a samo je jedno bilo izvanbračno. To je ujedno i prvi zapis izvanbračnog djeteta u sačuvanim maticama krštenih župe Vabriga. Riječ je o Luciji, kako stoji u matičnoj knjizi, *nečistoj* kćeri (*figlia spurea*) Mare Verbančić, sluškinje plemića Barbarige, rođenoj 1724. godine.¹⁸⁰ U drugoj polovici 18. stoljeća udio izvanbračne djece povećat će se na 2,18%, gotovo isto kao u Taru u tom razdoblju (2,22%). Razdoblja u kojima nije zabilježeno niti jedno izvanbračno dijete u Vabrigi su izuzetno dugačka. Primjerice, u periodu od 1725. do 1765. godine, dakle u čak četiri desetljeća nije kršteno niti jedno nezakonito dijete. Već iduće godine, odnosno 1765., rođeno je jedno izvanbračno dijete, što u toj godini čini 50% udjela nezakonite djece u ukupnom broju krštenih, jer je navedene godine u Vabrigi kršteno samo dvoje djece. U Vabrigi tijekom 18. stoljeća nije bilo više od 130 žitelja, godišnje se nije rađao veliki broj djece na tako mali broj stanovnika, pa kada bi došlo do rođenja nezakonitog djeteta, udio u ukupnom broju krštenih bio bi visok.

U 19. stoljeću i na ovom području dolazi do povećanja izvanbračne djece. U prvoj polovici navedenog stoljeća udio se povećao na 2,52%, dok je u drugoj polovici on iznosio 4,85%. Tijekom 19. stoljeća u Vabrigi je došlo do povećanja broja stanovnika, pogotovo u drugoj polovici. Kako je već navedeno, sredinom 19. stoljeća u odnosu na 1811. godinu broj stanovnika Vabriga povećao se za 58%. Povećanje populacije utjecalo je i na povećanje udjela izvanbračne djece. U prvoj polovici toga stoljeća kroz duža razdoblja (1800.-1807., 1820.-1835. i 1840.-1845.) nije zabilježeno krštenje izvanbračne djece, dok je u drugoj polovici stoljeća udio znatno veći. Najveći

¹⁸⁰ MKK Vabriga 1679.-1807., ŽU Tar, god. 1724.

broj zabilježen je 1872. godine kada je na 15 novorođenčadi bilo četvero nezakonite djece, odnosno 26,7%.

Tablica 6. Udio izvanbračne djece u Vabrigi (1679.-1899.)

Razdoblje	Ukupan broj krštenih	Broj nezakonite djece	Udio nezakonite djece (%)
1679.-1683.	20	0	0
1700.-1749.	288	1	0,35
1750.-1799.	275	6	2,18
1800.-1849.	317	8	2,52
1850.-1899.	681	33	4,85
UKUPNO	1581	48	3,04

Za Fratu su sačuvane matice krštenih samo za 19. stoljeće, pa usporedba s ranijim razdobljem nije moguća. Od 1815. do 1899. godine kršteno je 477 novorođenčadi, od čega je bilo 33 izvanbračne djece ili 6,92% (tablica 7).

Kretanje broja stanovnika Frate tijekom 19. stoljeća prati velike uspone i padove. Kako je već navedeno, početkom stoljeća broj žitelja Frate je opao, u odnosu na 1805. godinu, 1811. broj stanovnika se smanjio za 33%, da bi sredinom stoljeća porastao za čak 78%. Dok Tar i Vabriga bilježe povećanje populacije tijekom druge polovice 19. stoljeća, u Frati nije bilo tako. Ponovo dolazi do opadanja stanovništva za 64%, ako se usporedi broj žitelja 1869. i 1880. godine. Takve varijacije broja stanovnika, razdoblja velikih smanjenja i nestabilnosti, a zatim naglih porasta, uvjetovali su da je udio izvanbračne djece viši u usporedbi s ostalim istraženim naseljima u Istri. U prvoj polovici 19. stoljeća udio nezakonite djece iznosio je 5,14%, a u drugoj čak 8,37%. Prvi sačuvani upis izvanbračnog djeteta potječe iz 1819. godine, riječ je o Jakovu, a o majci doznajemo samo da se zvala *Domenica*.¹⁸¹ I u Frati su zabilježena višegodišnja razdoblja kad nije kršteno niti jedno nezakonito dijete, primjerice, od 1851. do 1859. godine. Isto kao u Vabrigi, i u Frati je godišnje

¹⁸¹ MKK Frata 1815.-1847., HR – DAPA 429, ZMK, knj. 241, kut. 68, god. 1819.

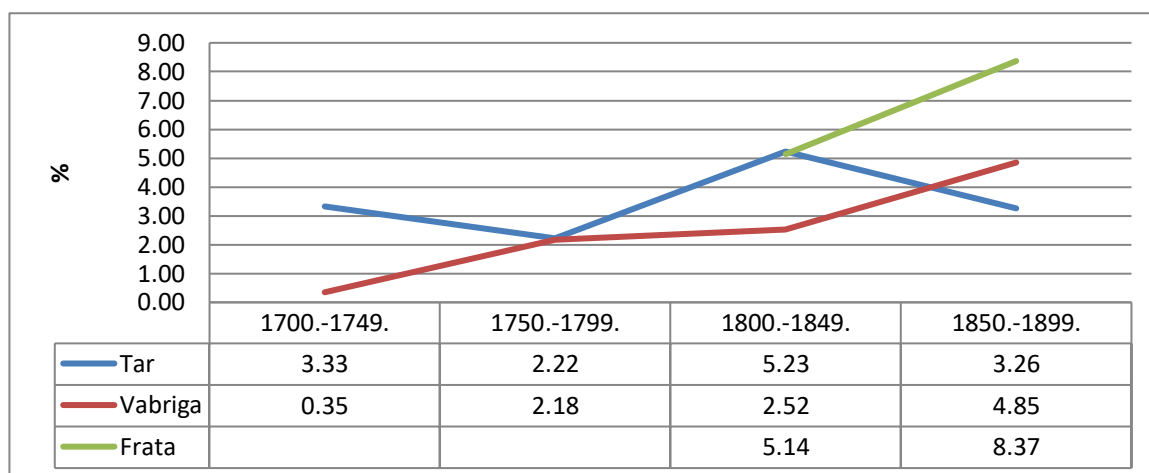
kršten mali broj novorođenčadi, pa je pojava izvanbračne djece značajno povećavala njihov udio. Najveći udio bio je 33,3% i to u više navrata, odnosno 1827. godine kada je na troje krštenih bilo jedno izvanbračno te 1830. i 1860. godine kada je na šestero krštenih bilo dvoje izvanbračnih. U Frati se također udio izvanbračne djece povećavao s rastom broja stanovnika.

Tablica 7. Udio izvanbračne djece u Frati (1815.-1899.)

Razdoblje	Ukupan broj krštenih	Broj nezakonite djece	Udio nezakonite djece (%)
1815.-1849.	214	11	5,14
1850.-1899.	263	22	8,37
UKUPNO	477	33	6,92

Tar, Vabriga i Frata su ruralna područja, pa udio izvanbračne djece nije bio visok (grafikon 4). Međutim, kad usporedimo s ostalim mjestima u Istri, izuzevši Trst i Pulu, udio nezakonite djece je veći. Do povećanja broja izvanbračne djece u Taru i Vabrigi došlo je u prvoj polovici 19. stoljeća, dok za Fratu nisu sačuvane starije matice pa se ne može vršiti usporedba s ranijim razdobljima. Povećanje broja stanovnika tijekom 19. stoljeća u Taru i Vabrigi utjecalo je i na povećanje udjela nezakonite djece. Najveći udio bilježi Frata, pogotovo u drugoj polovici 19. stoljeća kada je čak 8,37% djece bilo rođeno izvan braka u ukupnom broju krštene novorođenčadi. Razlog tomu su velike oscilacije broja stanovnika, odnosno velika smanjenja i porasti u kratkom razdoblju. Frata je također najmanje naselje s malim brojem stanovnika, pa su zasigurno postojale brojne bliske rodbinske veze koje se nisu mogle ozakoniti. U nastavku donosim godišnji udio izvanbračne djece za Tar, Vabrigu i Fratu kroz 18. i 19. stoljeće, odnosno u razdobljima kada je za svako područje moguće pratiti udio izvanbračne djece ovisno o sačuvanosti matica krštenih (tablica 8 i tablica 9).

Grafikon 4. Udio izvanbračne djece Tara, Vabriga i Frata kroz 18. i 19. stoljeće

Tablica 8. Godišnji udio izvanbračne djece Tara i Vabriga kroz 18. stoljeće

Godina	Broj krštenih		Broj nezakonitih				Godina	Broj krštenih		Broj nezakonitih			
	T	V	T		V			T	V	T		V	
			Br.	%	Br.	%				Br.	%	Br.	%
1710.	–	6	–	–	0	0	1756.	21	6	0	0	0	0
1711.	–	2	–	–	0	0	1757.	14	5	0	0	0	0
1712.	–	1	–	–	0	0	1758.	21	6	1	4,76	0	0
1713.	–	6	–	–	0	0	1759.	20	7	1	5	0	0
1714.	–	4	–	–	0	0	1760.	2	0	0	0	0	0
1715.	–	7	–	–	0	0	1761.	0	5	0	0	0	0
1716.	2	11	0	0	0	0	1762.	0	4	0	0	0	0
1717.	13	3	0	0	0	0	1763.	0	6	0	0	0	0
1718.	18	6	0	0	0	0	1764.	0	3	0	0	0	0
1719.	20	6	0	0	0	0	1765.	0	3	0	0	0	0
1720.	16	8	0	0	0	0	1766.	0	2	0	0	1	50
1721.	19	4	1	5,26	0	0	1767.	0	7	0	0	0	0
1722.	17	11	0	0	0	0	1768.	28	5	1	3,57	0	0
1723.	20	3	1	5	0	0	1769.	16	5	0	0	0	0
1724.	14	8	0	0	1	12,5	1770.	17	5	0	0	0	0
1725.	12	3	2	16,7	0	0	1771.	17	5	1	5,88	0	0
1726.	27	14	1	3,7	0	0	1772.	20	5	0	0	0	0
1727.	7	5	2	28,5	0	0	1773.	9	5	0	0	1	20
1728.	15	5	0	0	0	0	1774.	19	6	0	0	0	0
1729.	17	6	0	0	0	0	1775.	17	5	0	0	0	0
1730.	9	4	0	0	0	0	1776.	17	10	0	0	2	20
1731.	18	7	0	0	0	0	1777.	24	10	0	0	0	0
1732.	16	8	0	0	0	0	1778.	20	7	1	5	0	0
1733.	13	9	0	0	0	0	1779.	15	10	1	6,67	0	0
1734.	21	7	0	0	0	0	1780.	23	10	0	0	0	0
1735.	19	10	1	5,26	0	0	1781.	28	7	0	0	0	0
1736.	15	4	1	6,67	0	0	1782.	20	14	1	5	0	0
1737.	17	13	0	0	0	0	1783.	14	1	0	0	0	0
1738.	20	3	0	0	0	0	1784.	14	9	0	0	2	22,2
1739.	18	15	1	5,56	0	0	1785.	13	4	1	7,69	0	0
1740.	18	8	0	0	0	0	1786.	11	6	0	0	0	0
1741.	11	6	1	9,09	0	0	1787.	19	4	0	0	0	0
1742.	17	9	1	5,88	0	0	1788.	19	2	1	5,26	0	0
1743.	8	14	1	12,5	0	0	1789.	12	3	1	8,33	0	0
1744.	16	9	1	6,25	0	0	1790.	14	4	0	0	0	0
1745.	17	6	1	5,88	0	0	1791.	22	3	0	0	0	0
1746.	23	12	2	8,7	0	0	1792.	22	5	1	4,55	0	0
1747.	11	9	1	9,09	0	0	1793.	19	6	0	0	0	0
1748.	23	9	0	0	0	0	1794.	17	6	0	0	0	0
1749.	13	7	0	0	0	0	1795.	17	3	2	11,8	0	0
1750.	14	7	1	7,14	0	0	1796.	19	9	0	0	0	0
1751.	17	5	1	5,88	0	0	1797.	12	2	0	0	0	0
1752.	19	3	0	0	0	0	1798.	15	2	0	0	0	0
1753.	20	8	0	0	0	0	1799.	31	8	1	3,23	0	0
1754.	17	5	1	5,88	0	0	UK.	1305	563	35	–	7	–
1755.	20	7	0	0	0	0							

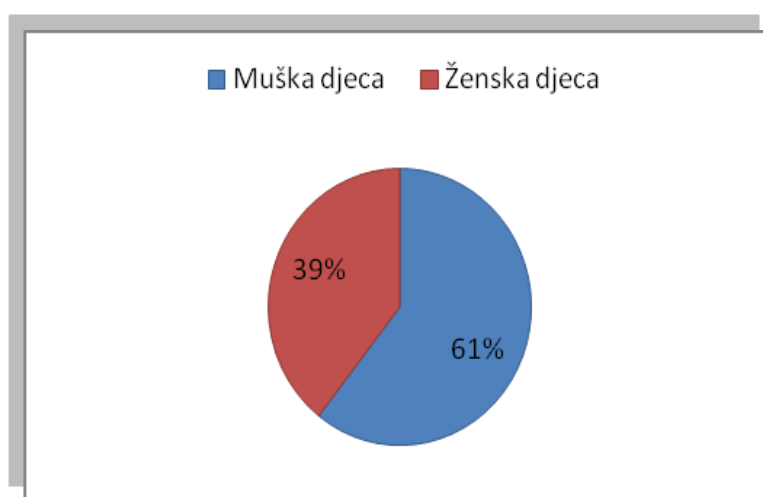
Tablica 9. Godišnji udio izvanbračne djece Tara, Vabriga i Frate kroz 19. stoljeće

Godina	Broj krštenih			Broj nezakonitih						Godina	Broj krštenih			Broj nezakonitih					
	T	V	F	T		V		F			T	V	F	T		V		F	
				Br	%	Br	%	B	%					Br	%	Br	%	B	%
1800.	16	7	–	1	6,25	0	0	–	–	1851.	17	11	5	1	5,88	1	9,09	0	0
1801.	22	7	–	1	4,55	0	0	–	–	1852.	27	7	9	1	3,7	1	14,29	0	0
1802.	20	1	–	0	0	0	0	–	–	1853.	39	12	2	1	2,56	1	8,33	0	0
1803.	14	2	–	0	0	0	0	–	–	1854.	20	6	2	0	0	0	0	0	0
1804.	11	1	–	0	0	0	0	–	–	1855.	14	6	3	0	0	0	0	0	0
1805.	20	4	–	1	5	0	0	–	–	1856.	16	9	7	0	0	0	0	0	0
1806.	23	9	–	0	0	0	0	–	–	1857.	24	7	2	0	0	0	0	0	0
1807.	25	6	–	0	0	0	0	–	–	1858.	23	11	5	0	0	1	9,09	0	0
1808.	28	–	–	3	10,7	–	–	–	–	1859.	32	10	4	1	3,13	0	0	0	0
1809.	20	–	–	1	5	–	–	–	–	1860.	28	7	6	1	3,57	0	0	2	33,3
1810.	22	–	–	1	4,55	–	–	–	–	1861.	24	11	3	0	0	0	0	0	0
1811.	12	–	–	2	16,7	–	–	–	–	1862.	33	8	3	1	3,03	1	12,5	0	0
1812.	10	–	–	1	10	–	–	–	–	1863.	26	7	5	1	3,85	0	0	0	0
1813.	21	–	–	1	4,76	–	–	–	–	1864.	34	6	7	0	0	1	16,7	0	0
1814.	15	–	–	1	6,67	–	–	–	–	1865.	28	11	4	1	3,57	0	0	3	75
1815.	19	2	2	1	5,26	0	0	0	0	1866.	34	14	7	1	2,94	1	7,14	0	0
1816.	17	6	6	1	5,88	0	0	0	0	1867.	36	8	6	1	2,78	3	37,5	0	0
1817.	18	6	6	1	5,56	0	0	0	0	1868.	32	8	1	2	6,25	0	0	0	0
1818.	13	5	3	0	0	0	0	0	0	1869.	27	14	7	2	7,41	1	7,14	1	14,29
1819.	22	11	6	5	22,7	1	9,09	1	16,7	1870.	43	15	6	1	2,33	2	13,33	1	16,67
1820.	12	7	1	0	0	0	0	0	0	1871.	41	9	5	1	2,44	0	0	1	20
1821.	15	1	6	1	6,67	0	0	0	0	1872.	25	15	3	1	4	4	26,7	0	0
1822.	22	9	4	2	9,09	0	0	0	0	1873.	29	12	5	0	0	2	16,7	0	0
1823.	19	6	8	–	0	0	0	1	12,5	1874.	31	10	2	1	3,23	1	10	0	0
1824.	15	5	4	0	0	0	0	0	0	1875.	34	17	5	1	2,94	1	5,88	1	20
1825.	21	3	8	1	4,76	0	0	1	12,5	1876.	35	18	6	3	8,57	1	5,56	1	16,7
1826.	22	10	8	1	4,55	0	0	0	0	1877.	29	12	5	1	3,45	0	0	1	20
1827.	14	8	3	0	0	0	0	1	33,3	1878.	27	11	4	1	3,7	1	9,09	0	0
1828.	19	5	7	1	5,26	0	0	0	0	1879.	24	13	4	1	4,17	0	0	0	0
1829.	21	7	0	2	9,52	0	0	0	0	1880.	24	8	5	1	4,17	1	12,5	0	0
1830.	26	3	6	1	3,85	0	0	2	33,3	1881.	25	22	5	1	4	1	4,55	0	0
1831.	15	10	6	1	6,67	0	0	0	0	1882.	26	13	6	1	3,85	1	7,69	0	0
1832.	12	10	6	0	0	0	0	0	0	1883.	34	15	8	1	2,94	0	0	0	0
1833.	11	2	8	0	0	0	0	0	0	1884.	28	9	4	1	3,57	0	0	0	0
1834.	25	13	7	3	12	0	0	2	28,6	1885.	37	17	9	0	0	0	0	2	22,2
1835.	19	4	11	0	0	0	0	0	0	1886.	27	15	7	3	11,1	1	6,67	0	0
1836.	24	20	13	3	12,5	1	5	1	7,69	1887.	41	26	4	0	0	1	3,85	1	25
1837.	27	8	7	4	14,8	2	25	0	0	1888.	23	25	6	1	4,35	0	0	0	0
1838.	17	11	10	0	0	1	9,09	1	10	1889.	31	18	7	1	3,23	1	5,56	0	0
1839.	25	10	8	1	4	1	10	0	0	1890.	32	14	5	1	3,13	0	0	0	0
1840.	23	14	9	2	8,7	0	0	0	0	1891.	38	21	5	1	2,63	0	0	1	20
1841.	24	13	7	1	4,14	0	0	0	0	1892.	43	22	7	1	2,33	0	0	1	14,3
1842.	24	9	8	1	4,14	0	0	0	0	1893.	43	12	2	2	4,65	1	8,33	0	0
1843.	21	10	6	0	0	0	0	1	16,7	1894.	45	32	11	0	0	1	3,13	1	9,09
1844.	13	11	7	1	7,69	0	0	0	0	1895.	43	13	6	1	2,33	0	0	1	16,7
1845.	23	3	5	1	4,35	0	0	0	0	1896.	39	23	4	3	7,69	2	8,7	0	0
1846.	11	14	7	0	0	1	7,14	0	0	1897.	69	20	8	3	4,35	0	0	2	25
1847.	22	7	7	0	0	0	0	0	0	1898.	28	14	10	2	7,14	0	0	1	10
1848.	25	10	2	2	8	0	0	0	0	1899.	58	27	10	3	5,14	0	0	1	10
1849.	21	7	2	0	0	1	14,29	0	0										
1850.	29	10	1	0	0	0	0	0	0	UK.	2551	998	477	102		41	–	33	–

6.3.1. Spolna struktura

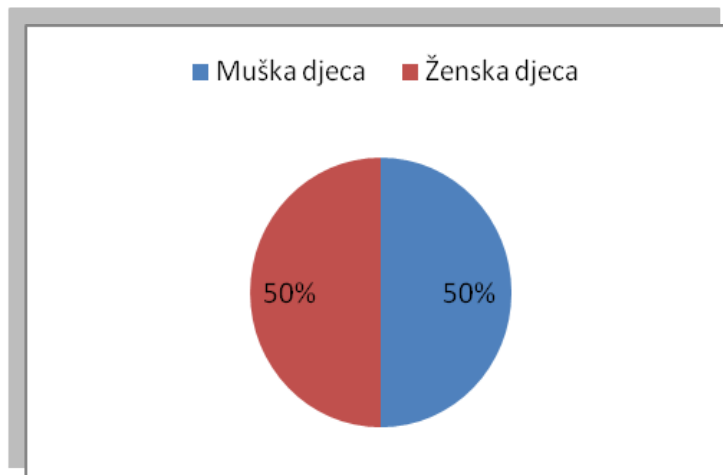
Spolna struktura muške i ženske izvanbračne djece u Taru, Vabrigi i Frati se razlikovala. U Taru je broj muške izvanbračne djece bio veći. Od ukupno 137 izvanbračne djece tijekom 18. i 19. stoljeća, dječaka je bilo 83, odnosno 61% (grafikon 5). Svojevrsno je demografsko pravilo da se rađa više muškaraca nego žena u cjelokupnoj populaciji. Analiza spolne strukture izvanbračne djece Tara tijekom 18. i 19. stoljeća podudara se s navedenim pravilom.

Grafikon 5. Odnos muške i ženske izvanbračne djece u Taru tijekom 18. i 19. stoljeća

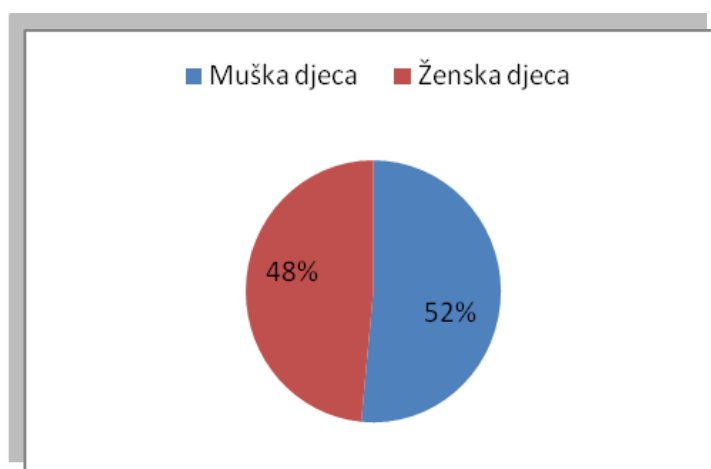
U Vabrigi je stanje bilo drugačije. Naime, tijekom 18. i 19. stoljeća odnos izvanbračno rođenih dječaka i djevojčica bio je jednak, odnosno kršteno je 24 dječaka i jednako toliko djevojčica (grafikon 6).

Grafikon 6. Odnos muške i ženske izvanbračne djece u Vabrigi tijekom 18. i 19. stoljeća

Kako je već navedeno, broj krštene djece u Frati moguće je pratiti samo kroz 19. stoljeće, jer ranije matice nisu sačuvane. U tom je razdoblju od ukupno 33 izvanbračne djece, bilo 17 dječaka i 16 djevojčica, pri čemu prednjači udio muške djece s 52% (grafikon 7).

Grafikon 7. Odnos muške i ženske izvanbračne djece u Frati tijekom 19. stoljeća

7. SEZONSKO KRETANJE ROĐENJA I ZAČEĆA

Na mjesečnu distribuciju začecća i rođenja utječu tri glavna činitelja: obujam posla (doba radova i doba dokolice), sezonske varijacije seksualnih poriva (doba seksualnog buđenja u proljeće) i društvena pravila.¹⁸² U ruralnim sredinama na brojnost začecća su u najvećoj mjeri utjecali poljoprivredni radovi (žetva u srpnju te berba grožđa, kukuruza i maslina u rujnu i listopadu).¹⁸³ Značajne su bile i društveno-religijske norme u određenoj zajednici. Prema kanonskim propisima supružnici nisu trebali prakticirati intimne odnose za trajanja Korizme, Adventa, nedjelja, blagdana, babinja, itd.¹⁸⁴ Klima također u velikoj mjeri utječe na ritam začecća. Novija istraživanja dokazala su utjecaj visoke temperature na proizvodnju sperme, te utjecaj razdoblja danje svijetlosti na epifizu (endokrinu žlijezdu u mozgu) i izlučivanje melatonina, koji organizam čini umornijim.¹⁸⁵ U teškim razdobljima kada su ljudi bili pogođeni epidemijama, ratovima ili je bila prisutna glad, seksualni porivi bili su smanjeni pa je i udio začecća opadao.

Tijekom 18. stoljeća u Taru je najviše djece začeto u proljeće, a tijekom ljeta bilježi se smanjenje, da bi u rujnu broj bio najniži, odnosno samo 3,68%. (tablica 10). U listopadu je broj začete djece bio isto vrlo nizak, a u kasnijim zimskim mjesecima začecća će biti u porastu, sve do ožujka kada će biti najveći udio, odnosno 10,4%. Tijekom istog stoljeća u Vabrigi je najviše djece rođeno u travnju, odnosno najmanje začecća bilo je u mjesecu srpnju (4,4%). U sljedećim mjesecima će se broj začecća postupno povećavati, a tek u zimskim mjesecima će postići svoj najveći uspon (najviše u siječnju 11,9%). Međutim, mjesečna distribucija rođenja i začecća izvanbračne djece tijekom 18. stoljeća u Taru i Vabrigi ne prati taj trend. U Taru je najveći broj začecća nezakonite djece zabilježen u lipnju (17,1%), dok je u Vabrigi najviši u prosincu (28,57%). U Taru tijekom 18. stoljeća u siječnju i ožujku nije zabilježeno niti jedno začecće izvanbračnog djeteta, dok u Vabrigi od travnja do rujna nije bilo izvanbračnih začecća.

¹⁸² Nenad Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda*, 84.

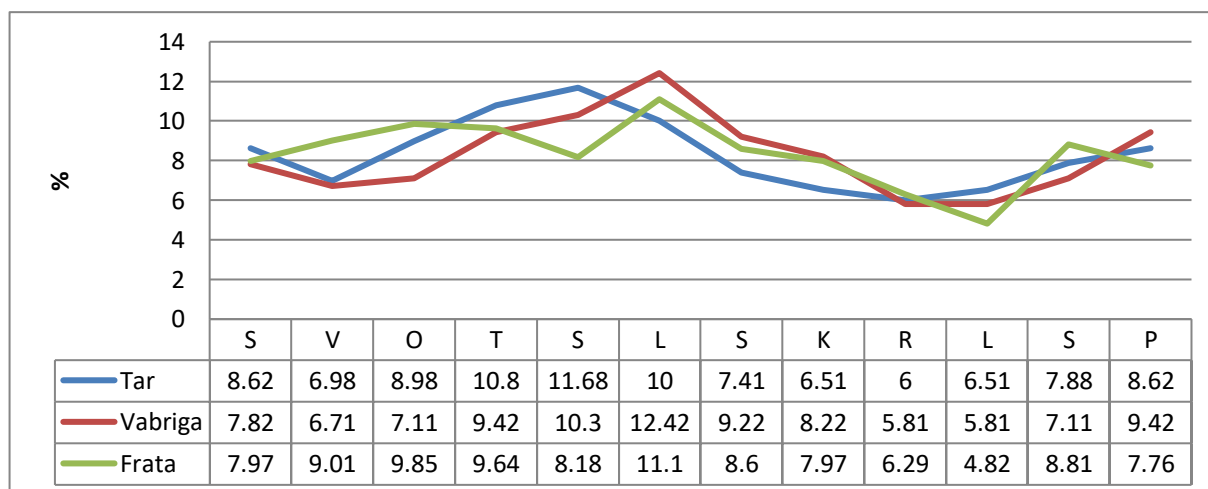
¹⁸³ Danijela Doblanović, "Sezonska kretanja začecća/rođenja župe Svetvinčenat u 18. stoljeću", *Povijesni prilozi*, br. 43, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2012., 218.

¹⁸⁴ Marija Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 60.

¹⁸⁵ Danijela Doblanović, "Sezonska kretanja začecća/rođenja...", 218.

Tijekom 19. stoljeća mjesečna distribucija začeca i rođenja u Taru, Vabrigi i Frati prati jednak trend (grafikon 8). U Taru i Vabrigi najmanji broj začete djece bio je u rujnu, a u Frati tijekom mjeseca listopada. Tijekom ostalih jesenskih mjeseci broj začeca će biti nizak, da bi u zimskim mjesecima sve više rastao, a u proljeće doživio svoj vrhunac. Najveći udio začetih u Taru bio je svibnju (11,68%), dok je u Vabrigi i Frati bio u lipnju. Tijekom srpnja i kolovoza u svim analiziranim naseljima će udio začeca pasti, a kako je već navedeno, u rujnu i listopadu će biti najniži. Takav trend mjesečne distribucije začeca i rođenja u skladu je s očekivanim rezultatima, budući da su navedena naselja ruralnog tipa. Najveći utjecaj na vrijeme začeca za ruralne sredine imali su poljoprivredni radovi koji su bili najintenzivniji u ranu jesen, pa je u rujnu i listopadu broj začeca bio najmanji. Tijekom zimskih mjeseci kada je rad u polju bio manje zahtjevan, broj začeca bio je u porastu. Najviše začetih bilo je u proljeće kada se priroda budi, pa u tom razdoblju dolazi i do buđenja seksualnih poriva. Budući da u periodu Korizme i Adventa nije zabilježen najniži broj začeca, očito je da se na analiziranom području crkvene norme vezane uz prakticiranje spolnih odnosa nisu u potpunosti poštivale.

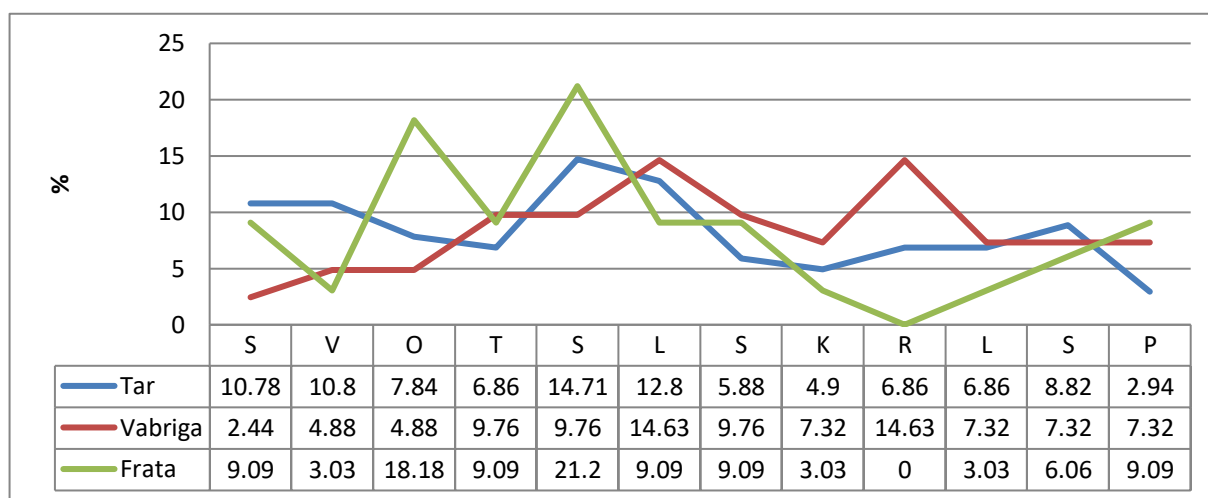
Grafikon 8. Mjesečna distribucija začeca u Taru, Vabrigi i Frati tijekom 19. stoljeća

Međutim, kad se pogleda ritam začeca i poroda izvanbračne djece tijekom 19. stoljeća u Taru, Vabrigi i Frati, on ne prati gore navedene trendove (grafikon 9). Na cijelom području mjesečna distribucija nezakonite djece značajno oscilira i nemoguće

je odrediti određeni trend kretanja začeca i poroda. U analiziranom razdoblju prerano je govoriti o planiranju obitelji, odnosno teško je reći jesu li zakonita djeca bila potpuno planirana, ali zasigurno ostaje činjenica da su se ljudi u bračnoj vezi bez straha od mogućeg začeca mogli prepustiti seksualnim porivima u proljeće.

Grafikon 9. Mjesečna distribucija izvanbračnih začeca u Taru, Vabrigi i Frati tijekom 19. st.

Tablica 10. Mjesečna distribucija izvanbračnih rođenja i začeca u Taru, Vabrigi i Frati tijekom 18. i 19. stoljeća

Mjesec rođenja		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	UK.	
Mjesec začeca		IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III		
18. stoljeće	Tar	Broj krštenih	129	124	130	110	89	48	73	107	102	124	133	136	1305
		%	9,89	9,50	9,96	8,43	6,82	3,68	5,59	8,20	7,82	9,50	10,1	10,4	100
		Nezakoniti	3	4	6	3	2	3	5	1	3	0	5	0	35
		%	8,57	11,4	17,1	8,57	5,71	8,57	14,3	2,86	8,57	0	14,3	0	100
	Vabriga	Broj krštenih	59	55	54	25	43	28	32	37	58	67	62	43	563
		%	10,5	9,77	9,59	4,44	7,64	4,97	5,68	6,57	10,3	11,9	11	7,64	100
		Nezakoniti	0	0	0	0	0	0	1	1	2	1	1	1	7
		%	0	0	0	0	0	0	14,2	14,2	28,5	14,2	14,2	14,2	100
19. stoljeće	Tar	Broj krštenih	275	298	256	189	166	153	166	201	220	220	178	229	2551
		%	10,8	11,68	10	7,41	6,51	6	6,51	7,88	8,62	8,62	6,98	8,98	100
		Nezakoniti	7	15	13	6	5	7	7	9	3	11	11	8	102
		%	6,86	14,71	12,8	5,88	4,90	6,86	6,86	8,82	2,94	10,8	10,8	7,84	100
	Vabriga	Broj krštenih	94	103	124	92	88	58	58	71	94	78	67	71	998
		%	9,42	10,3	12,42	9,22	8,82	5,81	5,81	7,11	9,42	7,82	6,71	7,11	100
		Nezakoniti	4	4	6	4	3	6	3	3	3	1	2	2	41
		%	9,76	9,76	14,63	9,76	7,32	14,63	7,32	7,32	7,32	2,44	4,88	4,88	100
	Frata	Broj krštenih	46	39	53	41	38	30	23	42	37	38	43	47	477
		%	9,64	8,18	11,1	8,60	7,97	6,29	4,82	8,81	7,76	7,97	9,01	9,85	100
		Nezakoniti	3	7	3	3	1	0	1	2	3	3	1	6	33
		%	9,09	21,2	9,09	9,09	3,03	0	3,03	6,06	9,09	9,09	3,03	18,18	100

8. OZAKONJENJA

Izvanbračna djeca mogla su se i naknadno ozakoniti. Najčešći oblik ozakonjenja bio je naknadno vjenčanje roditelja. Kada bi se brak sklopio, dijete bi postalo zakonito, a svećenik bi u matičnim knjigama samo dodao uz upis krštenja djeteta da je sada ozakonjeno brakom. Postojali su i drugi oblici ozakonjenja. Prema *ius commune*, pravu koje je bilo na snazi diljem Europe tijekom srednjeg i novog vijeka,

postojala su četiri tipa ozakonjenja: *adoptivus*, *emancipatus*, *libertus* i *legitimus*.¹⁸⁶ Nezakonito dijete moglo se ozakoniti reskriptom, potom povjeravanjem djeteta kuriji te putem oporuke uz prisutnost svjedoka.¹⁸⁷ Ozakonjenje je moglo biti provedeno i kraljevom ili papinom odlukom.¹⁸⁸ Ozakonjenje kraljevom odlukom značilo je kraljevu suglasnost da nezakonito dijete, u nedostatku zakonitih nasljednika, nasljeđuje sva dobra koja bi pripala kraljevskom fiskusu.¹⁸⁹ Papinom se odlukom skidala s djeteta ljava izvanbračnog rođenja kako bi to dijete moglo biti primljeno u crkvene redove.¹⁹⁰ U zemljama sjeverne Europe, u kojima je reformacija imala veliki utjecaj, postojao je liberalniji stav prema seksualnim odnosima, odnosno bilo je dovoljno postići usmeni dogovor o braku, bez vjeridbe, pa su djeca rođena u takvoj vezi smatrana zakonitom.¹⁹¹

8.1. Udio ozakonjene djece

U analiziranim matičnim knjigama Tara, Vabriga i Frate svećenik je uz ime izvanbračnog djeteta, odmah ili naknadno, dopisao da je dijete ozakonjeno. U maticama krštenih župe Tar kroz 18. stoljeće nije zabilježeno niti jedno ozakonjenje (tablica 11). Međutim, već u prvoj polovici 19. stoljeća od 67 izvanbračne djece, njih 17 je naknadno ozakonjeno, odnosno 25,37%. U drugoj polovici istog stoljeća ozakonjenja su bila još češća (29,23%). U 19. stoljeću mijenjaju se shvaćanja i stavovi prema izvanbračnosti, odnosno oni postaju liberalniji.¹⁹² Vjerojatno je kroz 19. stoljeće naknadno ozakonjenje djeteta postajala sve češća pojava i u maloj seoskoj zajednici. To potvrđuje primjer Tara gdje je u prosjeku tijekom 19. stoljeća naknadno ozakonjena skoro jedna četvrtina nezakonito rođene djece (točnije 22,03%).

¹⁸⁶ Marija Mogorović Crljenko, "Odnos prema nezakonitoj djeci...", 154.

¹⁸⁷ Na ist. mj.

¹⁸⁸ Marija Karbić, "Što znamo o nezakonitoj djeci u gradskim naseljima međurječju Save i Drave tijekom srednjeg vijeka?", *Scrinia Slavonica* 2, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2002., 173.

¹⁸⁹ Na ist. mj.

¹⁹⁰ Isto, 174.

¹⁹¹ Neven Budak, "U sukobu s javnim moralom - Primjeri iz seksualnog života Varaždinaca u 16. stoljeću", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta*, sv. 21, 1988., 123.

¹⁹² Nenad Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda*, 99.

Tablica 11. Udio naknadno ozakonjene djece u Taru tijekom 18. i 19. stoljeća

Razdoblje	Ukupno krštenih	Nezakoniti	Ozakonjeni	
			Br.	%
1716.-1749.	540	18	0	0
1750.-1799.	765	17	0	0
1800.-1849.	956	67	17	25,37
1850.-1899.	1595	75	22	29,33
UKUPNO	3856	177	39	22,03

U Vabrigi je broj ozakonjene djece bio još i veći. Kao i u Taru, i u Vabrigi tijekom 18. stoljeća nije zabilježeno u matici niti jedno naknadno ozakonjenje djeteta (tablica 12). Međutim, u prvoj polovici 19. stoljeća na 15 izvanbračne djece, ozakonjeno je čak njih sedmero, odnosno 46,67%. U drugoj polovici stoljeća udio naknadno ozakonjene djece smanjio se na 35,29%.

Tablica 12. Udio naknadno ozakonjene djece u Vabrigi tijekom 18. i 19. stoljeća

Razdoblje	Ukupno krštenih	Nezakoniti	Ozakonjeni	
			Br.	%
1700.-1749.	288	1	0	0
1750.-1799.	275	6	0	0
1800.-1849.	317	15	7	46,67
1850.-1899.	681	51	18	35,29
UKUPNO	1561	73	25	34,25

Za razliku od Tara i Vabriga, Frata ponovo bilježi drugačiji trend. Za 18. stoljeće nije moguće izvući zaključke, jer matice nisu sačuvane. Međutim, u prvoj polovici 19. stoljeća u Frati je naknadno ozakonjeno samo jedno dijete, što čini samo

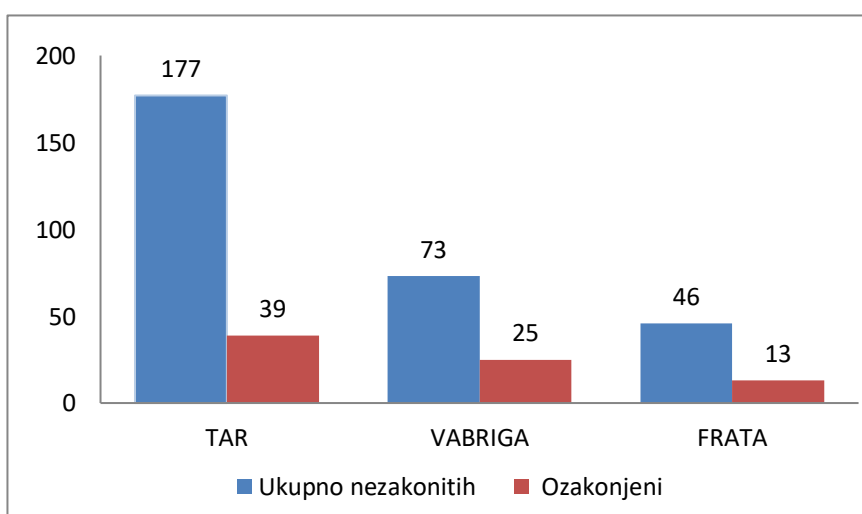
8,33% (tablica 13). Ipak se u drugoj polovici stoljeća udio ozakonjene djece znatno povećao na čak 35,29%.

Tablica 13. Udio naknadno ozakonjene djece u Frati tijekom 19. stoljeća

Razdoblje	Ukupno krštenih	Nezakoniti	Ozakonjeni	
			Br.	%
1815.-1849.	214	12	1	8,33
1850.-1899.	263	34	12	35,29
UKUPNO	477	46	13	28,26

Dakle, Tar i Vabriga tijekom 18. stoljeća ne bilježe ozakonjenje izvanbračne djece. Moguće da svećenik nije naknadno upisao u maticama da je dijete ozakonjeno ili je zaista broj ozakonjene djece bio znatno manji nego u 19. stoljeću. Međutim, u 19. stoljeću je u Taru gotovo četvrtina, u Vabrigi više od trećine i u Frati više od četvrtine izvanbračne djece naknadno ozakonjeno (grafikon 10).

Grafikon 10. Broj naknadno ozakonjene djece Tara, Vabriga i Frate tijekom 19. stoljeća

8.2. Načini ozakonjenja

U matičnoj knjizi kraj upisa izvanbračnog djeteta svećenik bi dopisao i način na koji je ono ozakonjeno. Najučestaliji oblik ozakonjenja bio je sklapanje braka među roditeljima. U Frati je čak 92,31% ozakonjene izvanbračne djece to postalo brakom roditelja, u Taru 82,05%, dok je u Vabrigi udio najniži, odnosno 60% (tablica 14). Brak je mogao biti sklopljen na isti dan krštenja djeteta ili nakon nekog vremena, ali o tome će biti više riječi u nastavku. Međutim, osim braka, javlja se i ozakonjenje izjavom muškarca kojom se on proglašava pravim ocem djeteta i zahtijeva da se djetetu pripiše njegovo prezime. Takav oblik ozakonjenja bio je najučestaliji u Vabrigi, gdje je čak 40% izvanbračne djece ozakonjeno na taj način. Pri takvom obliku ozakonjenja bili su potrebni i svjedoci čija su imena također zabilježena u maticama.

Zanimljiv slučaj zabilježen je u matici župe Tar između Uršule Bigot i Antuna Kodnika iz Frate. Naime, 15. svibnja 1859. godine rođen je njihov sin Antun, ali je zabilježen kao nezakonit, da bi potom to bilo prekriženo i dodano da je zakonit.¹⁹³ U matičnoj knjizi umetnut je papir datiran 18. travnja 1859. godine u kojemu se nalazi jasan zahtijev oca djeteta. Antun Kodnik pozvan je u vojnu službu, ali u slučaju da umre u ratu, od bolesti ili na neki drugi način mu bude onemogućeno vratiti se u domovinu, želi da pola dobara njegovih roditelja koja njemu pripadaju, budu predana Uršuli, njegovoj zaručnici. Nadalje, on traži da njegova zaručnica ostane živjeti u njegovoj kući, a pri povratku ju namjerava vjenčati. Budući da je Uršula već bila trudna, on priznaje dijete kao svoje i traži da bude kršteno na njegovo ime kao da je začeto u zakonitom braku.¹⁹⁴ Godine 1862. krštena je Marija, kći Antuna Kodnika i Uršule Bigot.¹⁹⁵ Naime, Marija je krštena u Poreču kao zakonito dijete, pa upisana u matičnu knjigu župe Tar, što govori da su se u međuvremenu Uršula i Antun vjenčali.

¹⁹³ MKK Tar 1850.-1869., HR – DAPA 429, ZMK, knj. 514, kut. 172, god. 1859.

¹⁹⁴ *Il qui presente Antonio Codnik fu Matteo di Fratta soldato in Riserva dell'infanteria marina essendo chiamato al corpo militare nel caso che soccambase di malattia naturale o restase uciso in guera od in qualcun'altra maniera, e che percio non gli fosse possibile di ritornare in patria vuole ad intenda che in quel caso sia la meta della facolta paterna e materna a lui appartenute di Ursula figlia di Gio. Batta Bigot sua fidanzata, la quale vuole rimanga intanto in casa di lui e subito nel ritorno intende di sposarla. Sicome poi esa Ursula Bigot si trova prosima al parto egli riconosce la prole nasitura per sua e per cioè domanda ora per allora, sia quella prole batezzata a suo nome come che fosse procreata da legittimo matrimonio e preuiendo al padre sia ghia succesore nella redita. Detto e confermato in tute le sue parti dello steso Antonio Codnik fu Matteo in presenza de sottoscritto testimoni perche illetterato lo conferma col segno di croce.*, u: Isto, god. 1867.

¹⁹⁵ Isto, god. 1862.

Tablica 14. Oblici ozakonjenja izvanbračne djece Tara, Vabriga i Frata tijekom 19. st.

	TAR		VABRIGA		FRATA	
	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Brakom	32	82,05	15	60	12	92,31
Priznanjem oca	7	17,95	10	40	1	7,69
UKUPNO	39	100	25	100	13	100

8.3. Status majki

Kada se sagleda status majki izvanbračno rođene djece koja su naknadno ozakonjena, dolazi se do zaključka da su u najvećoj mjeri one bile neudane žene, jer su u maticama navedene kao nečije kćeri (tablica 15). Taj udio je najveći u Vabrigi, gdje je čak 84% majki navedeno kao kćer, dok je u Frati udio bio malo niži, odnosno 69,23%, a u Taru je nešto viši od polovice. U Taru su točno jedna trećina majki bile udovice, dok je u Frati zabilježena samo jedna udovica. Majke izvanbračne, naknadno ozakonjene, djece koje su bile sluškinje nisu brojne, odnosno u Taru samo jedna, a u Vabrigi tri. U sva četiri slučaja izvanbračna djeca su ozakonjena brakom. To dovodi do zaključka da su se nezakonita djeca sluškinja u malom broju ozakonjivala, vjerojatno samo kada su oba roditelja bila iz istog društvenog sloja, pa bi naknadno i sklopili brak.

Tablica 15. Položaj majke naknadno ozakonjene djece

Položaj majke	TAR		VABRIGA		FRATA	
	Br.	%	Br.	%	Br	%
Kćer	22	56,41	21	84,00	9	69,23
Udovica	13	33,33	0	0,00	1	7,69
Sluškinja	1	2,56	3	12,00	0	0,00
Nije navedeno	3	7,69	1	4,00	3	23,08
UKUPNO	39	100	25	100	13	100

8.4. Razdoblje od rođenja do ozakonjenja

Kako je već navedeno, dijete se moglo ozakoniti odmah ili nakon nekoliko godina. Na području Tara, Vabriga i Frate najveći udio ozakonjene izvanbračne djece bio je unutar jednog mjeseca od rođenja djeteta (tablica 16). U Taru i Vabrigi je 28%, a u Frati 38,46% ozakonjene djece to postalo tijekom prvog mjeseca njihova života. Ako se uzme u obzir period do prve godine djetetova života ozakonjena je polovica ukupnog broja izvanbračno rođene i naknadno ozakonjene djece u Taru i Frati, a u Vabrigi čak 60%. Vjerojatno je bio snažan pritisak obitelji i društva da dotični ozakone svoju vezu, pa da tako i dijete postane zakonito. Međutim, ozakonjenje djeteta također je moglo biti jednim od razloga za traženje dispencije za vjenčanje ako je među supružnicima postojala neka zapreka, posebno ona vezana uz krvno ili tazbinsko srodstvo.¹⁹⁶ No, bilo je i slučajeva kada otac odmah priznaje dijete kao svoje, a nakon nekoliko godina se i vjenča s njegovom majkom. Primjerice, 1891. godine u Taru je kršten Ivan, kao nezakonit sin udovice Antonije Simonović.¹⁹⁷ Župnik je uskoro, već nakon 14 dana, dopisao da je dijete ozakonjeno potvrdom njegova oca Ivana Antuna Kokola koji ga priznaje kao svog sina uz prisustvo svjedoka. Nakon četiri godine, dotični su sklopili brak, što im vjerojatno prije nije bilo moguće. Neke se veze nisu mogle ozakoniti brakom, bilo da je jedan od partnera već bio u braku, ili su pripadali različitom društvenom sloju ili zbog drugih zapreka (najčešće zbog srodstva). U takvim slučajevima je sklapanje braka, a samim time i ozakonjenje djeteta, stavljeno na čekanje čak dugi niz godina. Brak se, primjerice, mogao sklopiti nakon što su dotični dobili dispenciju ili više nisu bili u bračnoj vezi, odnosno oba partnera su bila slobodna za sklapanje novog braka. Iako se radi samo o pojedinačnim slučajevima, neka su izvanbračna djeca ozakonjena i nakon 15, 17 ili čak 20 godina. U analiziranim je maticama najduži period ozakonjenja djeteta zabilježen u Vabrigi. Naime, 1841. godine kršten je Antun, izvanbračno dijete Elene Katarinčić.¹⁹⁸ Nakon 20 godina njegov otac Mihovil Kodan sklapa bračnu vezu s njegovom majkom i ozakonjuje Antuna, sada već mladića (*questo ragazzo*) kao svog pravog i zakonitog sina (*vero e legittimo figlio*).

¹⁹⁶ Marija Mogorović Crljenko, "Odnos prema nezakonitoj djeci...", 154.

¹⁹⁷ MKK Tar 1869.-1912., HR – DAPA 429, ZMK, knj. 515, kut. 172, god. 1891.

¹⁹⁸ MKK Vabriga 1815.-1847., HR – DAPA 429, ZMK, knj. 523, kut. 175, god. 1841.

Tablica 16. Vremensko razdoblje koje je prošlo do ozakonjenja djeteta

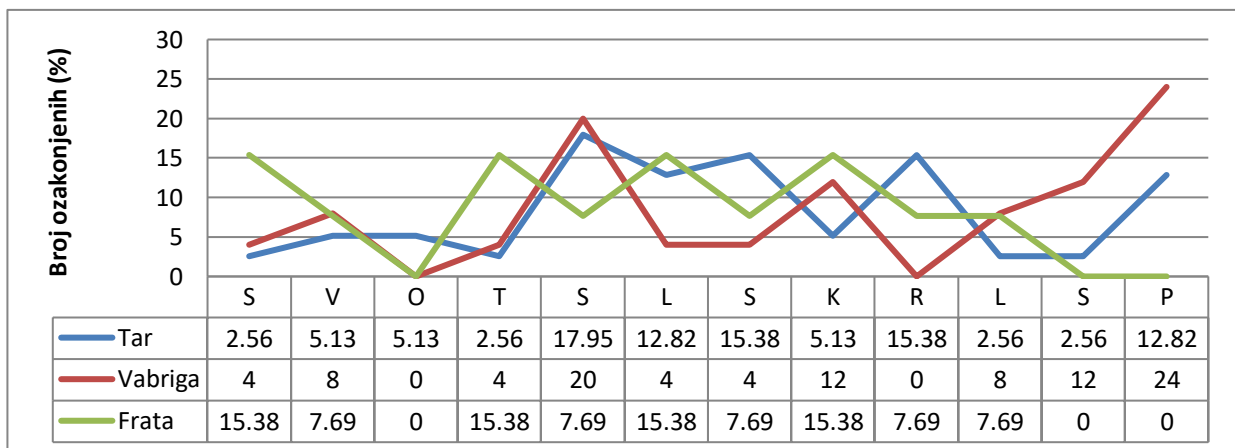
	Tar		Vabriga		Frata	
	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Unutar 1 mj.	11	28,21	7	28	5	38,46
Unutar 1 god.	8	20,51	8	32	2	15,38
2	4	10,26	2	8	1	7,69
3	3	7,69	2	8	1	7,69
4	3	7,69	1	4	1	7,69
5	3	7,69	1	4	1	7,69
6	2	5,13	-	-	-	-
7	-	-	-	-	1	7,69
8	1	2,56	-	-	-	-
9	-	-	1	4	-	-
11	1	2,56	-	-	-	-
15	-	-	-	-	1	7,69
17	-	-	1	4	-	-
20	-	-	1	4	-	-
Nije navedeno	3	7,69	1	4	-	-
UKUPNO	39	100	25	100	13	100

8.5. Sezonsko kretanje začeca ozakonjene djece

Kada se analizira mjesečna distribucija začeca i rođenja izvanbračne, kasnije ozakonjene, djece, dolazi se do zaključka da ona ne prate uobičajno sezonsko kretanje začeca cjelokupnog broja rođene djece. Ponovno se, kao uostalom i kod nezakonite djece, ne može definirati jedan trend, već mjesečna distribucija začeca stalno oscilira (grafikon 11). Kako je već navedeno, roditelji su mogli pomoću djeteta tražiti dispencijaciju zbog određene zapreke za sklapanje bračne veze, pa moguće da je takvo dijete bilo planirano, a ako je riječ o ljubavnim vezama koje se nisu mogle ozakoniti, to je dijete bilo i željan plod nedopuštene ljubavi. Također partneri su prakticirali seksualne odnose i prije sklapanja braka, pa je dijete predbračno rođeno, a oni su tek kasnije ozakonili svoju vezu. Svećenik bi tada i naveo da je dijete rođeno prije sklapanja braka, ali takvi zapisi u maticama su rijetki. Budući da se radi o malim

ruralnim sredinama, takva se praksa vjerojatno nije provodila, već su dotični sklopili brak prije djetetova rođenja. Kasnije sklapanje braka, odnosno nakon rođenja djeteta, vjerojatno se u puno većoj mjeri vršilo zbog pritiska obitelji i društva da se određena veza ozakoni, a time i dijete, ili zbog nepostojanja prijašnje zapreke koja je spriječavala roditelje da se vjenčaju. Primjerice, kada su oboje bili udovci ili je jedan bio slobodan, a drugi bi tek nakon smrti svog bračnog partnera mogao ponovo sklopiti novu bračnu vezu, tada su se dugogodišnje veze (u tim slučajevima najčešće ljubavne) mogle ozakoniti.

Grafikon 11. Mjesečna distribucija začeca ozakonjene djece Tara, Vabriga i Frata tijekom 19. stoljeća

9. NAZIVLJE

9.1. Osobna imena

Povijesna onomastika bavi se proučavanjem različitih osobnih imena i nastanka pojedinih prezimena od podrijetla, migracija i ostalih činitelja koji su utjecali na njihovo formiranje.¹⁹⁹ U povijesti imena su se dodjeljivala prema određenim pravilima i bila su vezana uz društveni status ili određeni način života.²⁰⁰ Tijekom prošlosti osobna imena su se mijenjala, a isto tako i običaji njihovog nadijevanja djeci. Kroz više stoljeća koristila su se narodna imena, da bi onda ona bila zamjenjana kršćanskim imenima. Već je papa Grgur I. (590.-604.) u borbi protiv hereza zahtijevao od vjernika da na krštenju umjesto narodnih imena pripisuju djeci biblijska imena i imena kršćanskih svetaca i mučenika.²⁰¹ Međutim, i u ovom su pitanju značajnu ulogu imale odredbe Tridentinskog koncila (1545.-1563.). Kako je već navedeno, od tada je Crkva uvela obavezno vođenje matičnih knjiga, a svakom se djetetu na krštenju uz osobno ime upisuje i prezime.²⁰² Tada se zabranjuje da se djeci na krštenju nadijevaju narodna imena i umjesto njih djeci je trebalo nadjenuti kršćanska imena, koja su bila zajednička hrvatskom i talijanskom puku u Istri.²⁰³

Prilikom analize struktura imena izvanbračne djece, najviše su prisutna jednočlana imena (tablica 17). Tijekom 18. i 19. stoljeća od ukupnog broja rođene izvanbračne djece u Taru jednočlana imena su nadijenuća u 68,67% slučajeva muškoj i 75,93% ženskoj djeci. U Vabrigi i Frati jednočlana imena su brojnija kod muške djece, odnosno u Vabrigi čak 95,83%, a u Frati su svi zabilježeni izvanbračni sinovi imali samo jedno ime. Dvočlana imena su u većoj mjeri zastupljena u Taru, gdje je 28,92% muške i 22,22% ženske izvanbračne djece prilikom krštenja zabilježeno s dvostrukim imenom. U gotovo istom omjeru je udio dvočlanih ženskih imena izvanbračne djece prisutan i u Vabrigi (20,83%) i Frati (25%). Međutim,

¹⁹⁹ Marino Manin, "Osobna imena i nadimci na Bujštini i Poreštini u prvoj polovici 19. stoljeća", *Croatica Christiana Periodica*, vol. 30, Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet, 2006., 154.

²⁰⁰ Danijela Dobljanović, *Žrvanj života*, 173.

²⁰¹ Petar Šimunović, *Hrvatska prezimena*, Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga, 2006., 368.

²⁰² Isto, 393-394.

²⁰³ Isto, 394.

prisutnost muških dvočlanih imena u Vabrigi je tek 4,17%, a u Frati nije zabilježen niti jedan takav slučaj u maticama krštenih. Tročlana i četveročlana imena su vrlo rijetka, a zabilježena su samo u Taru kod jedne izvanbračne djevojčice i dvojice izvanbračnih dječaka. Sličnu strukturu imena u župi Tar od 1850. do 1880. godine imala su sva rođena djeca (dječaci: 76,08% jednočlana, 22,55% dvočlana i 1,67% tročlana, a djevojčice: 68,41% jednočlana, 29,68% dvočlana i 1,90% tročlana imena).²⁰⁴ To dovodi do zaključka da izvanbračni status djeteta nije bio uvjet za nadijevanje imena, budući da je struktura imena ista kod zakonite i nezakonite djece.

Tablica 17. Struktura osobnih imena izvanbračne djece Tara, Vabriga i Frata tijekom 18. i 19. st.

Struktura imena	Tar				Vabriga				Frata			
	Muška		Ženska		Muška		Ženska		Muška		Ženska	
	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Jednočlana	57	68,67	41	75,93	23	95,83	19	79,17	17	100	12	75
Dvočlana	24	28,92	12	22,22	1	4,17	5	20,83	0	0	4	25
Tročlana	1	1,20	1	1,85	0	0	0	0	0	0	0	0
Četveročlana	1	1,20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
UKUPNO	83	100	54	100	24	100	24	100	17	100	16	100

Na analiziranom području zabilježeno je 31 različito ime izvanbračne muške djece (tablica 18). Najučestalije muško ime je Antun (u Taru 21,05%, Vabrigi 30,43% i Frati 17,65%). Zastupljenost imena Antun upućuje na veliku popularnost sv. Antuna Padovanskog među istarskim pukom u 19. stoljeću.²⁰⁵ U mjesnoj crkvi u Taru nalazi se bočni oltar sv. Antuna Padovanskog sa slikom i kipom iz 19. stoljeća. Još veću popularnost među istarskim pukom imao je sv. Antun Pustinjak. Najčešće je ime Antun prisutno u Vabrigi, jer je sv. Antun Pustinjak i mjesni zaštitnik. On se smatra i

²⁰⁴ Monika Zuprić, "Kćeri i sinovi Tara...", 76-77.

²⁰⁵ Marino Manin, "Značajke katastarskih općina Tara, Frate i Vabriga prema katastru Franje I.", u: *Tar, Frata, Vabriga – kulturna baština*, Poreč: Pučko otvoreno učilište Poreč, Zavičajni muzej Poreštine, 2006., 373.

zaštitnikom stoke, pa su nekoliko desetljeća unazad žitelji ovoga područja na njegov dan vodili stoku na blagoslov pred crkvu.

Drugo muško ime po učestalosti je Ivan, a najzastupljenije je u Vabrigi (34,78%). U Taru je treće muško ime po zastupljenosti bio Martin, što nije neočekivano budući da je to i mjesni zaštitnik. Ime Martin natprosječno je zastupljeno u Taru tijekom 19. stoljeća, odnosno zauzima četvrto mjesto među osobnim muškim imenima svih stanovnika.²⁰⁶ Ime Martin latinskog je podrijetla, u značenju *Marsov*, a izvedenica je od Marsa, boga rata u rimskoj mitologiji.²⁰⁷ U Vabrigi je samo jedno izvanbračno dijete nosilo to ime, a u Frati nije zabilježeno niti jedno izvanbračno dijete s tim imenom. U Frati je mjesni zaštitnik Sv. Mihovil, ali to ime nije zastupljeno niti u Frati, gdje je samo jedno dijete zabilježeno s tim imenom. Sva ostala imena muške izvanbračne djece koja se pojavljuju su rijetka, najčešće prisutna samo kod imena jednog djeteta na tom području. Iste rezultate dala je i analiza sve krštene djece u Taru (1850.-1880.), gdje su najzastupljenija muška imena Antun, Ivan i Martin.²⁰⁸

²⁰⁶ Isti, "Osobna imena i nadimci na Bujštini i Poreštini..." 157.

²⁰⁷ Mate Šimundić, *Rječnik osobnih imena*, Zagreb: Matica Hrvatska, 2006., 214.

²⁰⁸ Monika Zuprić, "Kćeri i sinovi Tara...", 76.

Tablica 18. Muška imena izvanbračne djece Tara, Vabriga i Frata tijekom 18. i 19. stoljeća

Muška imena	Tar		Vabriga		Frata	
	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Antun	12	21,05	7	30,43	3	17,65
Ivan	11	19,30	8	34,78	5	29,41
Martin	8	14,04	1	4,35	-	-
Stjepan	1	1,75	-	-	2	11,76
Mihovil	3	5,26	-	-	1	5,88
Franjo	2	3,51	1	4,35	-	-
Juraj	2	3,51	-	-	-	-
Matej	2	3,51	1	4,35	1	5,88
Marko	2	3,51	1	4,35	-	-
Andrej	1	1,75	-	-	-	-
Augustin	1	1,75	-	-	-	-
Petar	1	1,75	1	4,35	-	-
Toma	1	1,75	1	4,35	-	-
Bernard	1	1,75	-	-	-	-
Nikola	1	1,75	-	-	-	-
Pavao	1	1,75	-	-	-	-
Marin	1	1,75	-	-	-	-
Roko	1	1,75	-	-	-	-
Matej	1	1,75	-	-	-	-
Božo (<i>Natale</i>)	1	1,75	-	-	-	-
Bartolomej	1	1,75	-	-	-	-
Mario	1	1,75	-	-	-	-
Dante	1	1,75	-	-	-	-
Alojz	-	-	1	4,35	-	-
Eugen	-	-	1	4,35	-	-
Paskal	-	-	-	-	1	5,88
Šimun	-	-	-	-	1	5,88
Josip	-	-	-	-	1	5,88
Jakov	-	-	-	-	1	5,88
Maksim	-	-	-	-	1	5,88
UKUPNO	57	100	23	100	17	100

Na području Tara, Vabriga i Frata zabilježena su 22 različita imena izvanbračne ženske djece (tablica 19). Najučestalije žensko ime izvanbračnih djevojčica je Marija. U Taru i Frati čak polovica, a u Vabrigi više od trećine izvanbračno rođenih djevojčica nosilo je to ime. Kroz godinu su se slavila mnoga Marijina slavlja: blagdan Očišćenja Marijina (Svijećnica ili Candelora počekom veljače), blagdan Blagovijesti ili Navještenja (ožujak), Gospa Karmelska (srpanj), Marijino Uznesenje (kolovoz), Gospino rođenje (rujan), blagdan Bogorodice od sv.

Ružarija (listopad).²⁰⁹ Zbog velike raširenosti štovanja kulta Gospe, ime Marija je najzastupljenije. Samo ime je hetitskog podrijetla, *Marya*, koja je kao koplje.²¹⁰ Ostala ženska imena su različito zastupljena. U Taru slijedi ime Katarina (14,63%), dok je to ime zabilježeno samo kod jedne izvanbračne djevojčice u Frati, a u Vabrigi nije prisutno. U Vabrigi je drugo po učestalosti ime Antonija (15,79%), budući da je mjesni zaštitnik sv. Antun Pustinjak, učestala je ženska inačica tog imena. Zanimljivo da se često žensko ime u Istri, Eufemija, pojavljuje samo u Frati, gdje je četvrtini izvanbračnih djevojčica nadjenuto to ime. Tijekom prošlosti ovo je ime i njegove izvedenice (Fuma, Fumija, Fumica) bilo u velikoj mjeri zastupljeno među istarskim pukom.²¹¹ Ime Eufemija grčkog je podrijetla, u značenju one koja govori riječi dobra značenja.²¹² Sva ostala ženska imena izvanbračne djece zastupljena su u puno manjoj mjeri. Marija, Antonija, Katarina i Ivana bila su i najzastupljenija ženska imena župe Tar od 1850. do 1880. godine.²¹³

Dakle, imena izvanbračne djece nisu se razlikovala od imena ostale djece. Nezakonitost djeteta nije utjecala na njihovo osobno ime koje je upisano u matičnoj knjizi krštenih. Međutim, pogrđni nazivi i nadimci za takvu djecu bili su vjerojatno korišteni i u ovoj seoskoj sredini.

²⁰⁹ Danijela Dobljanović, *Žrvanj života*, 176-177.

²¹⁰ Mate Šimundić, *Rječnik osobnih imena*, 210.

²¹¹ Anđelko Badurina, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990., 273.

²¹² Isto, 107.

²¹³ Monika Zuprić, "Kćeri i sinovi Tara...", 77.

Tablica 19. Ženska imena izvanbračne djece Tara, Vabriga i Frata tijekom 18. i 19. stoljeća

Ženska imena	Tar		Vabriga		Frata	
	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Marija	23	56,10	7	36,84	6	50
Antonija	1	2,44	3	15,79	1	8,33
Eufemija	-	-	-	-	3	25,00
Katarina	6	14,63	-	-	1	8,33
Ivana	-	-	1	5,26	1	8,33
Lucija	1	2,44	1	5,26	-	-
Ana	2	4,88	-	-	-	-
Margereta	1	2,44	-	-	-	-
Apolonija	1	2,44	-	-	-	-
Magdalena	1	2,44	-	-	-	-
Elena	1	2,44	-	-	-	-
Franciska	1	2,44	-	-	-	-
Gašpara	1	2,44	-	-	-	-
Marina	-	-	1	5,26	-	-
Rosa	1	2,44	-	-	-	-
Anđela	1	2,44	-	-	-	-
Mihaela	-	-	1	5,26	-	-
Justina	-	-	1	5,26	-	-
Oliva	-	-	1	5,26	-	-
Amalia	-	-	1	5,26	-	-
Matilda	-	-	1	5,26	-	-
Santina	-	-	1	5,26	-	-
UKUPNO	41	100	19	100	12	100

Višečlana imena bila su najzastupljenija u Taru (tablica 20). Osim što su u njihovoj strukturi korištena najučestalija imena na tom području, primjećuje se korištenje i ostalih imena, rijetkih u mjestu. Zanimljiv je slučaj jedinog upisa četverostrukog imena izvanbračnog djeteta. Naime, 1822. godine kršten je *Tomaso Francesco Giorgio Maria*, nezakoniti sin Tome Katunara i Marije Kokolo.²¹⁴ Prvo ime dobio je po ocu, drugo po prvom kumu (porečki plemić Francesco de Marchese Polesini), treće po drugom kumu (Giorgio Cortese) i četvrto po trećoj kumi (Marija Radojković), ali i po majci. Najčešće su višestruka imena nadijevana djeci iz viših slojeva ili pripadnicima imućnih članova zajednice.

²¹⁴ MKK Tar 1815.-1849., HR – DAPA 429, ZMK, knj. 513, kut. 172, god. 1822.

Tablica 20. Višečlana imena izvanbračne djece Tara, Vabriga i Frata tijekom 18. i 19. stoljeća

	Muška imena		Ženska imena	
TAR	Ivan Matej	3	Eufemija Marija	2
	Osvald Antun	1	Elizabeta Josipa	1
	Matej Antun	3	Marija Alojzija	1
	Šimun Josip	1	Aurelija Rosa	1
	Toma Maksim	1	Beatrice Erminija	1
	Josip Ivan	1	Marija Emilija	1
	Martin Antun	1	Marija Antonija	3
	Josip Antun	1	Ivana Antonija	1
	Grgur Antun	1	Marija Helena	1
	Ivan Šimun	1	Emilija Elizabeta Antonija	1
	Marko Antun	1		
	Ivan Alojz	1		
	Ivan Gašpar	1		
	Humbertus Emanuel	1		
	Just Eugen	1		
	Ivan Antun	3		
	Julie Matej	1		
	Anton Alojz	1		
	Stjepan Šimun Ivan	1		
Toma Franjo Juraj Maria	1			
UKUPNO	26	0	13	
VABRIGA	Josip Antun	1	Lukrecija Marija	1
			Marija Antonija	1
			Marija Terezija	1
			Antonija Rosa	1
			Ana Marija	1
	UKUPNO	1	5	5
FRATA			Marija Uršula	1
			Eufemija Antonija	1
			Ana Marija	1
			Antonija Marija	1
	UKUPNO	0	4	4

Nadijevanje imena djeci često je bilo povezano s običajem određene zajednice. Dijete je tako dobivalo ime prema djedu ili baki, kumovima, roditeljima, svecima koji se slave u mjesecu djetetova rođenja i sl. Kada je riječ o izvanbračnoj djeci, u analizu je uzeto samo ime majke, kumova i svetaca, budući da upisi krštenja pružaju navedene podatke. Tijekom 19. stoljeća često su imena djeci davana prema najbližem svecu u kalendaru. Vrijedilo je pravilo da se djeca ne krste imenom sveca

koji je već prošao jer će onda zaostajat u razvoju, kao ni imenima svetaca koji će se slaviti za više od tri tjedna jer tada svetac nema dovoljno veliku zaštitničku moć.²¹⁵ U Taru je najviše izvanbračne djece dobilo ime po kumi (12,41%), zatim po kumu i svecu koji se taj mjesec slavio (9,49%), a isto ime kao majka imalo je samo 8% izvanbračnih djevojčica (tablica 21). U Vabrigi je udio svetačkih imena bio veći (14,58%), a zatim slijedi ime majke i kuma (10,42%). U Frati je jednak udio izvanbračne djece dobio ime po majci i svecu (12,12%).

Međutim, u 60% imena izvanbračne djece nije utvrđeno prema kome su ona nadjenuta, zbog toga što upisi krštenja ne bilježe uvijek dodatne podatke. Može se pretpostaviti da je velikom broju djece ime nadjenuto po djedu ili baki, praksi koja je bila uobičajna u mnogim krajevima.

Tablica 21. Prema komu su izvanbračna djece Tara, Vabriga i Frata dobivala ime

	Tar		Vabriga		Frata	
	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Svetac	13	9,49	7	14,58	4	12,12
Majka	11	8,03	5	10,42	4	12,12
Kum	17	12,41	5	10,42	2	6,06
Kuma	13	9,49	4	8,33	3	9,09
Nije utvrđeno	83	60,58	27	56,25	20	60,61
UKUPNO	137	100	48	100	33	100

9.2. Nazivi u matičnim knjigama

U matičnim knjigama svećenici su koristili više izraza kako bi istaknuli da je riječ o nezakonitom djetetu. Razni izrazi se pronalaze kada su matice vođene u narativnom obliku, a kasnije kada su uvedene rubrike postojalo je posebno polje gdje se označavalo je li dijete zakonito ili nezakonito. Međutim, i tada je svećenik znao dopisati određeni izraz uz ime izvanbračnog djeteta ili njegove majke. U glagoljskim

²¹⁵ Danijela Doblanović, *Žrvanj života*, 185.

matičnim knjigama Draguča od 1579. do 1650. godine svećenici bi za nezakonitu djecu najčešće pisali: *učinen u blude, stvoren na lubodistvu, stvorena na lubodvistvo* ili *ne budući pod sveti matmoni*.²¹⁶ Popovi glagoljaši u Lindaru (1591.-1667.) izvanbračnu djecu su označavali samo s *inlegitimi*, dok su humski župnici u maticama naglašavali da se radi o djeci rođenoj na *prelobodistvi*, odnosno *bludu* ili *prelubode*.²¹⁷ U porečkim matičnim knjigama tijekom 18. stoljeća koristila se formula *cuius parentes ignorantur* za napuštenu djecu, a za izvanbračnu bi bilo naznačeno *cuius pater ignoratur*.²¹⁸ U maticama krštenih Savičente od početka 17. do početka 19. stoljeća izvanbračna su djeca zabilježena kao: *spuria/spurius, illegitima/o, di illegitimo letto*.²¹⁹ Detaljan popis izraza koji se pronalaze u puljskim matičnim knjigama od 17. do 19. stoljeća proučavao je Slaven Bertoša.²²⁰ Ti su izrazi zaista brojni i različiti, primjerice: *ex ignoto patre, di padre incognito, di fornicatione, non di legitimo matrimonio, figlio naturale, di adulterio, figlio d'amore, di congiunzione illecita, di padre incerto, non ancora sposati* i drugi.²²¹

Najviše izraza uz upise krštenja izvanbračne djecu zabilježeno je u maticama župe Tar. Izrazi koji su zabilježeni su sljedeći: *illegitimo/a, padre incognito, padre ignoto, figlio/a naturale di padre incognito, senza legitimo matrimonio cioe spurea di padre incognito, procreato non di legitimo matrimonio, generato da padre incognito, inlegitimo matrimonio, non legitima generata, solo in ciuil in parentela, adultero*. U 19. stoljeću kada se uvode rubrike u matičnim knjigama navedeni izrazi se rijeđe upisuju te većinom rubrika oca ostaje prazna ili se upisuje *incognito/ignotus*. U šest slučajeva je uz ime izvanbračnog djeteta upisano da je *nečisto*, odnosno kopile (*figlia spurea, figlia espurea, spurea, figlio spureo* i dva puta zabilježen je izraz *spurio*). Ti su pogrdni nazivi zabilježeni 1724., 1727., 1739., 1828. i 1830. godine, a kasnije ih se ne pronalazi. U više su navrata zabilježeni kod izvanbračnog djeteta sluškinje, dakle kod djeteta koji pripada nižem društvenom sloju.

Jedan posve drugačiji izraz zabilježio je svećenik kod nezakonite djece udovice Katarine Pelizer. Naime, 1806. zabilježeno je krštenje *Daniela*, sina rečene Katarine i

²¹⁶ Dražen Vlahov, *Glagoljske matice krštenih i vjenčanih iz Draguča...*, 44.

²¹⁷ Isti, *Matica krštenih župe Lindar (1591.-1667.) - Glagoljski zapisi od 1591. do 1648.*, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2012., 50-52.

²¹⁸ Ivetić Egidio, "La popolazione di Parenzo nel settecento: aspetti, problemi ed episodi del movimento demografico, *Atti del Centro di ricerche storiche Rovigno*, vol. 21, 1991., 120.

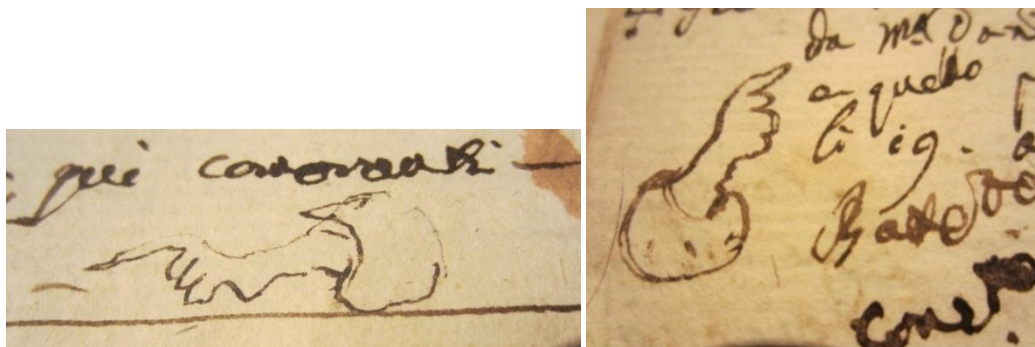
²¹⁹ Danijela Dobljanović, *Žrvanj života*, 62.

²²⁰ Slaven Bertoša, *Život i smrt u Puli*, 208.

²²¹ Na ist. mj.

Daniela Decaneve iz Karnije, koji je začet u neozakonjenom braku (*procreato illegitimo matrimonio*).²²² Decaneve su bili obrtnici, a kasnije postaju i zemljoposjednici u Taru, a stigli su početkom 18. stoljeća iz Karnije. Karnjeli su bili sezonski migranti koji su se na ljeto vraćali svojim kućama da bi se bavili poljoprivredom, a tijekom ostalih mjeseci zadržali bi se u mjestu gdje su zarađivali zahvaljujući svojim obrtničkim vještinama ili trgovinom.²²³ Često su migrirali u Istru, posebice u ruralna naselja koja su bila nastanjena hrvatskim i slovenskim stanovništvom koje je oskudijevalo obrtničkim i tržišnim zanatlijama, budući da su se lokalni stanovnici bavili uglavnom poljoprivredom i pastirstvom.²²⁴ Stariji stanovnici Tara koji su se iselili u Italiju pedesetih godina 20. st. sjećaju se kako se jedna ulica u Taru popularno zvala *via cagnela* ili *via Carnia*, po izuzetno velikom broju Karnjela koji su u njoj živjeli i radili.²²⁵ Karnjeli su provodili bračnu strategiju ženidbe ili udaje s drugim Karnjelima u Istri te su na taj način nastojali očuvati svoj identitet i spriječiti asimilaciju u doseljenom području.²²⁶ Međutim, to nije bio slučaj obrtnika Daniela Decaneva koji je imao neozakonjenu vezu s udovicom Katarinom iz Tara. Svećenik je na kraju upisa njihovog prvog djeteta, nezakonitog, nacrtao ruku koja prstom pokazuje na njih kao znak sramote (slika 1). Godine 1808. rođeno je i drugo dijete Katarine i Daniela, *Gioanni*, navedeno je da je riječ o izvanbračnom djetetu i ponovo je crtež ruke koja upire prstom (slika 2).²²⁷

Slika 1 i 2. Crteži ruku

²²² MKK Tar 1781.-1827., ŽU Tar, god. 1806.

²²³ Denis Visentin, "Mistro...Cargnel – prilog istraživanju tkanja u Istri", u: *Tkalci u Istri*, Pazin: Etnografski muzej Istre, 2004., 33.

²²⁴ Isto, 35.

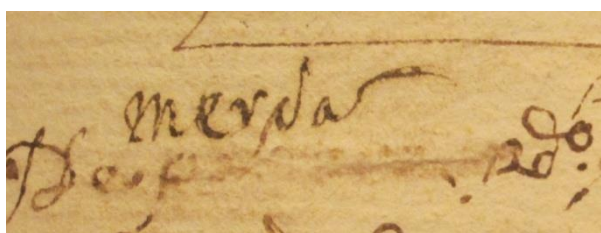
²²⁵ Isto, 36.

²²⁶ Dean Brhan, "Stare cum loco et foco – L'emigrazione verso L'Istria dalla Carnia", *Atti del Centro di ricerche storiche Rovigno*, vol. 46, 2016., 98.

²²⁷ MKK Tar 1781.-1827., ŽU Tar, god. 1808.

Katarina i Daniel 1810. godine postaju roditelji blizanaca, međutim njihovo je ime izbrisano i iznad svakog zapisan pogrdni izraz *merda* (slika 3)!²²⁸ U upisu ponovo stoji da su začeti izvanbračno, a Katarina zajedno sa svjedocima tvrdi da je otac Daniel Decaneva. Svećenik Martin Velović zasigurno je smatrao skandaloznom tu neozakonjenu vezu između udovice Katarine i Daniela iz Karnije kada je naveo tako pogrdnu riječ za blizance.

Slika 3. Pogrdni naziv *merda* umjesto imena izvanbračnog djeteta

Godine 1814. Katarina i Daniel su se vjenčali, čime su sva njihova djeca postala zakonita.²²⁹ Svećenik je naveo da Decaneva već 15 godina dolazi u Tar, da se znao vraćati u Karniju i tamo ostati koji mjesec.

Iz zapisa župnika može se iščitati neprihvatanje takvog ponašanja i takve veze. Međutim, zanimljivo se osvrnuti i na samog župnika Martina Velovića koji je sve te upise i zabilježio. O toj ličnosti pronašao je zanimljive zapise Miroslav Bertoša u Državnom arhivu u Veneciji.²³⁰ Naime, Velović je sam sebi pripisivao sposobnost da prepozna štriguna te je optuživao neke žitelje da su seljacima čaranjem izazvali bolest i smrt. Primjerice, seljaci Miho Zelenković i Miho Čemerić, čak i svećenik Marko Čemerić su, prema Veloviću, sisali krv umrlim sinovima ostalih seljaka, a samog Zelenkovića je optužio i za smrt vlastite djece. Velović je tvrdio da se štriguna lako može prepoznati, to je onaj koji nakon ponoćne mise na Božić posljednji izlazi iz crkve. Za onog koji sumnja da je štrigun, Velović bi mu savjetovao da ide odmah u šumu i obujmi hrastovo deblo rukama te neka se trlja uz njega dok mu ne ponestane snage. Ako je dotična osoba štrigun stablo će izgledati potpuno oguljeno. Župnik

²²⁸ MKK Tar 1781.-1827., ŽU Tar, god. 1810.

²²⁹ Matična knjiga vjenčanih (dalje: MKV) Tar 1752. - 1828., ŽU Tar, god. 1814.

²³⁰ Miroslav Bertoša, *Istra između zbilje i fikcije*, Zagreb: Matica hrvatska, 1993., 48-54.

Velović nije bio samo sposoban prepoznati štrigune, već je imao i moći protiv njih. Mnogobrojni su svjedoci u kasnijim iskazima potvrdili kako su pred njegovom kućom svakodnevno stajali redovi ljudi. Dvadeset je godina u Taru i Vabrigi raznim svojim sposobnostima nastojao uništiti moć štriguna. Nekolicini stanovnika darovao je svoje najmoćnije oružje u borbi protiv štriguna, a u iskazu stoji opis predmeta: *Tri bijele platnene trake duge oko pola lakta jednome su kraju spojene u čvor, dok su na drugima pričvršćene olovne kuglice zamotane tako da se vidjelo da je nešto u njima*. Prema Veloviću bilo je dovoljno s tim predmetom dotaknuti štriguna i on bi odmah umro. Župnik Vabriga Mate Koraca razbio je predmet i unutar pronašao: *pepeo, sol, vosak, sušenu travu i trokutaste kamenčiće*. Upravo će župnik Vabriga započeti sukob s Velovićem, a ubrzo će optužbe stići do civilnih vlasti, odnosno zapisnik je poslan Vijeću desetorice u Veneciju. Stigla je naredba da se Velovića uhititi i dovede na sud u Kopru, ali kada je 10. prosinca 1796. godine kavaljer rašporskog kapetana s četom vojnika stigao u Tar, Velovića više nije bilo. Stanovnici sela su izjavili da se udaljio iz sela još prije tri mjeseca i nitko ga nije vidio. Međutim, uskoro je stigla 1797. godina, godina kada je ukinuta Mletačka Republika, a tada se ponovo pojavljuje Velović. Povjesničar Gaetano Benčić pronašao je u Državnom arhivu u Trstu pisma u kojima se Velović opravdava novoj vlasti, austrijskoj, da je častan svećenik i da ga puste da dalje obavlja svoju službu.²³¹ Ponovo se vraća u Tar i opet zauzima mjesto župnika. Za jednu tako osebjnu ličnost nije ni čudno da je u maticama zabilježila pogrdne izraze i koristila se crtežima kako bi naglasila *sramotno* ponašanje članova zajednice. Župnik Martin Velović je umro 27. svibnja 1819. godine u 83-oj godini života, a kao uzrok smrti u matici umrlih naveden je *putrido*.²³²

9.3. Od pogrđnog naziva do prezimena

Imena, prezimena i nadimke nadijevaju drugi koji katkad utkaju pogrdne motive u ime, prezime i najčešće u nadimak koji živi i umire s osobom.²³³ Tako su i izvanbračna djeca bila obilježena pogrđnim nazivima, kojima se željelo naglasiti njihovo podrijetlo i neželjenost. Nezakonita djeca mogla su biti *naturales* (rođena od

²³¹ Zahvaljujem se Gaetanu Benčiću na tom podatku.

²³² Matična knjiga umrlih Tar 1815.-1862., HR – DAPA 429, ZMK, knj. 517, kut. 172, god. 1819.

²³³ Petar Šimunović, *Hrvatska prezimena*, 112.

neudane žene ili od udane žene, ali izvan zakonskog roka), *spurii* (rođena od prostitutke), *adulterini* (začeta u preljubu), *incestuosi* (rođena iz veza pobočnih rođaka), *sacrilegii* (ona kojima je jedno od roditelja vezano zavjetom čistoće) i *nefandi* (koja potječu iz veze ascendenata i descendenata u izravnoj liniji).²³⁴ U proučavanim maticama Tara, Vabriga i Frate pronalazi se pogrdni izraz *spurio/a* za izvanbračnu djecu. Ti su izrazi zabilježeni u matičnim knjigama, međutim pitanje je koje je nadimke društvo nadijevalo izvanbračnoj djeci. U iskazima svjedoka bračnih procesa vođenih u knjigama bračnih sporova Porečke biskupije početkom 17. stoljeća, koje je proučavala Marija Mogorović Crljenko, pojavljuju se drugačiji izrazi: *bastardel*, *bastardello*, *creatura bastarda*, *creatura bastardela*, *procreato una putina bastarda*, *bastardo*, *due bastardi*.²³⁵ Izraz kopile (*bastard*) se koristio kad se željelo nekoga uvrijediti, a optužiti nekoga za nezakonitost ili sumnjivo očinstvo bilo je dovoljno da se često završi pred sudovima.²³⁶ Istarski statuti bilježe najčešće uvrede i kletve koje su se koristile da se nekoga uvrijedi, a među tim uvredama značajno mjesto imaju one koje vrijeđaju osobu da je nezakonita.²³⁷ Dvigradski, buzetski, optaljski, bujski i vodnjanski statuti bilježe izraz *bastardus*, dok labinski statut navodi izraz *fiol de putana*.²³⁸ Izvanbračna djeca su često i sama sebe određivala tim pogrdnim nadimkom (*io sono un bastardo*).²³⁹ Nazivi koji su se koristili za štićenike nahodišta bili su: *mulan*, *figliolo*, *creatura*, *bastardo*, *spurian*, *orfanella*, *nahod* i sl.²⁴⁰ *Mullo* je nadimak koji se često javlja u Istri, a označavao je upravo nezakonitost osobe.²⁴¹

Međutim, ti se pogrdni izrazi nisu koristili samo kao nadimak, već je od njih moglo nastati i prezime. Mislava Bertoša proučavala je imena i prezimena koja su nadijevana nahodima u Trstu tijekom 19. stoljeća.²⁴² Veliku skupinu čine prezimena koja su se referirala na izvanbračno ili nepoznato podrijetlo djeteta te činjenicu da se radi o djetetu kojega su roditelji odbacili i koji je plod njihove *pohote*. Tako, primjerice, Mislava Bertoša navodi prezimena: *Contestabile* (tal. *contestabile* = osporiv, sporan),

²³⁴ Marija Karbić, "Što znamo o nezakonitoj djeci...", 170.

²³⁵ Marija Mogorović Crljenko, "Odnos prema nezakonitoj djeci...", 151.

²³⁶ Isto, 152.

²³⁷ Na ist. mj.

²³⁸ Na ist. mj.

²³⁹ Isto, 160.

²⁴⁰ Mirna Tomašević, "Obitelj i djeca u Statutu Dubrovačke Republike: osvrt na čedomorstvo, napuštanje i posvajanje djece", *Pravnik – časopis za pravna i društvena pitanja*, vol. 47, Zagreb: Udruga Pravnika, 2015., 88.

²⁴¹ Marino Manin, "Osobna imena i nadimci na Bujštini i Poreštini...", 161.

²⁴² Mislava Bertoša, *Djeca iz obrtaljke...*, 138.

Luster (njem. *Lust* = žudnja, požuda), *Mesta* (jul. *mesta* = izmješana), *Abajer* (tal. *abbajata* = sramota), *Abdicaten* (tal. *abdicazione* = odreći se nečega), *Labefier* (tal. *labe* = mrlja, porok i tal. *fiero* = ponosan, smion), *Ganzer* (ts. *ganzo* = ljubavnik), *Abeliter* (tal. *abalienare* = otuđiti, prodati), *Manca* (ts. *manca* = ljubavnica, bludnica), *Gitto* (tal. *gittare/gettare* = baciti, odbaciti), *Malgrave* (složenica na talijanskom *teška nevolja*), *Reiss* (njem. *reissen* = baciti) i mnoga druga.²⁴³ I diljem istočne obale Jadrana nahodima bi bila često prepisana prezimena: *Nahod*, *Nahodil*, *Najdiš*, *Najdenac*.²⁴⁴ Petar Šimunović, proučavajući prezimena, pa tako i ona koju su nosila izvanbračna djeca ili ona koja obilježavaju osobu koja ima nezakonito podrijetlo navodi da bi se često takvoj djeci nadjenula prezimena pogrdnog značenja, primjerice: *Barbabetola* (cikla), *Befana* (babaroga, vještica), *Discordia* (nesloga), *Gallina* (kokoš), *Ignota* (neznanka), *Infiele* (nepouzdan), *Kupus*, *Nezgodan*, *Neznanović*, *Nulla* (ništica), *Tigua* (tikva) i ostala.²⁴⁵ I u Sloveniji se bilježe slična prezimena: *Najdek* (Maribor), *Najdanek* (Celje), *Najdenič* (Laško), *Najdič* (Maribor i Ljubljana).²⁴⁶ Po Zagorju i istočnoj Slavoniji pronalazi se prezime *Panjkrečić*, koje potječe od srednjonjemačkog *banc-hard*, *bankart* "baštard", odnosno iz niskonjemačkog *bankaard* u prijevodu izvanbračni potomak.²⁴⁷ Pogrdni naziv panjkrt za izvanbračnu djecu koristio se u sjevernoj Hrvatskoj, Sloveniji, a posebno među gradišćanskim Hrvatima.²⁴⁸ Postoje i prezimena *Kopilaš*, *Kopilanić*, *Kopilović*, vjerojatno od albanskog *pjell* - rođen, s prefiskom ko, koja označavaju izvanbračno podrijetlo.²⁴⁹ Zanimljiva je priča o Milošu Kopiliću, srpskom kosovskom junaku, za kojeg je smatrano da je motiv prezimena nedostojan kao prezime junaka, pa mu je prezime promijenjeo u Obilić.²⁵⁰ Prezimena *Faćur*, *Faćuk*, *Futak*, *Fotak*, *Fotivec* došla su iz mađarskog *fatyu* – neželjeno dijete, kopile, dok prezimena *Mulac*, *Mulec*, *Mulc* potječu iz talijanskog *mulo* – nahod, kopile, kao i prezimena *Špur*, *Špurin* od latinskog *spurius* – izvanbračno dijete.²⁵¹

²⁴³ Isto, 138-141.

²⁴⁴ Petar Šimunović, *Hrvatska prezimena*, 504.

²⁴⁵ Na ist. mj.

²⁴⁶ Isto, 150.

²⁴⁷ Na ist. mj.

²⁴⁸ Na ist. mj.

²⁴⁹ Na ist. mj.

²⁵⁰ Isto, 136.

²⁵¹ Isto, 150.

10. ODNOS PREMA IZVANBRAČNOJ DJECI

10.1. Odnos društva

Jesu li izvanbračna djeca tijekom prošlosti spadala u marginalce i pojedince koji su isključeni iz društva? Poznati medijevist Jacques Le Goff u radu *Tipologija marginalnosti* vrši podjelu na sljedeće skupine: isključeni ili određeni za isključenje (lopovi i prognanici, grešnici, stranci, prostitutke, samoubojice i heretici), prezreni (nosioci nečasnih zanimanja, bolesnici, nemoćni, siromasi, žene, izvanbračna djeca i starci), pravi marginalci (deklasirani, umobolni, prosjaci i lihvari) i imaginarni marginalci (monstrumi i fantastična bića).²⁵² Dakle, prema Le Goffu izvanbračna djeca spadaju u kategoriju *prezrenih*. Damir Karbić proučavao je marginalne skupine u hrvatskim srednjovjekovnim društvima te su prema njegovom istraživanju kriteriji marginalizacije i isključivanja bili sljedeći: prolaznost u društvu ili pripadnost drugom društvu (stranci, hodočasnici, prognanici), bavljenje nečasnom ili štetnom profesijom (krvnici, prostitutke, lihvari, svodnici), religiozna neuklopljenost (heretici, čarobnjaci, Židovi), bolest i iscrpljenost (siromasi, bolesnici, gubavci), protuprirodnost (nakaze, homoseksualci) i nedostatak društvenog legitimiteta (izvanbračna djeca i nahočad).²⁵³ Dakle, prema Karbiću, izvanbračna djeca nemaju legitimitet društva, što ih svrstava u marginalce, ali ne i u isključene. Ključna razlika između marginalaca i isključenih je u tome što društvo marginalce smatra svojim članovima i nastoji im na neki način pomoći, dok isključene društvo pokušava eliminirati iz svoje sredine.²⁵⁴ Marginalnost izvanbračne djece je trajna i izazvana je isključivo vanjskim razlozima bez utjecaja njihove volje, pri čemu im društvo uglavnom nastoji pomoći i pružati im zaštitu, a njihovo stanje tretirati kao nesreću, a ne krivicu (tu se još ubrajaju: siromasi,

²⁵² Damir Karbić, "Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovice XII. do početka XVI. stoljeća", *Historijski zbornik*, vol. 44, 1991., 48.

²⁵³ Isto, 58.

²⁵⁴ Damir Karbić, "Koncept marginalnosti: društvena stvarnost ili sredstvo istraživanja na primjeru srednjovjekovnih komunalnih društava", u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomodreno doba*, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2004., 17.

bolesnici, nakaze i nahočad).²⁵⁵ Tako je društvo osnivalo nahodišta kako bi se napuštena djeca mogla zbrinuti, ali o tome će biti više riječi u nastavku.

Međutim, to isto društvo je u mnogim stvarima zakinulo izvanbračnu djecu te na taj način istaknulo njihovu marginalnost. U *Codex iuris canonici* navedeno je: nezakonita djeca su nepravilna zbog nedostatka (kan. 984), ne mogu stupiti u sjemenište (kan. 1363), isključeni su od kardinalske (kan. 232) i biskupske časti (kan. 331), isključeni su od časti opata ili prelata (kan. 320), ne mogu biti izabrani za više redovničke poglavare (kan. 504).²⁵⁶

Izvanbračna djeca nisu mogla biti članovi ceha. Čak je brak s nezakonitom osobom pripadniku određenog ceha donosio probleme. O tome, primjerice, svjedoči odluka frankfurtskog gradskog vijeća iz 1455. godine, kojom je vunarima zabranjeno da iz obrta isključe majstora koji se oženio izvanbračnom djevojkom, ali je ipak cehu dozvoljeno da takvoj ženi zabrani sudjelovanje u svečanostima.²⁵⁷ Marija Karbić pronašla je više slučajeva gdje je u gradskim naseljima međurječja Save i Drave zabranjen ulazak nezakonitih u cehovska udruženja. Primjerice, prema pravilima gradečkog krojačkog ceha iz 1447. godine dotični koji želi postati majstor mora dokazati da je sin zakonitih roditelja, statut križevačkog ceha i ostrugara iz 1510. godine zahtijeva da budući majstor bude zakoniti sin ili, pak, statut gradečkog zlatarskog ceha iz 1519. godine zahtijeva da dječak koji želi učiti zlatarski zanat mora dokazati da je rođen u braku.²⁵⁸

Odnos prema izvanbračnoj djeci razlikovao se i u komunalnim društvima. Tako statut Budve govori s dozom gađenja o izvanbračnoj djeci, odbijajući svaku mogućnost da se nastane u gradu, dok se u Šibeniku zabranio ulazak izvanbračnih sinova u gradsko vijeće.²⁵⁹ O izvanbračnoj djeci najviše govori statut Dubrovnika, prema čijim je odredbama otac takvoj djeci mogao prepustiti oporučno samo mali dio imovine, a dužnost mu je bila da i njih vjenča osobom jednakom njihovom statusu.²⁶⁰ Izvanbračna djeca, pogotovo ženska, bila su osuđivana od društva, pa im nije bilo

²⁵⁵ Isti, "Marginalne grupe u hrvatskim...", 56.

²⁵⁶ Matija Berljak, "Nezakonita djeca ili nezakoniti roditelji?", 178.

²⁵⁷ Marija Karbić, "Što znamo o nezakonitoj djeci...", 170.

²⁵⁸ Isto, 170-171.

²⁵⁹ Neven Budak, "Struktura i uloga obitelji serva i famula u komunalnim društvima na istočnom Jadranu", *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 14, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 1984., 354.

²⁶⁰ Na ist. mj.

Iako sklopiti brak i srediti si život, pa su takve žene mogle postati prostitutke i nasilnice.²⁶¹ Takve su djevojke u Dubrovniku očevi, ali i njegovi zakoniti sinovi, smjeli kažnjavati, čak i prodati izvan grada.²⁶²

Istarski statuti kada govore o djeci govore o zakonitoj, a naziv nezakonit u većini se istarskih statuta spominje u člancima u kojima se nabrajaju uvrede i kletve, o čemu je već bilo riječi.²⁶³ Ipak neki statuti spominju i izvanbračnu djecu i njihovo pravo na nasljeđivanje. Dvigradski statut nezakonitu djecu u neoporučnom nasljeđivanju izjednačuje s ostalom zakonitom djecom, porečki statut navodi da djeca rođena prije sklapanja braka nasljeđuju jednako kao da su rođena u zakonitom braku (riječ je o ozakonjenoj djeci) te izolski statut navodi da izvanbračna djeca imaju pravo prvokupa, ako zakoniti nasljednici nisu zainteresirani.²⁶⁴ Dakle, jedinu iznimku čini dvigradski statut, dok prema ostalim statutima izvanbračna djeca nisu imala nasljedna prava.

Društvo je eventualno nemoralno ponašanje pripisivalo upravo nezakonitom statusu pojedinih osoba, odnosno smatralo se da se djeca neadekvatno ponašaju baš zato što su nezakonita, pa nisu bila poučavana i odgojena određenim vrijednostima.²⁶⁵ Narodna vjerovanja kad govore o izvanbračnoj djeci također poprimaju negativnu konotaciju. Primjerice, postojalo je vjerovanje kako izvanbračna djeca čudnog izgleda nastaju nakon susreta vukodlaka koji zavodi mlade udovice i djevojke te ih potom siluje ili otme.²⁶⁶ Na podvelebitskom-primorskom području vjerovalo se da ženina nevjera rezultira izvanbračnim djetetom psolika oblika.²⁶⁷ Već je rečeno kako su izvanbračna djeca često bila oslovljavana pogrdnim nazivima te su tako bila trajno obilježena zbog svog podrijetla, iako oni sami nisu bili krivi za to. Međutim, svaki je slučaj individualan. Roditelji i društvo su također voljeli i prihvaćali takve osobe kao ravnopravne članove zajednice, ali isto tako mogli su ih odbaciti te bi zbog neprihvaćenosti dospjeli na marginu društva.

²⁶¹ Na ist. mj.

²⁶² Na ist. mj.

²⁶³ Marija Mogorović Crljenko, "Odnos prema nezakonitoj djeci...", 155.

²⁶⁴ Na ist. mj.

²⁶⁵ Isto, 161.

²⁶⁶ Luka Šešo, *Živjeti s nadnaravnim bićima - Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2016., 53.

²⁶⁷ Lidija Bajuk, "Magija i prežici vračarstva u hrvatskim tradicijskim vjerovanjima i postupcima s roditeljima", *Ethnologica Dalmatica*, vol. 19, Split: Etnografski muzej Split, 2012., 127.

10.2. Odnos roditelja

Odnos roditelja prema izvanbračnoj djeci bio je različit, a najvećim dijelom ovisio je o stavu roditelja prema vezi iz koje potječe dijete.²⁶⁸ Tako je dijete moglo biti prihvaćeno i brižno odgajano, ali isto tako i odbačeno. Očevi su mogli naknadno ozakoniti svoju izvanbračnu djecu i nakon puno godina, a takvi su slučajevi zabilježeni i u Taru, Vabrigi i Frati (ozakonjenje nakon 15, 17 ili 20 godina). Ako do ozakonjenja nebi došlo te bi takva djeca zauvijek imala status nezakonitih, otac se ipak u nekim slučajevima brinuo o njima. Riječ je najčešće o ljubavnim vezama gdje bi roditelji nastavili održavati izvanbračni odnos, unatoč upozorenjima crkvenih vlasti. Takvi su roditelji nastavili živjeti zajedno i brinuti se o svojoj, nezakonitoj, djeci. Primjerice, jedan takav proces iz 17. stoljeća protiv Martina Ružića iz Kaštelira i njegove ljubavnice, koja mu je bila i sluškinja, analizirala je Marija Mogorović Crljenko.²⁶⁹ U tarskim maticama svećenik je zabilježio 1828. i 1831. godine u upisu krštenja izvanbračnog djeteta pojam skandalozno (*scandaloso*) i upisao ime oca. Vjerojatno se radilo o dugogodišnjoj neozakonjenoj vezi koja nije imala odobrenje župnika. Tako je u obližnjem selu Barići na Višnjanstini svećenik 1854. godine pisao višnjanskom podestatu moleći ga da poduzme sve što može kako bi prekinuo *skandal* u selu Ivana Ivančića koji već nekoliko godina živi s nevjenčanom suprugom pod istim krovom, ne poštujući crkvene zakone i *na ruglo cijeloga sela*.²⁷⁰ Višnjanski podestat je tražio da Marija Milanović napusti u roku od osam dana Ivanovu kuću, u suprotnom će je odvesti žandari, a Ivan je morao platiti 5 fiorina kazne. Par se ubrzo vjenčao uz blagoslov istog župnika. Dakle, na temelju ovog slučaja vidimo da su izvanbračna djeca mogla živjeti zajedno s roditeljima koji su se brinuli o njima.

Kako je već navedeno, svećenik je, kada je riječ o nezakonitoj djeci, bio dužan upisati samo ime majke, a ne oca. Budući da se radi o malim seoskim sredinama u kojima je cijela zajednica, pa tako i župnik, bila upoznata s ocem izvanbračnog djeteta, onda bi župnik njegovo ime i zabilježio u matici. Već prilikom sljedeće vizitacije, biskup bi ukorio svećenika da to ne čini. Prilikom pregleda matičnih knjiga, ponekad bi se ime oca i prekrížilo. Tako je 1816. godine navedeno da je matičnu knjigu krštenih župe Tar pregledala biskupska kurija i da su izbrisana 4 imena oca

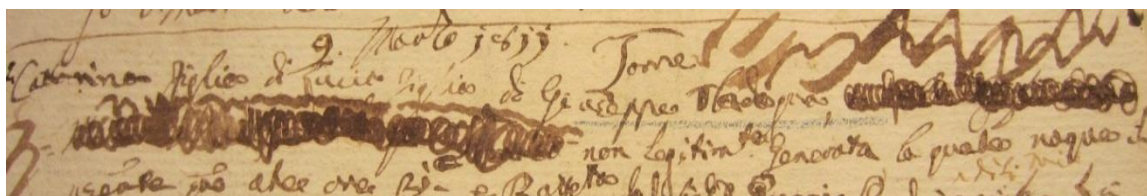
²⁶⁸ Marija Mogorović Crljenko, "Odnos prema nezakonitoj djeci...", 156.

²⁶⁹ Isto, 157.

²⁷⁰ Peter Poletti i dr, *Višnjan i okolica*, Buzet: Repräsent, 2015., 92.

nezakonite djece (slika 4), a župnik Martin Velović je opomenut da više ne piše ime oca kad je riječ o izvanbračnom djetetu.²⁷¹

Slika 4. Brisanje imena oca

Društvo nije osuđivalo samo majke, nego i očeve, koji su također mogli snositi posljedice zbog održavanja izvanbračnih veza. Nekoliko takvih primjera na temelju vizitacija donosi Miroslav Bertoša. On navodi primjer beramskog svećenika koji je 1603. godine dao izjavu pred biskupom: *Tu se nalazi neki Šime Gržinić kojemu sam više puta zabranio ulazak u crkvu jer održava vezu s nekom ženom s kojom je imao djecu, a i sada je ta žena gravidna.*²⁷² Dakle, župnik je osudio i oca zabranivši mu ulazak u crkvu. Donosi i primjer kanonika Dvigrada koji je 1634. godine biskupu u opisu duhovnog stanja kaštela između ostalog naveo i sljedeće: *U selu Baratu stanuje Beneto Ružić koji živi izvanbračno s nekom ženom zvanom Luca, bivšom suprugom pokojnog Grga Červara, s kojom je i rodio troje djece. Otkrivam njihovu vezu da bi olakšao svoju savjest.*²⁷³ Iako je zajednica, a posebice crkveni predstavnici, osuđivala osobe u neozakonjenim vezama, ovi slučajevi pokazuju kako pojedinci nisu marili za moralne norme okoline.

Očevi su se mogli brinuti o svojoj izvanbračnoj djeci i osigurati im sve potrebno za život, iako nisu živjeli s njihovom majkom. Svojoj izvanbračnoj djeci bi znali pronaći i bračnog partnera ili kćerima osigurati potreban miraz. Najčešće su im putem oporuke ostavljali određena dobra.²⁷⁴ Crkveni su sudovi smatrali da roditelji moraju i izvanbračnoj djeci osigurati ono što im je potrebno za život te da im se manji dio imovine može oporučno ostaviti.²⁷⁵ Primjerice, u Varaždinu je otac 1455. godine

²⁷¹ MKK Tar 1781.-1827., ŽU Tar, god. 1816.

²⁷² Miroslav Bertoša, *Istra: Doba Venecije*, 716.

²⁷³ Isto, 720.

²⁷⁴ Marija Karbić, "Što znamo o nezakonitoj djeci...", 172.

²⁷⁵ Isto, 171.

ostavio svom sinu, kojeg je imao s konkubinom, vinograd.²⁷⁶ Međutim, svjetovne su vlasti nastojale ograničiti oporučno davanje imovine izvanbračnoj djeci, što svjedoči da se to činilo. Kako je već navedeno, prema dubrovačkom statutu otac je takvoj djeci mogao prepustiti oporučno samo mali dio imovine.²⁷⁷ Najčešće je mogao ostaviti imovinu koju je sam otac stekao, a ne onu nasljednu koja je pripadala samo njegovoj zakonitoj djeci. Ponekad su očevi bili dužni sudjelovati i u troškovima nahodišta u kojemu je dijete ostavljeno. Primjerice, u Bologni od 17. do 19. stoljeća crkvene su vlasti, ali i policija, ispitivali žene kako bi pronašli oca djeteta i prisilili ga na plaćanje *lemozine*, troškova za uzdržavanje napuštenog djeteta.²⁷⁸

S druge strane neki roditelji se nisu brinuli o svojoj izvanbračnoj djeci, pogotovo kada je posrijedi bio kratak susret ili silovanje, očevi nebi prihvatili nikakvu odgovornost, a dijete je bilo samo majčina briga.²⁷⁹ Već je bilo govora kako su muškarci obećavali ženama brak, a nakon seksualnih odnosa, bi danu riječ povukli te tako obeščastili ženu, a dijete nebi prihvatili kao svoje. Česti su bili odnosi između gospodara i sluškinja, a u nekim slučajevima kada bi ona zatrudnjela, bila bi odmah otpravljen zajedno s djetetom.²⁸⁰

Majke ili oba roditelja vjerojatno su pokušavali pronaći djetetu bračnog druga i omogućiti mu što raniju ženidbu ili udaju. U Vabrigi je zabilježen slučaj Roka Kokola koji se 1827. godine oženio za dvadesetogodišnju Luciju Blažević.²⁸¹ Roko je naveden i u knjizi vjenčanih kao *spureo*, a prilikom sklapanja braka imao je samo 13 godina! U pubertetu su djeca u pravilu mogla sklopiti brak, a u kojoj točno dobi zavisilo je od mjesta do mjesta. Prema kanonskom pravu najniža dob za djevojke je bila 12, a za mladiće 14 godina.²⁸² Međutim, Roko je bio jednu godinu mlađi od propisane dobi, a naknadno je svećenik dodao tri uskličnika kraj upisa vjenčanja, što dodatno svjedoči o neuobičajenosti takvog čina. Je li nezakoniti položaj za Roka bio presudan za ženidbu u tako ranoj dobi?

²⁷⁶ Isto, 173.

²⁷⁷ Neven Budak, "Struktura i uloga obitelji serva...", 354.

²⁷⁸ Rina Kralj Brassard, "Nikola...", 108.

²⁷⁹ Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, 273.

²⁸⁰ Isto, "Odnos prema nezakonitoj djeci...", 158.

²⁸¹ MKV Vabriga 1815.–1847., HR – DAPA 429, ZMK, knj. 523, kut. 175, god. 1827.

²⁸² Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, 204.

Roditelji bi ponekad odlučili ostaviti dijete u za to predviđene institucije. U nekim slučajevima su hospitali zbrinjavali i napuštenu djecu.²⁸³ Međutim, institucije koje su prvenstveno imale funkciju brige za napuštenu djecu bila su nahodišta. Ovom su se problematikom na istočnojadranskom prostoru posebno bavile Mislava Bertoša i Rina Kralj-Brassard. Nahodišta su najčešće započinjala svoju djelatnost kao dijelovi općih hospitala da bi kasnije prerasla u samostalne institucije, a njima su upravljali laički odbori u suradnji s crkvenim predstavnicima.²⁸⁴ Djeca bi se polagala u obrtljku (rotu) što je jamčilo potpunu anonimnost roditelja. Na cijelom području Apeninskog poluotoka obrtaljka je ukinuta tek 1923. godine, nakon čega je započelo direktno prihvaćanje djece.²⁸⁵ Međutim, nakon što je ukinuta obrtaljka, povećao se broj djece koja su napuštena na nekom javnom mjestu ili pred vratima nahodišta.²⁸⁶ Najveći broj nahoda bila su izvanbračna djeca, iako je bilo i slučajeva kada bi roditelji zbog velikog siromaštva i gladi odlučili ostaviti dijete u nahodištu kako bi preživjelo, a onda ako bi im se životni uvjeti poboljšali, došli bi po njega. Primjerice, Mislava Bertoša pronašla je zapis iz tršćanskog nahodišta koji svjedoči da je 1848. godine ostavljena *Ellena Furlan illegittima*, kao razlog je naveden da je majka bolesna i da je nije mogla doći, a kasnije kada je majka ozdravila, došla ju je uzeti.²⁸⁷ Međutim, u većini slučajeva nahodi su bili ostavljeni zauvijek. Njih se nije samo otac odrekao, već i majka. Takva su djeca često završavala na margini društva, rano bi bila prepuštena samoj sebi radeći teške fizičke poslove na polju ili bi postajali šegrtima (najčešće su takvu djecu posvajale seljačke obitelji zbog radne snage), a u krajnjim slučajevima bavila bi se i raznim delinkventnim radnjama kako bi si osigurala egzistenciju. Nahodi su nakon navršenih osam godina smatrani sposobnim da budu društveno aktivni, pa ih se iskorištavalo za rad na poljima, u manufakturi i industriji, na brodovima i sl, a postojala su i brojna privatna društva i udruženja deklarirana kao *prijatelji djece* koja su razrađivala detaljne planove o budućim sudbinama djece.²⁸⁸ U tršćanskom nahodištu postojao je i detaljno razrađen plan deportacije nahoda u Istru, naseljavanja mlade radne snage u slabo naseljena mjesta, a u sam plan bile su

²⁸³ O hospitalima vidi: Marija Mogorović Crljenko, "Hospitali u Istri u srednjem i ranom novom vijeku", *Povijesni prilozi*, sv. 23, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002., 105-116.

²⁸⁴ Rina Kralj Brassard i Kristina Puljizević, "Porod iz nevolje: skrb o trudnicama i roditeljama pri dubrovačkom nahodištu u drugoj polovici 18. stoljeća", *Analni Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, sv. 51/1, 2013., 363-364.

²⁸⁵ Mislava Bertoša, *Djeca iz obrtaljke...*, 25.

²⁸⁶ Isto, 194.

²⁸⁷ Isto, 97.

²⁸⁸ Isto, 81.

uključene razne orgnizacije i istaknuti pojedinci ne samo iz Trsta, nego prvenstveno iz Pule, Poreča, Rovinja i Vodnjana: nahodi i siročad trebali su biti smješteni kao pomoćnici, šegrti, sluge i sluškinje u istarskim gradskim i seoskim obiteljima, ali taj plan je doživio neuspjeh i ubrzo je bio napušten.²⁸⁹ Napuštenje djece bio je jedan od načina da se zaštiti čast roditelja i njihove obitelji, a isto tako roditelji bi se tim činom oslobađali odgovornosti.²⁹⁰ Primjeri iz srednjovjekovne Dalmacije i Dubrovnika svjedoče da su djeca mogla biti i posvojena od parova ili pojedinačnih osoba, muškaraca ili žena (najčešće udovica), međutim ugovori o posvojenju ne govore ništa o tome koje će prezime djeca ubuduće nositi i jesu li bila prihvaćena kao rođaci u široj rodbini.²⁹¹

U većini istarskih mjesta nije bilo nahodišta, pa bi se djeca ostavljala pred crkvom, župnim uredom, nečijom kućom, na putu i ostalim mjestima. U takvim bi slučajevima dijete bilo izloženo ozbiljnoj opasnosti od hladnoće, gladi i žeđi ili mogućnosti da ga ozlijedi neka životinja ako na vrijeme ne bude pronađeno.²⁹² Diljem Istre zabilježeni su slučajevi pronalaska djece na javnim mjestima. U Taru je 1825. pronađeno novorođenče ispred trgovine obitelji Rodella.²⁹³ Svećenik je naveo u knjizi da se ne zna podrijetlo djeteta i nadjenuo joj ime *Martina Fortunata*. Moguće da je izvanbračnost bila uzrokom za njezino napuštanje.

Žene bi u slučaju neželjene trudnoće počinile ili pokušavale počiniti pobačaj. Zanimljiv primjer o tome donosi Miroslav Bertoša kako je u Labinu 1752. godine dvadesetogodišnjakinja Giacoma Negrisin zatrudnjela sa svojim ljubavnikom, a on joj je slao crne napitke, koje je pripremao labinski liječnik Ferini, kako bi pobacila.²⁹⁴ Istraživanja Nelle Lonze za područje Dubrovačke Republike pokazala su kako su žene pokušavale teškim fizičkim poslovima, tijesnim podvezivanjem trbuha, skakanjem s visine, uzimanjem arsenika i žive te poznavanjem abortivnog djelovanja nekih trava, počiniti pobačaj.²⁹⁵ Kada je dijete već bilo rođeno, u krajnjim bi

²⁸⁹ Isto, 82.

²⁹⁰ Marija Mogorović Crljenko, "Odnos prema nezakonitoj djeci...", 159.

²⁹¹ Zdenka Janeković Römer, "O napuštanju, udomljivanju i posvajanju djece u srednjovjekovnom Dubrovniku i Dalmaciji", u: *Filii, filiae...: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru. Zbornik IV. istarskog povijesnog biennala*, Poreč: Državni arhiv u Pazinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zavičajni muzej Poreštine, 2011., 28.

²⁹² Marija Mogorović Crljenko, "Odnos prema nezakonitoj djeci...", 158-159.

²⁹³ MKK Tar 1781.-1827., ŽU Tar, god. 1825.

²⁹⁴ Miroslav Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata - Lokalna povijest i sveopći modeli*, Zagreb: Izdanja Antibarbarus, 2002., 321.

²⁹⁵ Nella Lonza, "Dvije izgubljene duše...", 269-270.

slučajevima počinile čedomorstvo. Kako bi izbjegle osudu obitelji i društva te donekle zadržale čast u određenoj sredini, ali i zbog velike doze straha i stida, žene su pokušavale prikriti neželjenu trudnoću, a kasnije kada se dijete rodilo, ponekad bi ga same ili uz pomoć drugih, ubile ili ostavile da samo izdahne. Načini čedomorstva su zaista brojni. Brojne je slučajeve pronašao Nenad Vekarić na dubrovačkom području, od gušenja²⁹⁶, do bacanja djeteta u vatru²⁹⁷, u lokvu²⁹⁸, u zahod²⁹⁹, a nađena je glava djeteta *di je ije prasac*³⁰⁰. Procesi protiv čedomorki vođeni su i u Istri. Marija Mogorović Crljenko istražila je proces koji je vođen protiv Mihaele Katunar iz Brtonigle i Ivana Batiste Anzelinija iz okolice Pirana 1594. godine, a vođen je zbog toga što su ubili i zakopali svoje nezakonito dijete.³⁰¹ U svoju je obranu Mihaela svjedočila da joj je Ivan oduzeo djevičanstvo i da ju je naveo da ubije dijete. Na kraju je Ivan oslobođen, a Mihaela je osuđena na smrt odsijecanjem glave i na spaljivanje.

11. MAJKE

Žene koje su imale izvanbračne odnose ili, još gore, izvanbračnu djecu, u očima zajednice gubile su svoje dostojanstvo, ugled i čast. Izvanbračna trudnoća se predbacivala ženi, odnosno žena je bila kriva za tu *sramotu*.³⁰² Međutim, žena nije okaljala samo ugled svoje obitelji, već cijele zajednice, tim više kada je riječ o malim ruralnim sredinama. Seoska zajednica kao cjelina ima osjećaj kolektivnog identiteta i časti, pa je i ona držala do toga da žene iz sela budu na dobru glasu.³⁰³ Tijekom srednjeg i novog vijeka zastupljeno je bilo stajalište da žena nije gospodarica svoga tijela, već ono pripada ocu ili mužu, a ona njime ne može slobodno raspolagati i o njemu odlučivati.³⁰⁴ Od Aristotela do Freuda žensko je spolovilo doživljavano kao nedostatak i manjkavost ljudske prirode, pa je stoga žena određena za posjedovanje

²⁹⁶ Nenad Vekarić, "Ubojstvo među srodnicima u Dubrovačkoj Republici (1667.-1806.)", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU*, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti, br. 37, 1999., 118.

²⁹⁷ Isto, 120.

²⁹⁸ Na ist. mj.

²⁹⁹ Isto, 118.

³⁰⁰ Isto, 116.

³⁰¹ Marija Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 151.

³⁰² Isto, 154-155.

³⁰³ Nella Lonza, "Dvije izgubljene duše...", 288-289.

³⁰⁴ Marija Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 13.

i pasivnost.³⁰⁵ Prema tim shvaćanjima, u stvaranju naraštaja žena pruža samo rodnicu, dok muškarac preko sperme posjeduje stvaralačku moć (ovulacija će biti otkrivena u 18. st., a tek će se sredinom 19. st. ocijeniti njezin značaj).³⁰⁶ Bez obzira kojem je sloju pripadala i koju je ulogu imala u obitelji, vrline koje su trebale krasiti ženu bile su: čistoća, poniznost, skromnost, šutljivost, umjerenost, milostivost, radišnost, itd.³⁰⁷ Smatralo se da djevojka može lako postati žrtvom vlastite osjećajnosti, pa je treba što prije ukrotiti i staviti pod nadzor svog budućeg gospodara, odnosno muža, pa su se djevojke često rano udavale.³⁰⁸ Izvanbračna trudnoća donosila je ženi brojne negativne posljedice: izgon iz obitelji, gubitak službe i mogućnosti udaje ili barem pad vrijednosti na *bračnom tržištu*.³⁰⁹

Tko su sve bile majke izvanbračne djece koje se pojavljuju u maticama Tara, Vabriga i Frate? Najvećim dijelom one su navedene kao nečije kćeri. Stoga je vjerojatno da je najveći broj izvanbračnih začeca bio prisutan kod djevojka. U više je slučajeva majka bila zabilježena kao udovica, pri čemu treba imati na umu da su nerijetko žene postajale udovice vrlo mlade. U nekoliko je navrata zapisano samo ime majke, odnosno župnik nije zapisao prezime i ostale detalje o njezinom podrijetlu. Većinom je to bio slučaj sa služavkama ili došljakinjama koje su bile nepoznate seoskoj zajednici.

Samo je u jednom slučaju zabilježeno da je majka konkubina. Riječ je o Antoniji Stojnić iz Vabriga, nezakonitoj kćeri, koja postaje majka izvanbračnog sina Ivana 1887. godine, a navedena je kao konkubina Antona Velovića.³¹⁰ Nakon Tridentinskog koncila sve veze koje nisu ozakonjene sukladno njegovim odredbama smatrane su konkubinatom, koji se izjednačavao s bludništvom, a same konkubine bi došle na loš glas, a ponekad bi bile izjednačavane s prostitutkama.³¹¹

Izvanbračna rođenja bila su prisutna u svim slojevima društva, iako su u puno većem omjeru majke bile nižeg društvenog statusa.³¹² Već je bilo govora da je postojalo višestoljetno mišljenje kako gospodar ima pravo nad tijelom svoje služavke,

³⁰⁵ Michelle Perrot, *Moja povijest žena*, Zagreb: Ibis grafika, 2009., 70.

³⁰⁶ Na ist. mj.

³⁰⁷ Marija Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 14; vidi isto: Darja Mihelič, "Ženska čast v istarskih mesti (Trst, Koper, Izola, Piran, 14.-15. stoletje)", *Acta Histriae IX*, 2000., 29-40.

³⁰⁸ Ista, "Položaj kćeri u istarskoj...", 68.

³⁰⁹ Nella Lonza, "Dvije izgubljene duše...", 269.

³¹⁰ MKK Tar 1869.-1912., HR – DAPA 429, ZMK, knj. 515, kut. 172, god. 1887.

³¹¹ Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, 243.

³¹² Nella Lonza, "Dvije izgubljene duše...", 277.

odnosno ima pravo seksualno iskorištavati ženu koju je zaposlio. One nisu bile meta samo gospodara, nego i drugih ukućana. Preferiralo se da mladići zadovolje svoje nagone unutar kuće sa služavkom, pa su najčešće stradavale mlade služavke koje bi često i ostajale trudne.³¹³ Kakva je bila sudbina takvih žena ovisilo je o samom odnosu služavke i dotičnog muškog člana obitelji. U brojnim je slučajevima služavka bila protjerana čim bi se saznalo za njezinu trudnoću i prepuštena sama sebi, a dijete je bilo samo njezina briga. Međutim, u nekim je slučajevima služavka ostajala u kući i ona je predstavljala pravu gospodaricu doma. Zabilježeni su sukobi između gospodarove supruge i služavke, što upućuje na ljubomoru i neprihvatanje takvog položaja služavke od strane gospodarice.³¹⁴ Znalo se čak dogoditi da muž brutalno zlostavlja svoju suprugu, vrijeđa i tjera ju iz kuće, a služavku drži kao gospodaricu kuće.³¹⁵ U nekim je slučajevima služavka nosila i lijepu odjeću gospodarice.³¹⁶ I na području Tara, Vabriga i Frate zabilježeno je više slučajeva rođenja izvanbračne djece služavki. Primjerice, u Taru je 1723. rođen *Francesco* nezakoniti sin *Mattie* sluškinje Kuzme Šaina³¹⁷, 1727. rođen je *Andrea figlio spureo* Katarine sluškinje Martina Bernace³¹⁸ ili u Vabrigi 1724. rođena je *figlia spurea Lucia* od majke Mare, služavke plemića Barbariga,³¹⁹ a takvih primjera ima još. U ovim slučajevima ime oca nije navedeno, pa ne možemo sa sigurnošću tvrditi da je gospodar zaista i otac djeteta. Kakva je bila sudbina tih služavki, nažalost, na temelju matičnih knjiga nije moguće odgonetnuti. Jesu li bile odmah protjerane, a u obitelji bi se zaposlila nova služavka ili su ostajale i dalje održavale odnos s muškim članom obitelji, nije moguće utvrditi.

Izvanbračnom trudnoćom majka bi okaljala čast kuće, a osobito glavu kuće (oca, brata, rođaka) koji bi se pokazao nesposobnim zauzdati seksualnost podređenih mu ukućana.³²⁰ To *sramotno* djelo pogađalo je domaćina kuće, jer je pred očima sela bio narušen njegov autoritet, budući da se u patrijarhalnom društvu čast glavara doma temeljila i na uspješnom nadzoru nad seksualnim ponašanjem podređenih (osobito

³¹³ Marija Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 129.

³¹⁴ Isto, 124.

³¹⁵ Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, 226.

³¹⁶ Isto, 248.

³¹⁷ MKK Tar 1717.-1781., ŽU Tar, god. 1723.

³¹⁸ Isto, god. 1727.

³¹⁹ MKK Vabriga 1679.– 1807., ŽU Tar, god. 1724.

³²⁰ Nella Lonza, "Dvije izgubljene duše...", 275.

žena).³²¹ Žene su strahovale od njegove reakcije koje su mogle biti u rasponu od batina, protjerivanja iz kuće, pa sve do ubojstva.³²² Primjerice, na području Dubrovnika, Jeljena Kikićević je zavapila da je ne vode pred oca: *nemojte me prid staroga vodit er će me on zaklat i ubit*.³²³ Protjerivanje trudne kćeri iz kuće zasigurno nije bila strana pojava, jer je očuvanje obiteljske časti bilo na prvom mjestu. Takav slučaj pronašao je Miroslav Bertoša, a riječ je o vezi između 17-godišnje građanke Meneghine Moretti iz Buzeta i 24-godišnjeg markiza Giulija Gravisija iz Roča.³²⁴ Meneghina je ostala trudna, a njezin ljubavnik nije želio više održavati njihovu vezu, a niti prihvatiti dijete. Djevojčina obitelj je 1752. godine podnijela tužbu protiv Gulija zbog defloracije njihove kćeri, a sudskom odlukom određeno je da će obitelj Moretti dobiti novčanu odštetu, ali kći Meneghina koja je osramotila na taj način cijelu obitelj, bila je razbaštinjena, odbačena od svih i prepuštena sama sebi. Dijete je napušteno u sirotištu u Kopru, a odbačenoj majci nije preostajalo drugo nego da postane, kako je sama izjavila pred svjedocima, *javna žena (Donna del Mondo)*.

U maticama Tara, Vabriga i Frate pronalaze se majke izvanbračne djece koje su došle iz drugih krajeva Istre. Tako je u Taru 1727. godine krštena *Apolonia figlia espurea* Marije Gvančić iz Lanišća, 1745. godine *Augustin* sin Antonije Liwana iz Pirana, 1746. godine *Antonio* sin Mare Geletić iz Šterne, 1779. godine *Bernardo* sin Marije Ritoše iz Grožnjana, u Vabrigi je 1772. godine krštena *Lucrezia* kći Marije Perdonzan iz Novigrada, a 1837. godine *Maria* kći Katarine Matović iz Tinjana, a takvih slučajeva ima još dosta. Trudne neudane žene su slane izvan svog mjesta kako bi obitelj sakrila *sramotu*. Možda su u Taru i Vabrigi imale neku rodbinu ili poznanike koji bi im pružali utočište ili su morale same raditi da bi preživjele budući da su bile odbačene od obitelji. Može se pretpostaviti da su isto tako i žene iz ovog kraja odlazile daleko od svojih domova kako bi prikriale izvanbračnu trudnoću.

Udane žene su mogle imati ljubavnika i time postati preljubnice. Ženina nevjera se smatrala težim grijehom od muževljeve, od muškarca se zahtijevala vjernost supruzi, ali su se izvanbračne veze tolerirale i diljem Europe muški

³²¹ Isto, 279-280.

³²² Isto, 275.

³²³ Isto, 280.

³²⁴ Miroslav Bertoša, *Doba nasilja, doba straha - Vojnici-pljačkaši, seljaci-razbojnici i doseljenici-nasilnici u Istri XVII. i XVIII. stoljeća*, Zagreb: Derieux, 2011., 352-357.

preljubnici prolazili bi nekažnjeno.³²⁵ Kada bi javnost saznala za izvanbračne veze žena, one bi dolazile na loš glas i bile bi često kažnjene, a ako je žena bila udana gubila bi miraz i cjelokupnu imovinu, a katkad bi bila osuđena na progonstvo.³²⁶ Marija Mogorović Crljenko među novigradskim kaznenim procesima pronašla je zanimljiv slučaj iz Tara u kojemu muž tuži dotičnog jer je obljubio negovu ženu, a potom je pokušao i pobjeći s njom.³²⁷ Obično se smatralo normalnim da muškarci zadovoljavaju svoje seksualne instinkte, dok bi djevojke u slučaju zadovoljavanja svojih seksualnih potreba bile identificirane kao prostitutke.³²⁸ Takve su žene bile nazivane raznim pogrđnim nazivima. Primjerice, 1595. godine Orsu iz Novigrada nazivali su bludnicom (*putana*), jer je imala dvoje nezakonite djece (*due bastardi*).³²⁹ Prema rovinjskom statutu u slučaju preljuba, suprug je mogao išibati ženu, dok je u Trstu nekažnjeno mogao udariti suprugu, s oružjem ili bez njega.³³⁰ U krajnjim slučajevima muškarci bi ubili supruge. Takve je slučajeve analizirao Nenad Vekarić na dubrovačkom području.³³¹ Muškarcu bi ugled i čast nakon ženina preljuba bili narušeni. Pojam *rogonja* (*cornutus*) pripisivao se takvim muškarcima, a u očima zajednice oni bi postajali predmet ismijavanja i prezira.³³²

U proučavanim maticama Tara, Vabriga i Frate slučajevi kada su majke izvanbračne djece bile i nečije zakonite supruge su izuzetno rijetki. Treba uzeti u obzir i činjenicu da su udane žene mogle *podvalit* suprugu dijete koje su začele s ljubavnikom. U tarskoj matici krštenih zabilježen je slučaj Katarine Paris koja je rodila čak šestero nezakonite djece: *Aurelia Rosa* (1871.), *Erminia Elisabeth Antonia* (1874.), *Beatrix Erminia* (1876.), *Matheus* (1877.), *Maria* (1878.) i *Antonius Aloysius*

³²⁵ Marija Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 120.

³²⁶ Isto, 121.

³²⁷ Bare Babić iz Tara je 1594. godine tužio Nikolu, sina Antuna Tkalca koji je obljubio njegovu ženu u noći dok je on bio s prijateljima na večeri. Bare je naveo da je u kući pronašao dotičnog sa svojom suprugom (*...io ho trovato un puttaniere in casa mia con mia moglie...*). Međutim, već sljedeće godine 1595. vođen je novi proces protiv Nikole. Naime, Nikola i Elena pobjegli su noću barkom za Piran s tri Elenine kćeri, a pokrali su gotovu svu pokretninu iz Barine kuće. Bjegunci su bili uhvaćeni i vraćeni. U iskazu stoji i da su Nikola i Elena često općili, što je smatrano skandalom u mjestu. Jedan je svjedok i naveo da se priča da je Nikola otac najmlađe Elenine kćeri. U svjedočenju Elena je izjavila da je željela otići zbog lošeg suživota sa suprugom. Proces je završen na način da je Nikola osuđen na deset godina progonstva s novigradskog područja, a ako se vrati trebao bi ići tri godine na galiju i potom u izgnanstvo, dok Elena nije kažnjena za preljub i krađu., u: Isto, 125-126.

³²⁸ Isto, *Druga strana braka*, 190.

³²⁹ Isto, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 128.

³³⁰ Isto, 134.

³³¹ Nenad Vekarić, "Ubojstvo među srodnicima...", 122.

³³² Mislava Bertoša, *Djeca iz obrtaljke...*, 58.

Iosephus (1879.).³³³ Naime, Katarina Paris bila je supruga Antuna Turka koji je izjavljivao da se ne smatra ocem svakog pojedinog djeteta, jer je za vrijeme djetetova začeca on bio u službi kod izvjesnog Antuna Kramara, što je župnik zabilježio kod svakog upisa krštenja navedene djece.

12. KUMOVI

Odabir kumova prilikom krštenja tijekom prošlosti se mijenjao. Kako se kumstvo razvijalo kroz povijest istražio je Guido Alfani.³³⁴ Podrijetlo kumstva u kršćanskoj tradiciji započinje već u 2. stoljeću, gdje je prilikom krštenja, tada odraslih osoba, bila potrebna prisutnost dvaju jamaca (*fideiussores, sponsores*) koji su garantirali dostojanstvenost i prikladnost kandidata.³³⁵ Jamci su imali i protektivnu funkciju, odnosno nadzirali su da se unutar kršćanske zajednice ne infiltriraju lažni preobraćenici.³³⁶ Kršćani su s vremenom prestali biti progonjeni, a uskoro je kršćanstvo postalo i jedina dopuštena religija u Carstvu. U Italiji je krštenje novorođenčadi od 5. stoljeća postalo uobičajena praksa, a dva ključna razloga su što je s vremenom sve veći broj djece rođen od kršćanskih roditelja, te zbog snažnog utjecaja teologa koji su zastupali tezu da je krštenje ključno u dječjoj dobi zbog spasenja njihove duše.³³⁷ Međutim, ritual krštenja zahtijeva aktivno sudjelovanje kandidata, u najmanju ruku sposobnost govora, što je predstavljalo problem. Upravo su kumovi, koji svoje korijene vuku iz antičkih *sponsoresa*, umjesto djeteta odgovarali na sva pitanja slavljenika te je tako problem bio riješen.³³⁸ Ubrzo je crkvena teologija dodijelila ulogu tutora kumovima, koji su bili zaduženi i za kršćanski odgoj djeteta. O važnosti kumstva govori i činjenica da su oni izjednačeni s rodbinom, odnosno smatrani su duhovnim srođnicima. Crkvena učenja zastupala su stajalište kako

³³³ MKK Tar 1869.-1912., HR – DAPA 429, ZMK, knj. 515, kut. 172, god: 1871., 1874., 1876., 1877., 1878. i 1879.

³³⁴ Guido Alfani, *Padri, padrini, patroni – La parentela spirituale nella storia*, Venezia: Marsilio Editori, 2006.

³³⁵ Isto, 34-35.

³³⁶ Na ist. mj.

³³⁷ Na ist. mj.

³³⁸ Isto, 35-36.

postoji prirodno i duhovno rođenje, pa ako prirodno rođenje određuje krvne srodnike, tako i duhovno rođenje stvara duhovne srodnike.³³⁹ Već u vrijeme cara Justinijana veza između kuma i kumčeta smatrana je incestom, a uskoro nije bilo dopušteno sklapanje braka niti između kuma i majke kumčeta, u slučaju da je udovica. Od 10. stoljeća zabranjene su bračne veze svih krvnih srodnika kumčeta s krvnim srodnicima kumova. Crkvi je ta norma teško prolazila, jer je se društvo nije željelo pridržavati, pa će tek nakon Tridentinskog koncila Crkva u tome uspjeti. Još je jedno pitanje bilo temeljno: koliki je broj kumova koji treba biti prisutan prilikom krštenja? U početku, svaki je krštenik imao jednog kuma ili jednu kumu istog spola.³⁴⁰ Međutim, s vremenom se broj kumova povećavao, a Crkva je nastojala njihov broj smanjiti. Crkveni sabor je tijekom 14. i 15. stoljeća zastupao stajalište da je dovoljno da muško dijete ima dva kuma i jednu kumu, a žensko obrnuto.³⁴¹ Međutim, tek će se nakon Tridentinskog koncila broj kumova na krštenju smanjiti, odnosno nadalje će postojati sve učestalija praksa da se na krštenju uzimaju dva kuma, iako Crkva nije donijela propis da strogo moraju biti samo dvoje.³⁴² Dakle, na temelju ovog kratko pregleda razvitka kumstva u kršćanskom svijetu, vidljiva je važnost koja je pripisana kumovima i snažna, srodstvena, veza koja je nastajala činom krštenja između obitelji krštenika i kumova.

Većinom se u matičnim knjigama krštenih Tara, Vabriga i Frate pojavljuju kum i kuma prilikom krštenja. U Taru je 90,5%, Vabrigi 87,5% i Frati čak 97% izvanbračne djece imalo dvojicu kumova (tablica 22). Većinom je riječ o kumi i kumu, a samo u nekoliko slučajeva kumovi su bili muškarci. U četiri slučaja u Taru i jednom u Vabrigi nezakonito dijete nije imalo niti jednog kuma. Moguće da je novorođenče bilo u smrtnoj opasnosti, pa se odmah krstilo bez prisutnosti kumova. Također majke koje nisu bile iz mjesta teže su pronalazile kumove za svoju izvanbračnu djecu, pa je često u takvim slučajevima bio samo jedan kum. Primjerice, u Frati je 1860. godine krštena Marija, kći Mihaele Milić *došljakinje (advena)*, a imala je samo jednu kumu nižeg društvenog statusa.³⁴³ Samo jednu kumu imalo je i izvanbračno dijete Marije Guančić iz Lanišća, a jednog kuma dijete Marije Ritoše iz Grožnjana. Prisustvo tri

³³⁹ Isto, 36.

³⁴⁰ Isto, 44.

³⁴¹ Isto, 46-47.

³⁴² Isto, 48.

³⁴³ MKK Tar 1850.-1869., HR – DAPA 429, ZMK, knj. 514, kut. 172, god. 1860.

kuma kod izvanbračne djece je izuzetno rijetko, a zabilježeno je samo u Taru u tri slučaja.

Tablica 22. Broj kumova izvanbračne djece Tara, Vabriga i Frate

Broj kumova	Tar		Vabriga		Frata		
	Br.	%	Br.	%	Br.	%	
Nijedan	4	2,92	1	2,08	-	-	
Jedan	kum	5	3,65	3	6,25	-	-
	kuma	1	0,73	2	4,17	1	3,03
Dva	124	90,51	42	87,50	32	96,97	
Tri	3	2,19	-	-	-	-	
UKUPNO	137	100	48	100	33	100	

Društveni status kumova izvanbračne djece Tara, Vabriga i Frate bio je različit. Ipak, može se primjetiti tendencija prema određenom socijalnom sloju. Budući da je proučavano područje ruralnog tipa, polovica kumova Vabriga i Frate su pripadnici nižeg sloja, odnosno seljaci, sluge, poljoprivrednici (tablica 23). U Taru je udio kumova nižeg socijalnog statusa značajno niži (36,88%), pri čemu treba uzeti u obzir da je Tar veće naselje od Frate i Vabriga te da je broj žitelja višega sloja, obrtnika i trgovaca, bio veći. Iako je najveći udio izvanbračne djece bio među nižim slojem, postojala je tendencija da se za kumove uzimaju pripadnici viših slojeva. Najviše je to izraženo u Taru, gdje je čak 54,75% kumova izvanbračne djece bilo višega društvenog statusa (plemići, građani, zemljoposjednici, učitelji, klerici). Kumovi su mogli pružati podršku djetetu u ključnim trenucima u životu (rani gubitak roditelja i u trenucima ostalih teškoća), ali su isto tako predstavljali društvenu vezu koja im je jamčila sigurnost te, po potrebi, i pomoć.³⁴⁴ Pogotovo ako je dijete bilo društveno zakinjuto i stigmatizirano, kao što su to bila izvanbračna djeca, kumovi su mogli doprinijeti ublažavanju posljedica nesretnog rođenja.³⁴⁵ Stoga, ne treba čuditi činjenica da su majke nastojale priskribiti uglednije i imućnije članove zajednice za kumove svojoj izvanbračnoj djeci.

³⁴⁴ Guido Alfani, *Padri, padrini, patroni...*, 162.

³⁴⁵ Na ist. mj.

Tablica 23. Status/zanimanje kumova izvanbračne djece Tara, Vabriga i Frata

Status/zanimanje kumova	Tar		Vabriga		Frata	
	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Niži sloj	97	36,88	49	55,06	34	52,31
Viši sloj	144	54,75	35	39,33	19	29,23
Obrtnici, mornari, industrijalci	17	6,46	4	4,49	3	4,62
Trgovci	1	0,38	1	1,12	1	1,54
Nije utvrđeno	4	1,52	-	-	8	12,31
UKUPNO	263	100	89	100	65	100

13. BABICE

Od davnina su žene rađale kod kuće, pri čemu su im pomagale iskusnije i odvažnije žene priučene tom umijeću.³⁴⁶ Ženama je oduvijek trebala pomoć pri porodu, gdje sama riječ za porodništvo, na latinskom *obstetritio*, to potvrđuje (lat. *obsto* = stojim pokraj).³⁴⁷ Veliki doprinos razvoju porodništva dali su Grci, posebice aleksandrijska škola, a ponovo će novi zamah primaljsko umijeće doživjeti u Parizu gdje će se primalje staleški organizirati i osnovati rodilišta i škole tijekom 16. stoljeća.³⁴⁸ Na inicijativu zdravstvenih reformatora iz 18. stoljeća, u europskim monarhijama vladari su nastojali poboljšati zdravstvene i higijenske navike svojih stanovnika stavljajući ih pod državnu kontrolu.³⁴⁹ Tako je i na području Habsburške Monarhije prvi primaljski tečaj pokrenut 1754. godine, a na inicijativu carice Marije

³⁴⁶ Vladimir Uremović, Lovro Mirošević i Ivan Vukelić, "Razvoj primaljskog školstva u Rijeci", *Acta medico-historica Adriatica*, vol. 4, Rijeka: Hrvatsko znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture, 2006., 86.

³⁴⁷ Mirko Jamnicki Dojmi, "Zadarska primaljska škola od njezina osnutka 1820. do zatvaranja 1918. godine", *Acta medico-historica Adriatica*, vol. 4, Rijeka: Hrvatsko znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture, 2006., 130.

³⁴⁸ Isto, 131.

³⁴⁹ Rina Kralj Brassard i Kristina Puljizević, "Porod iz nevolje...", 380.

Terezije iste godine se otvara i primaljska škola u Ljubljani, dok je na području Hrvatske prva škola otvorena u Rijeci 1786. godine.³⁵⁰ Dana 17. rujna 1770. godine carica Marija Terezija objavljuje javnozdravstveni zakon *Constitutio normativa rei sanitatis* u kojem, između ostalog, izobrazba primalja postaje zakonska obveza u svim dijelovima carevine.³⁵¹ Tako je primalja morala položiti ispit pred županijskim fizikom i potom bi dobila dozvolu za obavljanje primaljske službe te se smatrala aprobiranom primaljom.³⁵² Dugo je bilo zastupljeno mišljenje kako je primateljstvo samo ženski posao te su ga sami liječnici smatrali inferirornim zanimanjem.³⁵³ Držalo se da je primaljski poziv nedostojan za muškarce, pa se u nekim dijelovima Europe muškarce čak kažnjavalo za tu djelatnost.³⁵⁴ Tek otvorenjem modernih bolnica porođaj će biti okružen medicinskim osobljem, među kojima će biti i muškarci.³⁵⁵ Bolnički je porođaj u početku bio rezerviran samo za siromašne žene ili samohrane majke, a tek će od vremena između dva svjetska rata imućnije žene odlaziti u rodilišta.³⁵⁶

Dakle, tek u 18. stoljeću babice se počinju stručno izučavati za primaljski posao, dok su prije bile prepuštene same sebi i djelovale su po stečenom iskustvu ili intuiciji, bez ikakvog nadzora.³⁵⁷ Najčešće su starije žene prenosile svoja umijeća i vještine mlađim ženama. Primjerice, u 18. stoljeću je babica Louise Bourgeois izradila lutke kako bi podučavala metode porođaja.³⁵⁸ Kroz brojna stoljeća primaljstvo je bio zanat žena koje su to izučile od drugih, starijih i iskusnijih, žena, iako su vlasti zahtijevale da babice završe školu i polože ispit, u praksi to nije uvijek bio slučaj. Facchinetti, župnik u Savičenti, je zapisao 1847. godine: *Premda danas, zahvaljujući skrbi vlasti, svako imalo napučenije selo ima svoju ovlaštenu babicu, ipak je vrlo teško nagovoriti slavenske rodilje da se uteknu istima. Pripomažu im izvjesne vremešnije žene, koje s majke na kćer na svoj način prenose umijeće porodiljstva. Ako im se pak predbaci ili priprijeti zbog toga što nisu pozvale ovlaštenu babicu, odgovaraju da nisu imale*

³⁵⁰ Dubravko Habek, "Primaljstvo i prve primalje u Bjelovaru 1756.-1856.", *Arhiv za higijenu rada i toksikologiju*, vol. 59, 2008., 224.

³⁵¹ Isto, 229.

³⁵² Na ist. mj.

³⁵³ Angela Giallono, *Il bambino medievale – Educazione ed infanzia nel Medioevo*, Bari: Edizione Dedalo, 1997., 130.

³⁵⁴ Mirko Jamnicki Dojmi, "Zadarska primaljska škola...", 131.

³⁵⁵ Michelle Perrot, *Moja povijest žena*, 84.

³⁵⁶ Na ist. mj.

³⁵⁷ Miroslav Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata...*, 327.

³⁵⁸ Michelle Perrot, *Moja povijest žena*, 83-84.

vremena i da su rodile a da maltene nisu ni primjetile.³⁵⁹ U tarskoj matičnoj knjizi krštenih se od 1825. godine uz ime babice upisuje je li potvrđena, odnosno izučena (*approbata* ili *non approbata*). U Taru je tijekom tridesetogodišnjeg razdoblja (1850.-1880.) zabilježeno čak 103 imena babica u maticama krštenih, od čega su samo tri bile izučene, odnosno potvrđene (*approbata*).³⁶⁰ Vjerojatno je riječ o ženskim članovima obitelji, susjedama i drugim ženama koje su pomagale pri porodu, pa je njihovo ime i zabilježeno u matici. Međutim, isto tako to su bile babice koje su pomogle pri velikom broju poroda, samo što nisu bile potvrđene, odnosno svoj zanat nisu naučile u za to predviđenim institucijama i nisu položile ispit. Primjerice, Lucija Stojnić je pomogla pri 64 poroda, iako nije bila potvrđena babica.³⁶¹ Babice su porađale veliki broj žena, primjerice, u sačuvanom dnevniku babice Marthe Ballard, koja je živjela na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće u Hallowellu u Novoj Engleskoj, stoji da je u 27 godina porodila čak 814 žena!³⁶² Babice su bile poštovane u zajednici, njihova umijeća bila su itekako potrebna i cijenjena. Liječnik Nikola Lalić, koji je djelovao u više dalmatinskih gradova, 1903. godine zapisao je za babice: *Žene stare prljave, sasvim prilične Makbetovim vješticama, pohagjaju ne samo roditelje, već i ostale bolesnike. Što je više gadno ono što ta stara baba nareguje, to više onaj od Boga zapušteni narod njoj vjeruje.*³⁶³ Dakle, babice su s jedne strane uspoređivane s vješticama, a s druge su, pak, strane imale apsolutno povjerenje i naklonost puka. Lidija Bauk navodi da se seoska babica na širem hrvatskom području koristila brojnim magijskim saznanjima, primjerice, roditelju bi polegla i dala joj pojesti komadić sira i čašu vina za snagu, dok bi za vrijeme rađanja kućna vrata ostajala otključana da bi žena opet mogla zanijeti, novorođenčetu bi pupkovinu odrezala srpom za djetetovu jakost, povila bi pupak namazavši ga medvjedićim lojem, mlijekom, voskom ili uljem, prst bi mu omočila u vino da ne bude pijanica, a vodu u kojoj bi okupala dijete izlila bi u prostoriju s ognjištem ili pod najbližu šljivu, a posteljicu sačuvala ili zakopala.³⁶⁴ Svaka je zajednica imala svoje običaje prilikom poroda i nakon njega te ih je ljubomorno čuvala i prenosila s koljena na koljeno stoljećima. Babice su često

³⁵⁹ Antonio Facchinetti, *O istarskim Slavenima*, Labin: Mathias Flacius, 2005., 50-51; vidi isto: Jagoda Vondraček Mesar, "Rađanje bez ičije pomoći u nekim južnoslavenskim krajevima", *Etnološka tribina*, vol 23, 1993., 173-182.

³⁶⁰ Monika Zuprić, "Kćeri i sinovi Tara...", 80-81.

³⁶¹ Isto, 81.

³⁶² Marija Ott Franolić, "Isčitavanje ženske povijesti iz dnevnika Marthe Ballard", *Društvena istraživanja Zagreb*, br. 3, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2011., 886.

³⁶³ Mirko Jamnicki Dojmi, "Zadarska primaljska škola...", 135.

³⁶⁴ Lidija Bajuk, "Magija i prežici vračarstva...", 115.

bile žene koje su se bavile travarstvom te su pripremale razne napitke za majku i dijete. Crkva je te nadriprimalje inkvizicijskim zakonom *Malleus Maleficarum* iz 1648. godine proglasila vješticama, odnosno točno se navodi: *Katolička vjera nema opasniju neprijateljicu od primalje*.³⁶⁵

Međutim, ta ista Crkva dala je veliku važnost primaljama na način da ih je ovlasila da tijekom nepovoljnog ishoda poroda obave krštenje iz nužde te ih obvezala da svaki porod i pobačaj prijave župniku.³⁶⁶ O njihovoj važnosti svjedoče i matične knjige krštenih. Od kada su uvedene rubrike, u maticama se nalazi i posebno polje u kojemu se bilježi ime babice. Ponekad se navodilo ime babice i u starijim maticama koje su vođene u narativnom obliku, a ime majke djeteta bi se izostavilo. Najstarija istarska matična knjiga krštenih župe Labin (1536.-1583.) navodi gotovo uz svaki upis krštenja i ime babice, što svjedoči o njihovoj važnosti.³⁶⁷ Svjetovne i crkvene vlasti u sudskim bi procesima angažirale babice kao svjedokinje ili vještakinje.³⁶⁸ U slučaju čedomorstva prepoznavale su znakove minule trudnoće i nedavnog porođaja ili kod sumnje u silovanje bile su sposobne ginekološkim pregledom utvrditi da li je djevojci oduzeta nevinost silom.³⁶⁹ Zbog velikog stida i straha, majke često nisu svoju nezakonitu djecu prijavljivale niti lokalnom župniku.³⁷⁰ Međutim, babice su to morale prijaviti župniku ili provjeriti da li se dotična žena nedavno porodila. Kako je već navedeno, babice su imale važnu ulogu i pri krštenju budući da su trebale krstiti dijete ako je bilo u smrtnoj opasnosti, pri čemu su morale poznavati potrebne formule. Morale su poznavati obrazac krštenja, što je provjeravala komisija tijekom pastoralnih vizitacija, a ako je dijete preživjelo, svećenik je u crkvi obavljao nadopunu obreda.³⁷¹ U maticama krštenih Tara postoji više navoda gdje župnik ispituje babicu je li krštenje obavljeno po propisima. Primjerice, 1795. godine zabilježen je upis u kojemu je Giacomina, supruga Natala Sponze imala *aborto* nakon šest mjeseci trudnoće, babica Agata Ribarić izvukla je dijete i krstila ga, kasnije ju je župnik ispitaao da li je obavila krštenje točno te je utvrdio da je učinila sve po dužnosti i ispravno (*Esaminata fu da me sottoscritto Pievano la ualidita del*

³⁶⁵ Dubravko Habek, "Primaljstvo i prve primalje u Bjelovaru...", 224.

³⁶⁶ Na ist. mj.

³⁶⁷ Marija Mogorović Crljenko, Branka Poropat i Tajana Ujčić, "SUFICIT TIBI SCRIBER: Matična knjiga krštenih župe Labin, u: *Raukarov zbornik*, Zagreb: FF Press, 2005., 450.

³⁶⁸ Rina Kralj Brassard i Kristina Puljizević, "Porod iz nevolje...", 381.

³⁶⁹ Na ist. mj.

³⁷⁰ Mislava Bertoša, *Djeca iz obrtaljke...*, 40.

³⁷¹ Miroslav Bertoša, *Istra: Doba Venecije*, 631.

Sacramento, il che fu tutto adover e validamente).³⁷² Također u brojnim je slučajevima zabilježeno naknadno krštenje svećenika. Primjerice, u Taru su 25. prosinca 1735. godine rođeni blizanci *Pietro Natale i Ellena Natala* koje je svećenik zbog smrtno opasnosti krstio u kući (*li fu datta l'acqua in sua casa per il timore della morte*), a tek 31. siječnja 1736. u crkvi je izvršena nadopuna obreda (*...fu rapresentato alla chiesa et li furono fatte tutte le cerimoni come comanda la S. M. Chiesa*).³⁷³ Babice su znale krstiti i mrtvorodenčad (*mors post partum*) kako bi im se omogućio dostojan kršćanski pokop.³⁷⁴ Tako je kršteno dijete Lucije Munda i Jurja Strolega 1787. godine, pri čemu je navedeno kako je dijete izvučeno iz tijela majke i onda kršteno (*fu estrato dal corpo dela madre ed nella casa ebbe l'acqua*).³⁷⁵ Ali ne samo, ponekad je kršten i fetus, a kao mjesto krštenja navedeno je "u uterusu" (*in oretre*), a uzrok smrti je naveden pobačaj (*aborto*), što se odnosilo na spontani pobačaj.³⁷⁶ Takvi su slučajevi također u više navrata zabilježeni u maticama Tara i Vabrige. Primjerice, župnik Martin Velović je zabilježio 1790. godine kako je krstio Antuna, sina Marka Čemerića i Ane Pinezić, u utrobi majke (*per pericolo fu batezzatto da me nel ventre della madre*).³⁷⁷ Nakon tri godine isti je župnik naveo ponovno kod istih roditelja da je krstio u utrobi majke (*nel ventre della propia madre*) njihovo dijete kojemu je dano ime Antun ako bude muško ili Antonija ako bude žensko (*La quale creatura fu nominata Antonio se fu maschio ed Antonia se fu femina*), ali ni dijete ni majka nisu preživjeli (*...e nel ventre con la propia madre lasarono l'anima al Supremo*).³⁷⁸ Godine 1802. kršteno je dijete Šimuna Čemerića i Paškve u utrobi majke, pri čemu je samo glavica djeteta virila vani (*Batezzato ancor nel ventre della madre, sol il capo fuori dopo sene volo alla gloria*).³⁷⁹ Bilo je izuzetno važno da je dijete kršteno, pa ako pri porodu nije bio prisutan svećenik ili babica, to je mogao učiniti bilo tko. Godine 1751. otac Mihovil Dobrilović krstio je vlastito dijete, jer nitko drugi nije bio prisutan (*...fu battezzato in casa da esso Michiel suo padre non essendo nessun altro ivi presente*), a župnik je naveo da mu je tako priopćeno od dotičnog oca i majke Mihaele.³⁸⁰ Samo kršteno biće moglo se obredno sahraniti na

³⁷² MKK Tar 1781.-1827., ŽU Tar, god. 1795.

³⁷³ MKK Tar 1717.-1781., ŽU Tar, god. 1735.

³⁷⁴ Dubravko Habek, "Primaljstvo i prve primalje u Bjelovaru...", 225-226.

³⁷⁵ MKK Tar 1781.-1827., ŽU Tar, god. 1787.

³⁷⁶ Miroslav Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata...*, 86.

³⁷⁷ MKK Tar 1781.-1827., ŽU Tar, god. 1790.

³⁷⁸ Isto, god. 1793.

³⁷⁹ Isto, god. 1802.

³⁸⁰ MKK Tar 1717.-1781., ŽU Tar, god. 1751.

posvećenom tlu crkvenog groblja, dok se tijelo nekrštenog djeteta zakapalo ili odlagalo bez posebnih formalnosti.³⁸¹ U dubrovačkom području obično se bacalo u more ili zakapalo na posebno predviđeno mjesto, obično podalje od sela, jer se vjerovalo da nekrštenjak zakopan u blizini donosi tuču i loš urod.³⁸² Isto tako vjerovalo se da se umrlo nekršteno dijete može pretvoriti u leteće, svjetleće, krešteće i zvižduće poluljudsko-poluptičje biće, proklinjući svoje rođake do devetog koljena i daveći djecu.³⁸³ Također se vjerovalo da zle vile nastaju iz duše nekrštene djece ili djevojaka koje su počinile samoubojstvo pa nisu dostojne kršćanskog ukopa.³⁸⁴ Diljem Europe vjerovalo se da iz duše nekrštene djece nastaju brojna druga nadnaravna bića, kao što su vukodlaci, vješci, tintilinići, macići i ostala bića.³⁸⁵

Dakle, kako smo već gore naveli, babice su imale važnu ulogu u svakodnevnom životu zajednice. One su pomagale ženama pri porodu, ali su isto tako i krstile djecu u slučaju da im je prijetila smrtna opasnost, a bile su i svjedokinje na sudu u slučajevima čedomorstva, silovanja i sl. Ruralna područja nisu imala liječnika te su upravo babice bile jedino medicinsko osoblje pri porodu sve do sredine 20. stoljeća. Te su žene uživale veliko poštovanje zajednice, što se može iščitati i iz upisa u maticama župe Tar: to su jedine žene koje se navode imenom i prezimenom bez isticanja čije su kćeri, supruge, udovice ili sestre (ali to vrijedi samo za potvrđene babice).

³⁸¹ Nella Lonza, "Dvije izgubljene duše...", 293.

³⁸² Isto, 293-294.

³⁸³ Lidija Bajuk, "Magija i prežici vračarstva...", 123.

³⁸⁴ Luka Šešo, *Živjeti s nadnaravnim bićima...*, 26.

³⁸⁵ Na ist. mj.

14. ZAKLJUČAK

Analizom matičnih knjiga krštenih Tara, Vabriga i Frata dobivena su nova saznanja o stanovništvu navedenog područja s naglaskom na izvanbračnu djecu. Udio izvanbračne djece varirao je kroz povijest ovisno o području te o brojnim činiteljima koji su utjecali na povećanje ili smanjenje broja nezakonite djece. Brojne su zapreke također sprječavale da se bračna zajednica realizira, pa su se iz takvih veza rađala izvanbračna djeca. Tar, Vabriga i Frata su ruralna područja, pa udio izvanbračne djece nije bio visok, premda je ipak bio viši u usporedbi s ostalim mjestima u Istri. U Taru je od 1716. do 1899. godine bilo 3,26% izvanbračne djece. Tijekom gotovo dva promatrana stoljeća udio se mijenjao, pa je tako najniži bio u drugoj polovici 18. stoljeća (2,22%), a najviši u prvoj polovici idućeg stoljeća (5,23%). Vabriga tijekom 18. i 19. stoljeća bilježi 3,04% izvanbračne djece u ukupnom broju krštene djece. U tom je naselju broj stalno bio u porastu, da bi u drugoj polovici 19. stoljeća doživio svoj vrhunac (4,85%). Za Frata je bilo moguće provesti analizu samo za 19. stoljeće, jer ranije matice nisu sačuvane. Frata bilježi najveći udio izvanbračne djece na analiziranom području, odnosno u prvoj polovici 19. stoljeća udio iznosi 5,14%, dok u drugoj čak 8,37%. Povećanjem stanovništva tijekom 19. stoljeća na promatranom području, došlo je i do povećanja broja izvanbračne djece. Kada se promotri spolna struktura izvanbračne djece, u Taru i Frati je rođeno više dječaka nego djevojčica (u Taru s 61%, a u Frati s 52% prednjače muška djeca), dok je u Vabrigi omjer izvanbračne muške i ženske djece jednak.

Na sezonsko kretanje rođenja i začeca utjecali su brojni činitelji, ali su u najvećoj mjeri u ruralnim krajevima bili presudni poljoprivredni radovi. Takav trend prate analizirana naselja, odnosno najmanji broj začete djece zabilježen je u ranu jesen, da bi se tijekom zimskih mjeseci udio povećavao, a u proljeće bi doživio svoj vrhunac (u Taru u svibnju, a u Vabrigi i Frati u lipnju). Međutim, analiza mjesečne distribucije rođenja i začeca nezakonite djece dovela je do zaključka da ona ne prate takav trend, odnosno značajno osciliraju i nemoguće je utvrditi određeni trend kretanja začeca.

Izvanbračna djeca su se mogla naknadno ozakoniti. Postojalo je više načina ozakonjenja, a analizirani izvori pokazuju samo dva načina ozakonjenja u promatranom razdoblju: brakom i priznanjem od strane oca. U Taru je 82%, a u Frati čak 92% djece ozakonjeno brakom, dok je u Vabrigi udio niži (60%). Tar i Vabriga tijekom 18. stoljeća ne bilježe naknadna ozakonjenja. Moguće da svećenik nije naknadno zapisao u maticu da je dijete ozakonjeno ili se zaista to nije prakticiralo. Međutim, tijekom 19. stoljeća u Taru i Frati je gotovo četvrtina, a u Vabrigi više od trećine djece ozakonjeno. Treba uzeti u obzir da se u 19. stoljeću udio nezakonite djece povećao, a vjerojatno su i moralne stege popustile. Dijete se moglo ozakoniti odmah kada se rodilo, ali i nakon nekog vremena. Do prve godine života u Taru i Frati ozakonjena je polovica, a u Vabrigi 60% od ukupnog broja ozakonjene djece. Međutim, zabilježeni su i slučajevi kada su djeca ozakonjena nakon 11, 15, 17 ili čak 20 godina.

Nezakonitost djeteta nije utjecala na odabir osobnog imena. Najzastupljenija imena izvanbračne muške djece u Taru tijekom 18. i 19. stoljeća bila su Antun, Ivan i Martin, dok su ženska bila Marija, Katarina i Ana. Najbrojnija su bila jednočlana imena, dok je tročlano i četveročlano ime zabilježeno samo jednom u Taru. U analiziranim matičnim knjigama korišteni su razni izrazi kojima se bilježilo da je dijete izvanbračno, a najučestaliji su bili izrazi: *padre incognito*, *procreato non di legitimo matrimonio*, *inlegitimo matrimonio*, *illegitimo/a*, *spurio/a*. U ostalim izvorima na širem jadranskom prostoru zabilježeni su brojni pogrdni nazivi kojima je zajednica oslovljavala nezakonitu djecu, primjerice: *bastardo*, *bastardel*, *mulan*, *kopile*, a na njihovim temeljima su formirana i prezimena.

Odnos društva prema izvanbračnoj djeci je varirao. Društvo je prihvaćalo takve osobe kao ravnopravne članove društva, ali isto ih je tako moglo smatrati marginalcima ili čak nastojati da takve pojedince isključi iz zajednice. Odnos roditelja, a potom i zajednice, prvenstveno je ovisio o stavu roditelja prema vezi iz koje potječe dijete, pa je ono moglo biti prihvaćeno, voljeno i brižno odgajano, kao i odbačeno i ostavljeno zauvijek. U krajnjim slučajevima majke su same ili uz pomoć drugih počinile čedomorstvo.

Društvo je osuđivalo majke koje bi rodile izvanbračno dijete te bi one gubile ugled i čast. Osim toga tim bi činom okaljale i čast cijele obitelji. Žena se smatrala

glavnim *krivcem* za izvanbračno rođenje djeteta. Izvanbračna rođenja bila su prisutna u svim slojevima društva, ali su ipak bila češća među nižim slojevima. Često su majke bile služavke koje su seksualno iskorištavali muški članovi kućanstva, prvenstveno gospodar ili njegovi sinovi. U analiziranim matičnim knjigama zabilježeno je više slučajeva u kojima majke dolaze iz ostalih krajeva u Istri, što daje naslutiti da su i žene iz analiziranog područja vjerojatno odlazile iz svog rodnog kraja kako bi prikrile *sramotu*. Također udana je žena mogla biti preljubnica i tako roditi izvanbračno dijete, o čemu svjedoči samo jedan primjer iz tarske matične knjige.

Izvanbračna djeca su u najvećoj mjeri imala po dva kuma (muškog i ženskog). U četiri slučaja u Taru i jednom u Vabrigi u upisu krštenja nije zabilježen niti jedan kum. Slučajevi kada dijete ima samo jednog kuma su rijetki, dok je trojicu kumova imalo samo troje djece u Taru. Može se primijetiti tendencija biranja kuma određenog socijalnog statusa. Polovica kumova izvanbračne djece Vabrige i Frate pripadnici su nižeg sloja, dok je u Taru taj udio niži (36,88%). U Taru je postojala tendencija da se za kumove uzimaju pripadnici viših slojeva, pa je 54,75% kumova pripadalo tom sloju. Obrtnici i trgovci su bili rijetko uzimani za kumove, vjerojatno zato jer u malim ruralnim sredinama oni nisu bili brojni.

Babice su imale važnu ulogu u zajednici. Temeljna zadaća bila im je pružati pomoć ženama pri porodu, ali su također bile ovlaštene krstiti dijete ako je bilo u smrtnoj opasnosti. Ponekad su krstile i mrtvorodenče, a u više je navrata i u analiziranim maticama zabilježeno krštenje fetusa još u utrobi majke. Također su bile važne kao svjedokinje na sudu u slučajevima silovanja, čedomorstva i sl. Od 18. stoljeća otvaraju se primaljske škole i tečajevi te se zahtijeva da babica bude izučena i da ima položen ispit. Međutim, i analizirane matice potvrđuju da su određene žene znale pomagati pri velikom broju poroda, iako nisu položile ispit, odnosno nisu bile potvrđene babice. U Taru je tijekom tridesetogodišnjeg razdoblja (1850.-1880.) zabilježeno čak 103 imena babica u maticama krštenih, od čega su samo tri bile izučene (*approbata*).

15. IZVORI

TAR

- Matična knjiga krštenih Tar (1717.-1781.), Župni ured u Taru (dalje: ŽU)
- Matična knjiga krštenih Tar (1781.-1827.), ŽU Tar
- Matična knjiga krštenih Tar (1815.-1849.), Državni arhiv u Pazinu (dalje: DAPA), HR – DAPA 429, *Zbirka matičnih knjiga* (dalje: ZMK), knj. 513, kut. 172.³⁸⁶
- Matična knjiga krštenih Tar (1850.-1869.), HR – DAPA 429, ZMK, knj. 514, kut. 172.
- Matična knjiga krštenih Tar (1869.-1912.), HR – DAPA 429, ZMK, knj. 515, kut. 172.
- Matična knjiga vjenčanih Tar (1752.-1828.), ŽU Tar
- Matična knjiga umrlih Tar (1815.-1862.), HR – DAPA 429, ZMK, knj. 517, kut. 172.³⁸⁷

VABRIGA

- Matična knjiga krštenih Vabriga (1679. - 1807.), ŽU Tar
- Matična knjiga krštenih Vabriga (1815. – 1847.), HR – DAPA 429, ZMK, knj. 523, kut. 175.³⁸⁸

³⁸⁶ Matične knjige krštenih župe Tar od 1815. do 1912. dostupne na portalu: <https://www.familysearch.org>.

³⁸⁷ Matica dostupna na: <https://www.familysearch.org>.

- Matična knjiga vjenčanih Vabriga (1815. – 1847.), HR – DAPA 429, ZMK, knj. 523, kut. 175.

FRATA³⁸⁹

- Matična knjiga krštenih Frata (1815. – 1847.), HR – DAPA 429, ZMK, knj. 241, kut. 68.³⁹⁰

³⁸⁸ Upisi krštenih, vjenčanih i umrlih za Vabrigu od 1815. do 1847. vođeni su u istoj matičnoj knjizi, knjiga je dostupna i na: <https://www.familysearch.org>.

³⁸⁹ U popisima matičnih knjiga Frata se navodi kao Preseka.

³⁹⁰ Upisi krštenih, vjenčanih i umrlih za Fratu od 1815. do 1847. vođeni su u istoj matičnoj knjizi, knjiga je greškom na portalu navedena pod mjesto Presika (Labin): <https://www.familysearch.org>.

16. LITERATURA

1. Alfani, Guido, *Padri, padrini, patroni – La parentela spirituale nella storia*, Venezia: Marsilio Editori, 2006.
2. Ardalić, Nikola, "Krštenja u Pazinu od 1847. do 1857.", Završni rad na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, 2015.
3. Badurina, Anđelko, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990.
4. Bajuk, Lidija, "Magija i prežici vračarstva u hrvatskim tradicijskim vjerovanjima i postupcima s roditeljima", *Ethnologica Dalmatica*, vol. 19, Split: Etnografski muzej Split, 2012., 101-140.
5. Benčić, Gaetano, "Arheološki lokaliteti na području Tara, Frate i Vabriga", u: *Tar, Frata, Vabriga – kulturna baština*, ur. Dragana Lucija Ratković, Poreč: Pučko otvoreno učilište Poreč, Zavičajni muzej Poreštine, 2006., 299-322.
6. Benčić, Gaetano, "Nastanak Tara – od kule do naselja", u: *Tar, Frata, Vabriga – kulturna baština*, ur: Dragana Lucija Ratković, Poreč: Pučko otvoreno učilište Poreč, Zavičajni muzej Poreštine, 2006., 323-336.
7. Benčić, Gaetano, "Prilog poznavanju povijesti Tara, Frate i Vabriga", u: *Tar, Frata, Vabriga – kulturna baština*, ur: Dragana Lucija Ratković, Poreč: Pučko otvoreno učilište Poreč, Zavičajni muzej Poreštine, 2006., 337-344.
8. Berljak, Matija, "Nezakonita djeca ili nezakoniti roditelji?", *Bogoslovska smotra*, vol. 49, Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1979., 179-181.
9. Bertoša, Miroslav, *Istra između zbilje i fikcije*, Zagreb: Matica hrvatska, 1993.
10. Bertoša, Miroslav, *Izazovi povijesnog zanata - Lokalna povijest i sveopći modeli*, Zagreb: Izdanja Antibarbarus, 2002.
11. Bertoša, Miroslav, *Doba nasilja, doba straha - Vojnici-pljačkaši, seljaci-razbojnici i doseljenici-nasilnici u Istri XVII. i XVIII. stoljeća*, Zagreb: Derieux, 2011.
12. Bertoša, Miroslav, "Glad i kriza mortaliteta god. 1817: istarski mikrokozmos i evropski kontekst (Obavijest o arhivskim sondiranjima i metodama elaboracije. Prethodne teze za buduću raspravu)", *Rad JAZU*, vol. 445, 1989., 3-53.

13. Bertoša, Miroslav, *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*, Pula: ZN Žakan Juri, 1995.
14. Bertoša, Miroslav, "Pisma i poruke istraskih rektora", u: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, sv. 52, Zagreb: JAZU, 1979.
15. Bertoša, Miroslav, "Matične knjige – arhivsko vrelo o demografskim previranjima predindustrijske Europe", *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. 41-42, 2000., 315-352.
16. Bertoša, Mislava, *Djeca iz obrtaljke - Nametnuto ime i izgubljeni identitet (imena i prezimena nahoda u XIX. stoljeću)*, Zagreb: Profil International, 2005.
17. Bertoša, Slaven, "Nezakonita djeca u puljskim matičnim knjigama krštenih od 1613. do 1678.", *Croatica Christiana Periodica*, br. 42, Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet, 1998., 37-48.
18. Bertoša, Slaven, *Život i smrt u Puli: starosjeditelji i doseljenici od XVII do XIX. stoljeća*, Pazin: Skupština Udruga Matice Hrvatske Istarske županije, 2002.
19. Blagonić, Sandi, *Od Vlaha do Hrvata - Austrijsko-mletačka politička dihotomija i etnodiferencijski procesi u Istri*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2013.
20. Bonaca, Tea, "Ritam života župe Tinjan u prvoj polovici 19. stoljeća - Analiza matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih župe Tinjan 1800. – 1850.", Diplomski rad na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, 2016, dostupno na: <https://repositorij.unipu.hr/islandora/object/unipu:707>, (pregledano: 9. rujna 2017.).
21. Brhan, Dean, "Stare cum loco et foco – L'emigrazione verso L'Istria dalla Carnia", *Atti del Centro di ricerche storiche Rovigno*, vol. 46, 2016., 91-135.
22. Budak, Neven, "Struktura i uloga obitelji serva i famula u komunalnim društvima na istočnom Jadranu", *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 14, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 1984., 347-359.
23. Budak, Neven, "U sukobu s javnim moralom - Primjeri iz seksualnog života Varaždinaca u 16. stoljeću", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 21., 1988, 121-130.
24. Budicin, Marino, "L'andamento della popolazione a Cittanova nei secoli XVI – XVIII", *Atti*, vol. 19, Trst– Rovinj: Centro di ricerche storiche Rovigno, 1988.-1989., 75-107.

25. Budicin, Marino, "Alcune linee e fattori di sviluppo demografico di Orsera nei secoli XVI – XVIII", *Atti*, vol. 18, Trieste-Rovigno: Centro di ricerche storiche Rovigno, 1987.-1988., 93-120.
26. Buršić Matijašić, Klara, *Gradine Istre – Povijest prije povijesti*, Pula: ZN Žakan Juri, 2007.
27. Čapo Žmegač, Jasna, "Konstrukcija modela obitelji u Europi i povijest obitelji u Hrvatskoj", *Narodna umjetnost*, sv. 33/2, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 1996., 179-196.
28. Doblanović, Danijela, "Crtice o stanovništvu Lindara na kraju 16. i u prvoj polovici 17. stoljeća", *Vjesnik Istarskog arhiva*, br. 2, 2013., 23-38.
29. Doblanović, Danijela, "Sezonska kretanja začeca/rođenja župe Svetvinčenat u 18. stoljeću", *Povijesni prilozi*, br. 43, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2012., 217-233.
30. Doblanović, Danijela, "Povijesnodemografske crtice o stanovništvu župe Čepić (1782. – 1861.)", *Tabula*, br. 12, ur. I. Duda i M. Mogorović Crljenko, Pula: Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, 2014., 89-104.
31. Doblanović, Danijela, "Kruh od kukuruznih oklasaka – glad i kriza smrtnosti u Pazinskoj knežiji 1810. godine", u: *Cerealia, oleum, vinum: Kultura prehrane i blagovanja na jadranskom prostoru. Zbornik radova III. Istarskog povijesnog biennala*, ur. M. Mogorović Crljenko i E. Uljančić Vekić, Poreč: Državni arhiv u Pazinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zavičajni muzej Poreštine, 2009., 189-198.
32. Doblanović, Danijela, "Svetvinčenat kroz matične knjige umrlih (1791. – 1841.)", *Bertošin zbornik II, Zbornik u čast Miroslava Bertoše*, ur: Ivan Jurković, Pula - Pazin: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Državni arhiv u Pazinu, 2013., 535-559.
33. Doblanović, Danijela, *Žrvanj života – Stanovništvo Savičente od početka 17. do početka 19. stoljeća*, Zagreb: Srednja Europa, 2017.
34. Erceg, Ivan, "Kretanje stanovništva u bivšoj mletačkoj Istri za vrijeme austrijskog i francuskog vladanja (1803.-1811.)", *Zbornik zavoda za povijesne znanosti HAZU*, sv. 13, Zagreb: HAZU, 1981., 1-50.
35. Facchinetti, Antonio, *O istarskim Slavenima*, Labin: Mathias Flacius, 2005.

36. Franolić, Ott Marija, "Isčitavanje ženske povijesti iz dnevnika Marthe Ballard", *Društvena istraživanja Zagreb*, br. 3, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2011., 877-895.
37. Gabričević, Ante, "Prirodno kretanje stanovništva na području župe sv. Vida u Brdovcu između 1672. i 1981. godine", *Starine JAZU*, sv. 59, Zagreb: JAZU, 1984., 187-308.
38. Giallono, Angela, *Il bambino medievale. Educazione ed infanzia nel Medioevo*, Bari: Edizione Dedalo, 1997.
39. Habek, Dubravko, "Primaljstvo i prve primalje u Bjelovaru 1756.-1856.", *Arhiv za higijenu rada i toksikologiju*, vol. 59, 2008., 223-232.
40. Huizinga, Johan, *Jesen srednjeg vijeka*, Zagreb: Matica hrvatska, 1964.
41. Ivas, Martina, "Stanovništvo župe Bale u prvoj polovici 19. stoljeća - Analiza matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih župe Bale od 1815. do 1834. godine", Diplomski rad na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, 2016., dostupno na: <https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu:581>, (pregledano: 9. rujna 2017.).
42. Ivetic, Egidio, "La popolazione dell' Istria nell'età moderna – Lineamenti evolutivi", *Collana degli Atti*, sv. 15, Trieste-Rovigno: Centro di Ricerche storiche, 1997.
43. Ivetic, Egidio, "La popolazione di Parenzo nel settecento: aspetti, problemi ed episodi del movimento demografico", *Atti del Centro di ricerche storiche Rovigno*, vol. 21, 1991., 117-185.
44. Jamnicki Dojmi, Mirko, "Zadarska primaljska škola od njezina osnutka 1820. do zatvaranja 1918. godine", *Acta medico-historica Adriatica*, vol. 4, Rijeka: Hrvatsko znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture, 2006., 129-152.
45. Janeković Römer, Zdenka, "O napuštanju, udomljivanju i posvajanju djece u srednjovjekovnom Dubrovniku i Dalmaciji", u: *Filii, filiae...: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru. Zbornik IV. istarskog povijesnog biennala*, ur. M. Mogorović Crljenko, Poreč: Državni arhiv u Pazinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zavičajni muzej Poreštine, 2011., 15-32.
46. Janeković Römer, Zdenka, *Maruša ili suđenje ljubavi – Bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*, Zagreb: Algoritam, 2007.
47. Janeković Römer, Zdenka, "Posrednici spasenja: senjska Spovid općena iz 1496. godine", u: *Sacerdotes, iudices, notarii...: posrednici među društvenim*

- skupinama. Zbornik II. istarskog povijesnog biennala*, ur. N. Budak, Poreč: Pučko otvoreno učilište - Zavičajni muzej Poreštine, 2007., 131-146.
48. Jelenić, Marko, *Kanfana 1811.-1825.. Demografska kretanja i svakodnevica u životu jedne župe*, Kanfana: Udruga za očuvanje i promociju nasljeđa – Dvegrajci, 2017.
49. Jelinčić, Jakov, "Uporaba hrvatskog (staroslavenskog) jezika i glagoljice u župama današnje Porečke i Pulske biskupije na temelju zapisnika biskupskih vizitacija Porečke biskupije (1600.-1800.) i sačuvanih liturgijskih knjiga", *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 17, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2010., 133-156.
50. Jelinčić, Jakov, *Na postirskim vrelima: Matična knjiga župe Postira (1584. – 1671.)*, Postira: Župni ured Sv. Ivana Krstitelja u Postirima, Općina Postira, 2004.
51. Jelinčić, Jakov, "Tri knjižice Stanja duša župe Buje za 1652., 1655. i 1656. godinu", *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 2-3, 1994., 237-269.
52. Jelinčić, Jakov, "Matične knjige Buzeta, važan izvor za proučavanje bužetske povijesti", *Buzetski zbornik*, sv. 9, ur. B. Jakovljević, Buzet: Općinska konferencija, 1985., 105-119.
53. Jelinčić, Jakov, "Matične knjige s područja Pazinštine do 1945. (1949.) godine", *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 2-3, 1994., 253-275.
54. Karbić, Damir, "Koncept marginalnosti: društvena stvarnost ili sredstvo istraživanja na primjeru srednjovjekovnih komunalnih društava", u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur: Tomislav Popić, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2004., 9-19.
55. Karbić, Damir, "Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovice XII. do početka XVI. stoljeća", *Historijski zbornik*, sv. 44, 1991., 43-76.
56. Karbić, Marija, "Što znamo o nezakonitoj djeci u gradskim naseljima međurječja Save i Drave tijekom srednjeg vijeka?", *Scrinia Slavonica 2*, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2002., 168-177.
57. Karbić, Marija, "Nezakonita djeca i konkubine u gradskim naseljima srednjovjekovne Slavonije – marginalci ili ne?", u: *Gradske marginalne*

- skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomodreno doba*, ur: Tomislav Popić, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2004., 75-88.
58. Korenčić, Mirko, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.-1971.*, Zagreb: JAZU, 1979.
59. Kralj Brassard, Rina, "Nikola (1673-1674) – komunsko dijete", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, vol. 49, 2011., 105-132.
60. Kralj Brassard, Rina; Obradović Mojaš, Jelena; Bertoša, Miroslav, "Stanovništvo Buzeta (1870-1880): početak tranzicije mortaliteta", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, vol. 47, 2009., 115-142.
61. Kralj Brassard, Rina; Puljizević, Kristina, "Porod iz nevolje: skrb o trudnicama i roditeljama pri dubrovačkom nahodištu u drugoj polovici 18. stoljeća", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, sv. 51/1, 2013., 359-388.
62. Krivošić, Stjepan, *Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u XVIII. i prvoj polovini XIX. stoljeća*, Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Varaždin, 1991.
63. Krivošić, Stjepan, "Izvori za historijsku demografiju – djelomični broječani i poimenični popisi stanovništva", *Arhivski vjesnik*, vol. 36, 1993., 159-170.
64. Krivošić, Stjepan, "Izvori za historijsku demografiju - starije matične knjige", *Arhivski vjesnik*, vol. 32, 1988., 13-80.
65. Krvopić, Lana, "Matična knjiga krštenih župe Tinjan 1847.–1880.", *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20, 2013., 39-58.
66. Ladić, Zoran; Budeč, Goran, "O nekim aspektima demografske, društvene i obiteljske povijesti Pićna u drugoj polovici 17. stoljeća prema matičnim knjigama krštenih (rođenih)", u: *Pićanska biskupija i Pićanština. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa održanog 23. i 24. listopada 2008. godine*, ur. R. Matijašić i E. Orbanić, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2012., 91-105.
67. Ladić, Zoran, "Briga za pojedince i grupe na rubu društva u kasnosrednjovjekovnom Zadru", u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur: Tomislav Popić, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2004., 41-54.
68. Lešić Pustijanac, Lea, "Životni ciklus vodnjanske župe u 19. stoljeću: krštenja, vjenčanja i smrti", Diplomski rad na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, 2016., dostupno na: <https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu:899>,

(pregledano: 9. 9. 2017.).

69. Lonza, Nella, "Dvije izgubljene duše: čedomorstva u Dubrovačkoj Republici (1667-1808)", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, sv. 39, 2001., 261-303.
70. Luetić, Tihana, "Demografska analiza stanovništva grada Samobora od kraja 18. stoljeća do 1857. godine", *Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti HAZU*, br. 21, 2003., 201-242.
71. Manin, Marino, "Osobna imena i nadimci na Bujštini i Poreštini u prvoj polovici 19. stoljeća", *Croatica Christiana Periodica*, vol. 30, Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet, 2006., 153-166.
72. Manin, Marino, "Značajke katastarskih općina Tara, Frate i Vabriga prema katastru Franje I.", u: *Tar, Frata, Vabriga – kulturna baština*, ur: Dragana Lucija Ratković, Poreč: Pučko otvoreno učilište Poreč, Zavičajni muzej Poreštine, 2006., 359-378.
73. Marchiori, Antonio, *Histria fecunda et industriosa - Senatori, fatalne žene i carevi na Lorunskoj rustičnoj vili / Senatori, donne fatali, imperatori nella villa romana di Loron*, Treviso: Canova, 2008.
74. Matijašić, Robert, *Gospodarstvo antičke Istre – Arheološki ostaci kao izvori za poznavanje društveno-gospodarskih odnosa u Istri u antici (I. st. pr. Kr. – III. st. posl. Kr.)*, Pula: ZN Žakan Juri, 1998.
75. Matijašić, Robert; Fabijanović, Đuro: "Vabriga", u: *Istarska enciklopedija*, ur. M. Bertoša i R. Matijašić, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krležje, 2005.
76. Mattews Grieco, Sara, "Corpo, aspetto e sessualità", u: *Storia delle donne in Occidente – Dal Rinascimento all'età moderna*, ur: Georges Duby i Michelle Perrot, Roma-Bari: Editori Laterza, 1995., 53-99.
77. Mihelič, Darja, "Ženska čast v istarskih mestih (Trst, Koper, Izola, Piran, 14.-15. stoletje)", *Acta Histriae IX*, 2000., 29-40.
78. Mogorović Crljenko, Marija; Poropat, Branka; Ujčić, Tajana, "SUFICIT TIBI SCRIBER: Matična knjiga krštenih župe Labin", u: *Raukarov zbornik*, ur. N. Budak, Zagreb: FF Press, 2005., 443-456.
79. Mogorović Crljenko, Marija, *Druga strana braka – Nasilje i ilegitalnost u (izvan)bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća*, Zagreb: Srednja Europa, 2012.

80. Mogorović Crljenko, Marija, "Libertatum et dispensationum matrimonialium: knjige ženidbenih oprosta i dozvola za vjenčanje Porečke biskupije u 1. pol. 17. st.", u: *Bertošin zbornik II*, ur. Ivan Jurković, Pula-Pazin: Sveučilište Jurja Dobrile, Državni arhiv u Pazinu, 2013., 321-334.
81. Mogorović Crljenko, Marija, "Odnos prema nezakonitoj djeci u istarskim komunalnim društvima od kraja 15. do sredine 17. stoljeća", u: *Filii, filiae...: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru. Zbornik IV. istarskog povijesnog biennala*, ur. M. Mogorović Crljenko, Poreč: Državni arhiv u Pazinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zavičajni muzej Poreštine, 2011., 147-161.
82. Mogorović Crljenko, Marija, "Biskupi i svećenici – posrednici u bračnim sporovima (područje Istre od kraja 15. do sredine 17. stoljeća)", u: *Acta Histriae* 17, br. 1-2, 2009., 215-157.
83. Mogorović Crljenko, Marija, "Hospitali u Istri u srednjem i ranom novom vijeku", *Povijesni prilozi*, sv. 23, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002., 105-116.
84. Mogorović Crljenko, Marija, *Nepoznati svijet istarskih žena – Položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima: primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću*, Zagreb: Srednja Europa, 2006.
85. Mogorović Crljenko, Marija, "Položaj kćeri u istarskoj obitelji u 15. i 16. stoljeću", *Povijesni prilozi*, vol. 29, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2005., 59-77.
86. Mogorović Crljenko, Marija, "Žena u obitelji i društvu – prema odredbama Motovunskog statuta", *Vjesnik istarskog arhiva*, vol. 8-10, 2001.-2003., 203-212.
87. Nefat, Nataša: "Frata", u: *Istarska enciklopedija*, ur. M. Bertoša i R. Matijašić, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krležje, 2005.
88. Perrot, Michelle, *Moja povijest žena*, Zagreb: Ibis grafika, 2009.
89. Poletti, Peter i dr, *Višnjan i okolica*, Buzet: Reprezent, 2015.
90. Poropat, Branka, "Matične knjige župe Tar s posebnim osvrtom na matičnu knjigu krštenih (1815.-1849.) i matičnu knjigu umrlih (1815.-1862.)", u: *Tar, Frata, Vabriga – kulturna baština*, ur: Dragana Lucija Ratković, Poreč: Pučko otvoreno učilište Poreč, Zavičajni muzej Poreštine, 2006., 379-401.
91. Radola, Tea, "Stanovništvo Barbana prema matičnim knjigama XIX. stoljeća", Diplomski rad na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, 2016., dostupno na:

- <https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu:977>, (pregledano: 9. rujna 2017.).
92. Ratković, Dragana Lucija; Uljančić Vekić, Elena, *Crkvena baština župe Tar*, Poreč: Zavičajni muzej Poreštine, 2003.
93. Salihović, Davor, "Rođenja i krštenja u Labinu od 1861. do 1871.", *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20, 2013., 85-111.
94. Sarti, Raffaella, *Živjeti u kući. Stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi (1500.-1800.)*, Zagreb: Ibis grafika, 2006.
95. Schiavuzzi, Bernardo, "La malaria in Istria: ricerche sulle cause che l'hanno prodotta e la mantengano", *Atti e memorie della Societa istriana di archeologia e storia patria* 5, 1889., 319-472.
96. Šešo, Luka, *Živjeti s nadnaravnim bićima - Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjervanja*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2016.
97. Šetić, Nevio, "Poreč i Poreština u vrijeme Napoleona (1805-1813)", u: *Zbornik Poreštine*, ur: Marko Legović, vol. 2, Poreč: Istratisak Pazin, 1987., 157-169.
98. Šimundić, Mate, *Rječnik osobnih imena*, Zagreb: Matica Hrvatska, 2006.
99. Šimunović, Petar, *Hrvatska prezimena*, Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga, 2006.
100. Štoković, Vjekoslav, "Poslovne knjige istarskih bratovština – značajni izvori za proučavanje društvene i gospodarske povijesti (jedan primjer iz Tara na Poreštini)", *Vjesnik Istarskog arhiva*, vol. 1 (32), 1991., 85-97.
101. Thomas, Yan, "La divisione dei sessi nel diritto romano", u: *Storia delle donne in Occidente – L'Antichità*, ur: Georges Duby i Michelle Perrot, Roma-Bari: Editori Laterza, 1995., 103-178.
102. Tommasini, Giacomo Filippo, *Commentari storico geografici della Provincia dell'Istria*, Trieste: Circolo di cultura Istro-Veneta "Istria", 2005.
103. Tomašević, Mirna, "Obitelj i djeca u Statutu Dubrovačke Republike: osvrt na čedomorstvo, napuštanje i posvajanje djece", *Pravnik – časopis za pravna i društvena pitanja*, vol. 47, ur. Ana Marušić, Zagreb: Udruga Pravnik, 2015., 73-98.
104. Uremović, Vladimir; Mirošević, Lovro; Vukelić Ivan, "Razvoj primaljskog školstva u Rijeci", *Acta medico-historica Adriatica*, vol. 4, Rijeka: Hrvatsko znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture, 2006., 85-96.

105. Vekarić, Nenad i Vranješ Šoljan, Božena, "Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj", *Anali zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 47, 2009., 9-62.
106. Vekarić, Nenad i Stipetić, Vladimir, *Povijesna demografija Hrvatske*, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2004.
107. Vekarić, Nenad i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda - Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća*, Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999.
108. Vekarić, Nenad, "Ubojstvo među srodnicima u Dubrovačkoj Republici (1667.-1806.)", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 37, 1999., 95-155.
109. Visentin, Denis, "Mistro...Cargnel – prilog istraživanju tkanja u Istri", u: Tkalci u Istri, ur: Lidija Nikočević, Pazin: Etnografski muzej Istre, 2004.
110. Vlahov, Dražen, *Glagoljske matice krštenih i vjenčanih iz Draguča u Istri 1579.-1650.*, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2015.
111. Vlahov, Dražen, *Matica krštenih župe Lindar (1591.-1667.) - Glagoljski zapisi od 1591. do 1648.*, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2012.
112. Vlahov, Dražen, *Matična knjiga iz Boljuna - Glagoljski zapisi od 1576. do 1640.*, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2011.
113. Vlahov, Dražen; Jelinčić Jakov; Dobljanović Danijela, "Uvod", *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 11-13, Pazin, 2004.-2006., 11-28.
114. Vondraček Mesar, Jagoda, "Rađanje bez ičije pomoći u nekim južnoslavenskim krajevima", *Etnološka tribina*, vol 23, 1993., 173-182.
115. Zuprić, Monika, "Kćeri i sinovi Tara, Varbrige i Frate - Analiza matične knjige krštenih župe Tar 1850.-1880.", *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20, 2013, 59-84.
116. Žiža, Stjepan, "Poslovice i uzrečice iz Istre i sa Kvarnerskih otoka", *Zbornik za narodni život i običaje*, vol. 19, Zagreb: JAZU, 1914., 147-163.

SAŽETAK

Ova studija donosi saznanja o stanovništvu Tara, Vabriga i Frate, tri naselja koja su se 1847. godine ujedinila pod zajedničkom župom. Zapisi u matičnim knjigama su bogati povijesni izvor za formiranje demografske slike te pružaju mogućnost spoznaje mnogih aspekata svakodnevnog života ondašnjeg stanovništva.

Početak studije donosi povijest vođenja matičnih knjiga, kratki pregled povijesti Tara, Vabriga i Frate te analizu kretanja stanovništva prema sačuvanim popisima i matičnim knjigama. U središtu zanimanja su izvanbračna djeca navedenog područja tijekom 18. i 19. stoljeća. Analiziran je njihov udio u ukupnom broju dječje populacije te uspoređen sa ostalim istarskim mjestima, sezonsko kretanje rođenja i začeca, detaljnije su istražena ozakonjenja koja su se navodila u maticama, osobna imena i nazvilja izvanbračne djece, odabir kumova te odnos roditelja i društva prema njima. Analizirane su i majke, tko su one bile i kako je zajednica gledala na njih. Na samom kraju nekoliko je redaka posvećeno bobicama čija je uloga bila od iznimne važnosti za društvo.

SUMMARY

This study brings forth the findings concerning the population of Tar, Vabriga and Frata, the three villages which united under the same parish in 1847. The data from the register forms an important historical source, and can also help in understanding the demographics of the time, as well as provide a window into multiple layers of life in the said area.

At the beginning of the study, one can find the historical overview of how the registers were kept, a short history of the Tar, Vabriga and Frata villages, and an analysis of the various migrations of the local people, drawing on the information found in the registers. The main focus is on the children born out of wedlock in these areas during the 18th and 19th century. Particular attention is given to the ratio of such children in the overall population of children, which is then compared to other places in Istria, and to the number of births and conceptions in particular seasons. Other important aspects include the number of legitimated children according to the registers, personal names and symbols used for children born out of wedlock, the choice of godfathers, and how these children were treated by their parents and community at large. Also analyzed were the mothers, particularly who they were and how the community treated them. Lastly, a couple of lines deal with the midwives, who had very important roles in the society of that period.